

034

1

Alp 1759
Nr. 1-4

2

1958

K. DRUNGA

V. GEGEVIČIŪTĖ

VYTAUTAS KAVOLIS

V. LAGENPUŠAS

BRONYS RAILA

EDUARDAS TURAUSKAS

RITA ŽUKAITĖ

SANTARVĖ

NEPRIKLAUSOMYBĖ VAKAR, ŠIANDIEN IR

RYTOJ

TIKIME SAVO TAUTA

„MAMIZMAS“ IR JO IŠDAVOS

AR REIKALINGA „LIETUVIŠKOJI“ MONA LISA?

AMERIKA AR EUROPA?

N. I

SANTARVĖ

kelia Krašto ir jo priešinimosi primatą užsienio lietuvių politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

SANTARVĖ

palaiko Lietuvos valstybiškumą, valstybinę mintį ir tradicijas.

SANTARVĖ

svarsto lietuvių laisvės kovos reikalus ir pagrindines jos problemas, padėję Krašte, lietuviško gyvenimo bei veiklos svarbiausius klausimus.

SANTARVĖ

nagrinėja politinius, visuomeninius, ekonominčius, socialinius ir kultūrinius klausimus, Lietuvos praeities, dabarties ir spėjamos ateities problemas.

SANTARVĖ

įieško naujų idėjų ir naujų kelių visais tautinio gyvenimo aspektais dabarčiai ir ateičiai, glaudžiamame ryšyje su Krašto reikalavimais, troškimais ir viltimis.

SANTARVĖ

siekia užsienio lietuvių priartinti prie Krašto reikalų.

TURINYS

Tikime savo tauta

Nepriklausomybė vakar, šiandien ir rytoj — Eduardas Turauskas

Amerika ar Europa — K. Drunga

Visuotinės vertybės ir lietuviškas šaltinėlis — Bronys Raila

OKUPOUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI

„Lietuvos TSR apylinkės darbo žmonių tarybos nuostatai“ — K.D. Leidiniai

IŠ MENO PASAULIO

Ar reikalinga „lietuviškoji“ Mona Lisa? — Rita Zukaitė

Į LAISVĘ VEDA MŪSŲ KELIAS

Tradicija ir kūryba bendruomenės gyvenime — Vytautas Kavolis
„Mamizmas“ ir jo išdavos — V. Gegevičiūtė

Mums rašo

IŠ MOKSLO PASAULIO

Laiškas ir jo matavimas — V. Lagenpušas

PIRŠTU Į AKĮ

KNYGŲ PARAŠTĖJE

Rudens miškais atėjo Katiliškis — Br. Raila

SANTARVĖ

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ
ir KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS
LITHUANIAN MAGAZINE

Redaktorius — F. Neveravičius

Redakcijos Igaliotinis J.A.V.-ėse — B. Raila

Redakcinį sambūrį sudaro: K. Drunga, A. J. Greimas, V. Kavolis, J. Masiulis, B. Raila, J. Vėbra, H. Žemelis, G. Židonytė-Vebrienė, Rita Žukaitė.

Viršelis — dail. V. K. Jonyno

Leidžia Lietuvių Rezistencinė Santarvė

EDMUNDO JASIŪNO
BIBLIOTEKA IR ARCHYVAS
NR.

TIKIME SAVA TAUTA

Sovietinės Lietuvos nusiteikimą, be abejo, Kremliaus palaiminti, šiandien yra aiškūs. Užsienio lietuviai toliau nebeignoruojami. Priešingai, — sovietinėje spaudoje ryškesnieji iš jų vardais ir pavardėmis koliojami. Bet tiek su jais, tiek su visais kitais toleruojamas santykių užmezgimas ir bendradarbiavimas. Labai siauras, ribotas ir grynai vienašališkas, bet vis dėlto santykiavimas.

Visa toji akcija neabejotinai yra organizuota. Dar retai į šį peršamą bendravimą viešai įsijungia oficialiosios sovietinės įstaigos. Viskas eina privačiai, susirašinėjant atskiriems žmonėms su atskirais žmonėmis užsienyje. Ir „gėrybėmis“ keičiamasi taip pat privačiai. Tačiau yra daugiau negu aišku, jog visa tai daroma pritarus Lietuvos kompartijai ir plius, svarbiausia, aprobaus Maskvos kompartijai. Kai iš labai atokių Lietuvos vietų į užsienį išsiunčiami lietuvių kalbos vadovėliai, ir lydimųjų laiškų autoriai reiškia pageidavimus, bei susirūpinimą, kad iš jų Europos ar Amerikos lietuvis turėtų galimybės mokytis lietuvių kalbos, ir kai sovietinė lietuviška spauda savo puslapiuose tuo pat metu pradeda rodyti „susišalimą“ išeivių nutautėjimu, — tai faktas labai aiškus, jog tokia akcija Lietuvoje, užkulisyje yra iš viršaus diriguojama.

Panašių faktų iš įvairių sričių būtų dešimtys ir šimtai.

Kas mums, užsienio lietuviams, siūlo?

Gi užmezgti ryšius, keistis laiškais, atnaujinti senas pažintis, atsiųsti mums dovanų: grybių, liaudies meno, išdirbinių, gintaro kariolių, tautinių kostiumų ir, svarbiausia ir

dažniausia, Sovietijoje naujai išleidiama knygų, žurnalų, laikraščių. Knygos ir žurnalai siunčiami neprašant, lyg tarsi koks tų daugybės laiškų autorių išperkamasis mokestis.

Ko iš mūsų pageidaujama?

„Nieko“, beveik nieko. Tik trupučio ne dvasinių, bet medžiaginių vertybių, — siuntinių su drabužiais, vaštais, kartais maistu. Tai biznis, kurį palaimino Mikojan, nes su tais siuntiniais Sovietų Rusija gauna vertybių už milijonus. Ir Chruščiovo išdas muito pajamų taip pat už milijonus. Gerą nuosimtį uždirba ir žinomo pobūdžio agentai-tarpininkai.

Ir užsienio lietuviai tikrai sudeda tuos milijonus. Jie tikrai vertingai paremia savo gimines, draugus ir pažįstamus. Nevienam nušluosto ašarą, apdengia ir pradžiugina. Taip pat sumoka Chruščiovui milžinišką duoklę. Neveltui juokaujame, kad ir mes, užsienio lietuviai, esame prisidėję prie pagreitintos „sputnikų“ gamybos...

Sovietų nusistatymas ir taktika aiški iš seno. Bendradarbiavimą, ypač kultūrinį bendradarbiavimą sovietai siūlo ne tik mums, bet visiems ir pirmoje eilėje visoms didžiosioms Vakarų valstybėms. Tačiau šis bendradarbiavimas tegali būti vienašališkas. Galima vykti Rusijon, pvz., pianistui, dainininkui, orkestrui, kokiai operinei ar baletui trupėi. Bet jau vargiai dailininkui, su paroda, rašytojui su literatūros vakaru. Jokių atveju valstybininkui, filosofui, ekonomistui ar poetikui su paskaita, jei šie nėra komunistai ar „popučikai“.

Mums siūlomos pigia ka'na ar, kaip do-
vana, už dyką sovietinės knygos. Bet iš mū-
sų knygų neprašoma. Mūsų spauda ir kny-
gos ten neleidžiamos, išskyrus atvejus, kai
jos siunčiamos sovietinėms įstaigoms ar re-
dakcijoms. Mažos specialios išimtys čia ne-
turi reikšmės. Kritiškesni laišakai apie sovie-
tinį gyvenimą užsienin neleidžiami. Mūsų
laiškai, išsamiau nušviečiantieji išeivijos lie-
tuvų teigiamus kultūrinius laimėjimus, Lie-
tuvon neleidžiami.

Ko Rusija ir su ja drauge Lietuvos cku-
pantų kompartija tuo nori pasiekti?

Iš vienos pusės — lengvai užsidirbti, gauti
prekių už dyką ir pajamų išdui užsienine
valiuta, susilpninti ekonominį užsienio lie-
tuvų pajėgumą. Iš kitos pusės — drauge su
geromis lietuvių klasikinės literatūros, tegu
ir komunistiškai apipjaustytomis knygomis
paskleisti užsienio lietuvių tarpe boševiki-
nės propagandos veikalus. Jų tikslas išgar-
binti sovietinę santvarką ir teršti Lietuvos
nepriklausomybės laikotarpį, iš viso nei-
giant pačią Lietuvos nepriklausomybės idė-
ją. Aiškus noras infiltruoti į užsienio lie-
tuvų tarpą, sukelti palankias nuotaikas so-
vietinei okupacijai, dildyti tautinės nepri-
klausomybės ilgesį. Kas be to, — susirasti
mažą kalibro šnipų (didžiojo kalibro šni-
pai kitaip verbuojami). Sukelti įspūdį, kad
Kremliaus paspartėje Lietuva klesii. Kad
rusiškas sovietinis imperializmas nėra tas
pats ir jau labiau ne žiauresnis, koks yra
buvęs carų laikais... Ir t.t.

Užsienio lietuvių spauda ir įvairios visu-
meninės grupės šią sovietų taktiką dabar
svarsto ir mėgina rasti geriausius nusistaty-
mus. Be abejo, jie nevienodi: nuo kraštu-
tinio atmetimo ligi labai palankaus pritari-
mo. Galutinių receptų, savaime aišku, nie-
kas negali pateikti. Gyvenimas parodys.

Bet visdėlto kaipurios principinės gairės
yra įmanomos aptarti.

Sovietų brukamoji propagandinė literatū-
ra neturi ir neturės jokio poveikio vyresnei
mūsų generacijai, išaugusiai Lietuvos nepri-
klausomybės dvasioje ir ligi panagių paži-
nus:ai sovietinės santvarkos esmę. Labai ne-
daug poveikio ji galės daryti ir jaunajai ge-
neracijai. Nedaugiau atbalsio randa sovieti-
nių enkavedistų kvietimai grįžti emigran-
tams į sovietinę imperiją.

Ekonominiu požiūriu išeivijos bendravi-
mo su likusiais Lietuvoje balansas buvo ir
bus labai negatyvus. Darytinos visos pas-
tangos, kad mūsų siunčiamos dovanos ne-
būtų apsunkintos fantastiniais mokesčiais
sovietų išdui. Dabar nustatytoji tvarka vis-
 tiek netrukus turės sužlugti, nes ji pasirodys
nepelninga sovietams. Dėl perbrangių kainų
ir perdidelių mokesčių siuntiniai mažės, ir
pačių sovietų biznio interesas bus įieško-
ti naudingesnės išeities. Arba visai uždrausti.

Kultūrinis bendravimas buvo ir liks visiškai
vienašališkas, nes bolševikinė diktatūra
neleis keistis idėjomis ir meno kūriniais, ku-
rie nepriimtini Kremliaus interesui laikyti
pavergtas tautos visiškame uždarme. Lais-
vės kibirkščių sužėrėjimai kiekv:enu atveju
vyks ne per sovietinį paštą ir jo cenzorius.

Būtų galima pridėti dar porą minčių...

Galbūt šiuo atveju mums ir nereikėtų
kartoti seno romėnų posakio apie reikalą
bijotis danajiečių, nors ir dovanas nešančių.
Bet visame viešajame santykiavime su pa-
vergtąja Tėvyne mums reikalingas begalinis
budrumas ir atsargumas. Sovietų taktikos
greit keičiasi, ir daugelis laiškų rašytojų iš
Tėvynės bematant gali patekti į specialius
sąrašus, apie kurių eigą toliau jau rūp:nsis
mums žinomas sovietų saugumo kom:saras
Sierov...

Turėtume mes ir vieną specialią pažūrą,
kuri šiame žurnale buvo pabrėžiama nuo
pat jo pasirodymo d:enos. Mes nesame pa-
keitę nusistatymo į lietuvių tautos Tėvynėje
Primato dėsni. Mes pasitikime lietuvių tau-
ta! Ir mes daugiau sielojames jos išlikimu,
negu politinėmis ir socialinėmis santvarko-
mis, kurias ten įvedė okupantas. Tautos gy-
vybė yra viso ko pagrindas ir ji yra ilga, o
santvarkos ateina ir praeina. Ypač greit pra-
eina tos, kurios būna svetimųjų prievarta
priestomos.

Mes pasitikim lietuvių tauta ir sujaudinti
didžiuojames, kiek protingo ir patriotinio
jaunimo ten užauga. Iš daugybės laiškų ma-
tome, jog jokie komsomolai neuždusina
mūsų jaunuomenės patriotinių jausmų ir
idėjų. Jos gyvos, jos bręsta ir, nors gal ir
neilgam, šiandien prasiskverbia pro sovieti-
nės cenzūros tvoras.

LIETUVIŲ SAVIVALDYBĖS
PRESIDENCIJA

NEPRIKLAUSOMYBĖ VAKAR, ŠIANDIEN IR RYTOJ

EDUARDAS TURAUSKAS

(Paskaita, skaityta Vasario 16 d. minėjime Londone 1958 m. vasario 15 d.)

Buvo laikai, kada Vasario 16 minėjimas buvo džiaugsmo, pasitikėjimo savimi ir pasididžiavimo atliktais darba's šventė.

Tremties ir Lietuvos okupacijos metais ji yra tapusi susikaupimo ir net gedulo diena.

Todėl ir ši vakarą norėtusi apmąstyti kai kuriuos praeities faktus, įvertinti dabartinę padėtį ir pabandyti kukliai praskleisti sunkią ateities uždangą.

NEPRIKLAUSOMYBĖ VAKAR

1918-20 metais Lietuva, galima sakyti, prisikėlė iš pelenų. Visi: seni ir jauni, beraščiai ir raštingi, skurdžiai ir pasiturintieji, vyrai ir moterys su dideliu ryžtu ir tvirtu pasitikėjimu stojo į darbą visose gyvenimo srityse. Kraštas gydė karo jam padarytas žaizdas, tvarkėsi, žengė pirmyn lėtu, bet tvirtu žingsniu.

Trūko patyrusių darbininkų, trūko specialistų, trūko ir išbandytų politikos vairuotojų, tačiau noras galimai geriau atlikti savo pareigas ir troškimas pasitarnauti savo tautai buvo tiek dideli, kad jie iš čalies atsvėrė nepatyrimo klaidas.

Deja, mūsų vidaus politikos gyvenime netrukus pasireiškė gana daug nekultūringumo, netolerancijos ir demagogijos, o tai stipriai apsunkino ir net apnuodijo atmosferą.

Tokioje negiedrioje ir įtemptoje atmosferoje įvyko 1926 m. rinkimai į III-įj Seimą, davę persvarą vadinamam kairiųjų li. k. l., bet tik tokią persvarą, kad daugumai turėti reikėjo šauktis tautinių mažumų balsų.

Anksčiau stipriai vanota ir valkiota buvusi pozicija, suprantama, atsidūrė kitoje opozicijoje. Santykiai tarp dviejų priešingų blokų buvo įtempti, aitrūs. Tas įtempimas atsiliepė net į asmeniškumus santykius tarp Seimo atstovų. Viešame gyvenime pasiteikė apgailėtinių reiškinių, kaip demonstracijos gatvėse, kepurės numušimas vienam generolui ir pan.

Kaip paprastai panašiais atsitikimais įvyksta, pagal dėsni: „tertius gaudens“, padėtį išnaudojo tretysis...

1926 m. gruodžio 17 d. Valstybės vežimas išsuko iš konstitucinių vėžių.

Mes neabejojame lietuvių tautos laisvės troškimo valia. Neabejojame, kad ir lietuviai komunistai pavergtoje Tėvynėje tuos ilgesius slapta puoselėja. Nesistebėtume, kad jų dauguma, susidarius tinkamoms sąlygoms, taip pat sukiltų prieš pavergėją, kaip veržėsi į laivės kovų barikadas daugybė Vengrijos ar Lenkijos komunistų. Laisvės kovų metui atėjus, pati tauta greit teisingai atsisklėtų mažą parsidavėlių maskolbernių saulę...

Todėl mes sutinkame bendrauti su visais

lietuviais Tėvynėje, nesvarbu, kokių santvarkų simpatikai jie būtų. Priešinkitės kiek galima rusui okupantui, ginkite lietuvių tautos teises, išlaikykite lietuvių kalbą, meną, literatūrą, dainą, muziką. Mes jus palaikysime iš savo visų tegu šiandien ir labai kuklių jėgų. Tuo jūs dėsime pagrindus naujam ir pilnam lietuvių tautos nepriklausomybės atstatymui.

Jūs, ištikimieji Tėvynės vaikai, esate ir liksite svarbiausias ir galingiausias mūsų visų laisvės laidas!

GINČAS, ar tai buvo neišvengiama ir sveika jaunai valstybei, tebetrunka ligi šiol Lietuvių tarpe. Asmeniškai galvojau tada ir šiandien tebesu tos nuomonės, kad be tos „nekruvinos revoliucijos“ galima buvo apsieiti.

Po įvykusio perversmo, kurio paliomis išvakarėmis (gruodžio 16 d. vakare) tik buvau sugrįžęs iš Paryžiaus, visur, kur tik galėjau, gyniau nusistatymą neatidėliojant padaryti naujus Seimo rinkimus ir valstybę atgal atstatyti į konstitucines vėžes.

Deja, to nebuvo padaryta ir, mano giliausiu įsitikinimu, tai buvo labai stambi politinė klaida, kurios pasėkas jaučiame ligi šiol.

Nebuvau ir nesu nuomonės, kad valdžios, kurios nešė atsakomybę už Lietuvos vidaus ir užsienių politiką po gruodžio 17 d. viską blogai darė. Priešingai, buvo padaryta daug gerų, teigiamų dalykų, ypačiai ūkio srityje.

Bet, kad, vakarietiškai suprantamas, demokratinis tautos auklėjimas, pratinimas gyvai ir laisvai domėtis viešaisiais reikalais, skiepijimas pakantumo (tolerancijos) priešingai nuomonei, respublikinių insitucijų pastovumo gerbimas būtų padarę žymios pažangos — to negalėtų tvirtinti joks nešališkas stebėtojas.

Rusų tauta caro laikais buvo susikūrusi priežodį: „načalstvo lučše znajet“ (vyresnybė geriau žino), kuriuo save apramindavo kiekvienas keblesniu reikalu. Mūsų Tėvynėje man asmeniškai 1940 m. pradžioje teko išgirsti iš vieno augštą vietą užimančio visuomenininko ir išsimokslusio politiko bei Vytauto Did. Universiteto docento tokį pareiškimą: „Prezidentas ne mažas žveikas, jis žino ką daręs. Negali būti čiejų autoritetų krašte“.

Nei tada neradau, nei dabar nerandu, kad toks nusistatymas būtų augsto demokratiško sąmoningumo, gilaus pilietiškumo ir didelio valstybingumo pažymys...

Siaip ar taip, nepaisant kaikiurių negalvimų, gyvenomės, tvarkėmės ir pamažu tikriausiai būtomės išėję į aiškų demokratinį kultūringą vieškelį, jei ne kaimynų padegtas gaisras, labai greitai išplitęs į p'anetinį karą.

Čia tenka paliesti vieną antrą mūsų užsienių politikos klausimą.

Visų pirmausia, ne be tam tikro kartėlio, konstatuokime, kad kaimynų mūsų tautai

Apvaizda ne tik davė, bet dar ir drįbtelejo, ne tiek jų skaičiumi, kiek savumais: vienas už kitą neramesnis, vienas už kitą ambicingesnis, vienas už kitą gobšesnis.

Per visą nepriklausomybės laikotarpį mūsų užsienio politikos varuotojams tolydžio teko taikstyti, laviruoti, caug ką nukęsti, prieš ką ką pasisčiausti, ar net ginklo griebtis.

Ligi pat karo išvakarių turėjome dvi stamoi „specifini“ problem: Klaipėdos ir Vilniaus. Pirmoji buvo savotišku būdu „išspręsta“ 1939 m. kovo pabaigoje, o antroji — jau karui prasidėjus.

Gal laikam iš jūsų yra tekę girdėti ar skaityti, kad Klaipėdos problema buvo išspręsta „abiejų šalių susitarimu geruoju“. Į tai turiu pasakyti, kaip liudininkas, kad tai yra istorinė netiesia.

URM-riui J. Urbšui grįžtant iš Pijaus XII vainikavimo iškilmų ir sustojus Berlyne padaryti III-jo Reicho URM-riui Joachimui von Ribbentropui mandagumo vizitą (Hoefflichkeitsbesuch), pasitaikiau Vokietijos sostinėje ir aš. Todėl galiu tvirtinti, kad mūsų URM-ris savo vokiškojo kolegos buvo suteriozuotas, prigrasintas ir jam žodžių buvo pastatytas nedviprasmiškas ultimatumas. Sugrįžo p. Urbšys iš to „mandagumo vizito“ baltas, kaip drobė.

Buvo bandyta kreiptis į Klaipėdos Konvencijos signatarus — Angliją, Italiją, Prancūziją ir į mūsų kaimynus. Tuo tikslu tą patį vakarą išvykau į Varšuvą. Apie mano misiją paliudijo savo knygoje tuometinis Prancūzijos ambasadorius Varšuvoje Léon Noël.

Paramos, padaršinimo spirtis Hitlerio užmačioms iš niekur nesusilaukėme; todėl būvome priversti Klaipėdos Kraštą užleisti, nes pasipriešinimas tokiomis aplinkybėmis būtų buvęs lygus beviltiškai avantiūrai.

Su karo pradžia aktualijų eilėje atsistojo ir antroji „specifinė problema“ — Vilniaus klausimas.

Per visą nepriklausomybės laikotarpį jis buvo labai sunki hipoteka visam mūsų valstybės gyvenimui. Jis mums kainavo ir gana savitiškai, tarpvalstybinių santykių istorijos nežinotą, ultimatumą, kuris vis tiksliai stipriai sukrėtė mūsų valstybę ir visuomenę.

To ultimatumo galima buvo išvengti, jei gerokai prieš tai būtų turėta daugiau drąsos ir ryžto diplomatiniais santykiams su Lenkija, rezervavus Vilniaus klausimą, už-

megzti. Apie tai mūsų politinio gyvenimo užkulisiuose buvo daug ir ilgai kalbėta, bet vis neapsispręsta.

Išdavoje ir ultimatumo susilaukėme, ir santykius užmezgėme, ir Vilnius pasiliko svetimųjų rankose...

Netenka stebėtis, kad Hitlerio Vokietija, pradėjusi karą su Lenkija ir triuškindama ją žiauriais smūgiais, pasišovė išnaudoti sąviems tikslams mūsų seną ginčą dėl Vilniaus, spausdama Lietuvos Vyriausybę Vilnių atsiimti jėga. Von Ribbentrop mūsų Pasiautiniui K. Škirpai su nekantrumu pareiškė: „Litauen muss rasch handeln, rasch marschieren, rasch, rasch, rasch...“

Manęs visiškai nestebina vokiečių noras mus įvelti į karą.

Bet man ir šiandien sunku suprasti, kad atsirado mūsų pačių augštų pareigūnų, kurie ne tik anuo metu buvo pasidavę vokiečių gundymui, bet ir šiandien dar tvirtina, esą Lietuvos Vyriausybė padariusi nepateisinamą klaidą, nepradėjusi žygio į Vilnių. Ar čia paprastas užsispyrimas, ar politinis bukumas — sunku pasakyti.

Užtenka prisiminti, kad Did. Britanija ir Prancūzija buvo Vokietijai paskelbusios karą dėl Lenkijos užpuolimo. Lietuvai, užpuolusiai Lenkiją, būtų taip pat susilaukusi karo paskelbimo su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis.

JAV-ėms vėliau įsitraukus į karą prieš Vokietiją, Lietuva būtų ir su jomis atsidūrusi karo padėtyje.

To viso išdavoje šiandien nebeturėtume laisvame demokratiname pasaulyje nei Pasiautinių, nei konsulatų.

NEPRIKLIAUSOMYBĖ ŠIANDIEN

Nuo 1940 metų birželio 15 d. mūsų tautos ir valstybės nepriklausomybės vykdymas sovietinio, vokiškojo ir vėl sovietinio okupanto yra nutrauktas, o kovotojų už nepriklausomybę gretos yra suskaldytos į du frontus: vidaus ir užsienio. Pirmajame yra mūsų broliai likę tėvynėje, antrajame — lietuviai gyvenantieji laisvame pasaulyje. Todėl ir pritinka pakalbėti apie tuodu frontus.

O gal Lietuvos karinis žygis į Vilnių būtų ją išgelbėjęs nuo sovietinės okupacijos? — gali kas paklausti.

Naivu taip galvoti. Priešingai, toks žygis būtų galėjęs tik tą okupaciją pagreitinti. SSSR pasiuntinys Kaune Pozdniakov man pačiam pareiškė: „Gerai padarėte nezygiuodami į Vilnių, nes jums tokį žygį pradėjus, kas ten būtų galėjęs atskirti kur lenkų, o kur lietuvių kareivis...“

Tremtyje daug ginčytasi, gerai ar blogai pasielgta 1940 m. nusilenkus Sovietų ultimatumui ir nepasipriešinus ginklų. Tokio pasipriešinimo šalininkai pabrėžia, kad „nuolankumas“ ir pasidavimas neišgelbėjo nei nuo okupacijos, nei nuo deportacijų, nei nuo įjungimo. Tai tiesa.

Bet ar ne protinga pasistatyti sau ir toks klausimas: ar pasipriešindami nebūtumėm sukėlę tokį Maskvos įsiutimą, kad deportuotųjų, nužudytųjų skaičiai būtų buvę keliai ar net kelias dešimtis kartų didesni. Sovietų pasielgimas po karo su Krymo totoriais, su Pavolgio vokiečiais, su kaikuriomis Prieškaukazio tautomis, o visiškai neseniai Vengrijoje duoda pagrindo tokį prileidimą laikyti labai rimtu.

Baigiant šias trumpas pastabas galima pasakyti, kad Lietuva šio karo pradžioje ir po šio karo tapo visiškai nekalta savo didžio kaimyno — Sovietų Sąjungos — imperializmo ir gruoboniškumo auka, kad ji savo politikoje ir savo santykiuose su kaimynais nepadarė jokios tokios klaidos, kuri būtų, bent iš tolo, galėjusi pateisinti ar bent paaiškinti jai pritaikytą žiaurų ir nežmonišką traktavimą.

Vidaus frontas

Moskva ir jos išmokyti bei įsakyti komunistiniai papagėjai (papūgos) įsikandę tvirtina, kad Lietuva niekad nėra buvusi tokia laisva ir tokia laiminga, kaip tapusi Tarybinė Socialistinė Respublika.

Tvirtinti, žinoma, galima betką: kad juoda yra balta, kad žmogus vaikščioja žemyn-

galviu, kad nelaisvė yra laisvė, kad skurdas ir nusigyvenimas yra prabanga...

I tokius tvirtinimus sveiko, vadinamo „gaspadoriško“ proto lietuvis turėdavo kuklų, mandagų atsakymą: „pasakok sau, sveikas, nepasakojęs...“

Todėl ir mums neverta gaišti laiko įrodinėjimams, kad po Maskvos sparneliu ar letena mūsų Tėvynė ne tik neturi nepriklausomybės, bet net paprasčiausios, elementariausios laisvės, kaip ji suprantama kultūringame Vakarų pasaulyje.

Stalino sugalvotoji formulė mažoms tautoms pavergti ir valdyti sako: „*Socialistinis turinys, tautinė forma*“.

To vadinamo „turinio“ priedanga ir grindžiamas visas kietas, beatodairis, netolerantiškas, nedemokratiškas, aklaivai fanatiškas Maskvos imperializmas, sunkia našta slepiantis visas, ar jos būtų „tarybinės“, ar „liaudiškai demokratinės“, tautos.

To turinio aiškintojai, ar jie būtų Stalin, ar Chruščiov, neabejotinai sirgo ir serga didybės manija, neribota puikybės, dedasi savotiškais „pranašais“, „žmonijos geradariais“, „mesijais“ ir savo doktrinos vardu, nesvyruodami, aukojo ir aukoja ne tik piliečių laisvę, gerovę, bet ir milijonų žmonių gyvybes.

To „turinio“ vardu asmuo, beveik nuo lopšio, įsiurbiamas į „lenininės-marksistinės“ (anksčiau „lenininės-stalininės“) doktrinos verpetus ir svaiginamas, glušinamas ligi grabo lentos...

Kiekviena manija, kaip liguista psichinė būklė, neša sutrikimą į asmeninį ir šeimos gyvenimą. O, maniakų užmačios, taikomos didelių plotų ir didelių žmonių masių masiu viešame gyvenime tampa tikru siaubu, katastrofa, kolektyvine nelaime.

Ir mūsų tautai, kito maniako ir paranoiکو (Hitlerio) įžiebtą planetinio karo pasėkoje, teko pakliūti į komunistinių „mesijanistų“ — maniakų siaubingus verpetus.

Realybė, tačiau, verčia konstatuoti, kad antroji stalininės formulės dalis: „*tautinė forma*“ — leido pavergtoms tautoms išsaugoti savo kalbą, tautosaką, kaikiuriuos papročius, žymią dalį liaudies kūrybos, žymią dalį senosios literatūros ir t.t.

Todėl, vertindami padėtį pavergtose Tė-

vynėje, turime vadovautis dideliu atsargumu, santūrumu, galimu nešališkumu. Būtina į kiekvieną reiškinį rimtai įsigilinti, objektyviai jį apmąstyti, pasverti: kas tautos savito išsilaikymo požiūriu naudinga, teigiama — priimti, o kas žalinga, neigiama — atmesti. Būtų neišmintinga, net žalinga, viską, kas daroma Lietuvoje, pavyzdžiui, kultūros, mokslo, grožinės literatūros srityse urmu, „en bloc“, atmesti, paneigti, nors tai būtų ir vadinamųjų režiminių, partinių asmenų darbai. Teisybę pasakius, kitokių darbų mes iš čia ir įstebėti neturime galimumo.

Savo mintims paillustruoti paėmkime porą konkrečių pavyzdžių.

Nenuginčijamas ir teigiamas reiškinys yra „Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodyno“ išleidimas. Žinoma, tenka apgailestauti, kad jam prikaišiota pigių, net groteskinių pavyzdžių apie „partijos šlovę“, „garbę“, „dingumą“ ir pan.

Tačiau, netenka pamiršti, jog, tikriausia, Žodyno redaktoriai buvo priversti tai padaryti, kad galėtų iš viso Žodyną išleisti. Jų pasirinkimui — išleisti, kad ir kiek sužalotą Žodyną, negu iš viso jo neišleisti — tegalime pritarti.

Kita vertus, ne be pagrindo būtų prileisti, kad toks įkyrus, grasas partijos kišimas ir garbinimas visur yra geriausias antidotas prieš perdidelį partinį užsidegimą.

Kitas teigiamas reiškinys yra didžiojo „Lietuvių Kalbos Žodyno“ leidimas, kurio ligi šiol jau yra pasirodę 4 tomai ligi „J“ raidės imtinai.

Daug dar ir kitų kalbotyros veikalų yra išleides ir parengęs Mokslų Akademijos Lietuvių Kalbos ir Literatūros Institutas Vilniuje.

Sveikintinas taip pat Maironio raštų dvitominės rinktinės išleidimas. To leidinio 50.000 egz. (po 25.000 kiekvieno tomo) buvo išpirkti per porą dienų. Tatai parodė, kad Maironio poezijos su jos patriotiniu ir lyriniu turiniu ilgesys tebėra gyvas mūsų tautoje. Režiminių poetų muistymosi skaitytojai tikriausia negaudo stovėdami ilgose eilėse.

Lietuvoje išleista ir kitų tautos pripažintų senų autorių veikalai ar rinktinėmis ar pilnų rinkinių pavidalu: Žemaitės, Lazdynų Pe-

lėdos, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, V. Krėvės, Vaižganto, Balio Sruogos ir kitų.

Daug vertingų leidinių išleista ir tautosakos bei tautodailės srityse.

Visi ar beveik visi, tie reiškiniai pastebėti jau po Stalino mirties, vad. namojo „atcū-gio“ laikotarpiu. Todėl vertiname juos, kaip teigiamą pakitėjimą, kaip labai dar mažą ir kuklų pralaisvėjimą.

Tačiau, tautos gyvenimą s'egiančių, jį slopinančių ir alinančių neigiamybių Lietuvoje tebėra aišios visose srityse. Bet ir dėl jų galima visu rimtumu pasistatyti klausimą: ar tų slegiančių neigiamybių nebūtų žymiai mažiau Lietuvoje, jei *lietuviai komunistai* patys turėtų daugiau sava'ankiškumo, daugiau laisvės, daugiau teisių, daugiau galimumų elgtis ir gyvenimą tvarkyti pagal savo vistiek lietuviškų galvų ir širdžių patarimus?..

Dabartinį Lietuvos gyvenimą ža'čia, kreivina ir žlugdo tas tolydus Maskvos satrapų, ncrs ir „broliais“ besivadinančių, įtarumas, jų nuolatinis „budrumas“, jų imperialistinis diktatas iš viršaus. Sveiko proto, ram'cs galvosenos, realybės pajautimą turinčiam lietuviui, ar jis būtų partinis ar nepartinis, tautai turi būti sunkiai pakeliama dar sunkiau suprantama ir springti gerklėje, kaip skersai joje atsistojęs kaulas...

Kai praėjusių metų birželio mėn. Maskvos viršūnėlėje buvo „atidengta“ vadinamoji „ant'partinė grupė“ su tokiais išbandytais sovietinio komunizmo šulais, kaip Molotov, Kaganovič, Malenkov ir Šepilov priešakyje ir kai iš tos pačios viršūnėlės išėjo *įsakymas* „vsiem, vsiem, vsiem...“ (visiems, visiems, visiems) tą, jau „knock-out'u“ paguldytą, grupę viešose susirinkimuose p o s t f a c t u m smerkti, ir kai tą įsakymą vykdydami sujudo pavergtos Lietuvos švie-suoliai, net su Lietuvos Mokslių Akademijos vadovybe priešakyje, man taip jų buvo gaila, mane tokia apėmė, kaip Lietuvoje saky-davo, „svetima gėda“ dėl jų, kad radijo bangomis pareiškiau jiems savo nuoširdžią užuojautą...

Laisvėje gyvenančių lietuvių dažnai pa-miršamas dar vienas dalykas. Kiekvienas mūsų, kuris, leis'kime, būtų susirišęs su ta ar kita politine ar propagandine įstaiga ir iš ten semtų sau pragyvenimą, įsitikinęs, kad

įstaigos ve'ama linija nebeatitinka jo pažiū-rų, gali kiekvieno metu savo bendradarbia-vimą nutraukti. Jis tuomi, suprantama, pra-ras duonos kąsnį. Galbūt bus priverstas ei-ti pas ūkininką bulvių kasti. Bet tai ir vis-kas.

Gi Lietuvos žmogus, kokias pareigas jis be-eitų, taip pasielgti negali. Nusivylęs Maskvos padiktuota partijos „linija“, apsi-sprendęs protestuoti prieš jos taikymą, jis negalės pasitraukti į lietuvišką kolchozą bul-vių kasti... Net po „nustalinimo“, net po „sudemokratinimo“ jam, palankiausiai atve-ju, gali tekti keliauti į tolimus Azijos pa-kraščius plė'sminių plotų purenti...

Šią pagrindinį, esminį skirtumą tarp lais-vo ir nelaisvo lietuviio mes privalome nuolat turėti galvoje, vertindami Lietuvos gyveni-mo įvykius ir žmonių darbus.

Jaunomis dienomis išskaitytas patarimas: „non mirari, non indignari, sed intelligere“ (nesistebėti, nesipiktinti, bet suprasti, per-prasti) ypatingai tinka ir taikytinas paver-gtos Tėvynės gyvenimo faktams ir jos žmo-nių darbams vertinti.

Nepriklausomybė tremtyje

Įvairios okupacijos, o ypač sovietinė, su-skaldė mūsų tautą į tris nelygias dalis. Di-čžioji tautos masė, pats kamienas liko savo žemėje. Nuo to kamieno buvo atplėšta pi-zvarta tūkstančių tūkstančiai neka'itų tautie-čių, kurių vieni sugrūsti į kalėjimus, kiti nu-žudyti, o tretieji išg'abanti prievartos dar-bams į tolimąsias „didžiosias tėvynės“ sri-tis. Tai tautos kankinių kontingentas, tai aukos beso'čiam komunistiniam Molochui, o krikščionies akimis žiūrint, tai kančidat'ai į šventųjų garbę, kurių vardus vienas Die-vas težino. Ir paskutiniąją tautos dalį — tai daugiausia laisvu noru pasitraukę nuo bol-ševikinio siaubo tautiečiai ir radę užuovėją laisvam pasauliui, kur jie sus'jungė su iš seniau įvairiose šalyse įsikūrusiomis lietuvių bendruomenė's.

Tremtyje atsidūrę lietuviai su nuostabiu solidarumu ir vieningumu pradžioje stojo į talką vadovybei jos pradėtoje kovoje su ga-lingu, gudriu ir klastingu sovietiniu okupan-tu už Lietuvos išvacavimą iš jo nagų.

Tenka didžiai apgailestauti, kad labai

greitai tremties gyvenime prasidėjo skaidymasis ir nesutarimai. Vietoj vienos vadovybės, atsirado kelios, vietoj vieno veiksnio — keli. Tarp tų vadovybių ir veiksmų, tarp jų sudarančių politinių grupių, tarp vadovaujančių asmenų prasidėjo nebaigiami, įkyrūs ir grasūs ginčai dėl kompetencijų, pirmavimo, legitimizmo, reikšmingumo ir t.t.

Pradžioje dar buvo laikomasi tam tikro diskretiškumo ir kurį laiką, bent užsieniečių atžvilgiu, buvo išlaikomas tam tikras vieningumo fasadas. Tuo būdu buvome įsigiję garbingą garsą pavyzdinčiai vieningos ir solidarinės, atseit, subrendusios emigracijos.

Nėrausdamas prisipažįs, kad ir aš pats ilgesnį laiką naiviai tikėjau mūsų politiniu subrendimu, išmintimi, maniau, kad, susiskaldžiusių kitų tautų emigracijų tarpe, mūsų sudarys pasididžiavimo vertą išimtį ir kad pasireiškusieji nesklaidumai bei nesutarimai bus, kaip vėjarauptės, greitai ir lengvai persirgti. Deja, teko skaudžiai apsigilti.

Savo rietenų ir susikaldymo išdavoje atgrasėme plačiąją tremties visuomenę nuo comėjimosi viešaisiais reikalais, o, svarbiausia, stipriai pakenkėme pačiai kovai už Lietuvos išlaisvinimą, nes gaišiname laiką, energiją ir spaudos puslapius tuštiesiems ginčams tuščiais klausimais.

Atsakomybę ir kaltę už tai objektyvus stebėtojas turi priskirti visiems be išimties. Nėra tremtyje nekaltų avinėlių, riterių be baimės ir priekaišto... Kiekvienas yra kuo nors nusikaltęs. Jei ne kuo kitu — tai bent pasyvumu, toleravimu netoleruotinių dalykų. Spaudos gi žmonės kalti tuo, kad ne kartą daug „alyvos“ parūpino nesutarimų ugniai palaikyti...

Būtų jau pats laikas susiprasti, peržiūrėti sudogmatintas, susklerezintas pozicijas ir apsiungti, susiburti į vieningas gretas. Mūsų laukia dar labai ilgas, bent žmogėškus numatymo, kovos kelias. Mūsų eilės retėja: senesnieji jas apleidžia galutinai, jaunesnieji tirpsta kitų tautų „rasaluose“ arba skęsta svetimos „balose“. Tarptautinė padėtis sunkėja. Mūsų pagrindinio ir šiuo metu vienintelio priešo — Maskvos — ragai išaugo ligi „sputnikų“. Vakarai stipriai pakrikę ir jieško „apeasementų“. Padėtis darosi ne tik rimta, bet net tragiška. Maskva migdo ir liūliuoja savo „taikos“ sirenomis įsibaiminčius Vakarus.

Nebūkime naivūs: ir jungtinėmis, sutelktinėmis savo pajėgomis pasaulio politikos nepakreipsime mūsų Tėvynei naudinga linkme.

Tačiau, apsiungę, susiderinę, vieningi ir solidarūs ne tik išvengsime skaudžių ir pečnytų savo pačių sąžinių priekaištų, ne tik negramzdinsime į nusivylimą savo Tėvynėje skurstančių ar Sibire kenčiančių brolių, kurie tiki, jog mes turimą laisvę sugečame protingiau naudoti Tėvynės reikalui, bet ir pačiam kovos už Lietuvos išvadavimą reikalui žymiai daugiau patarnausime, kaip šiandien.

Taip pasielgę galėtumėm teigiamiau ir svariau atsakyti į vienos iš labai retų lietuviško kultūrinio „imperializmo“ aukų — profesoriaus Juozo Ereto vienoje jo paskaitų pastatytą klausimą: „Tremtis — prakiekimas ar uždavinys (misija)?“

Taip, kaip mūsų viešieji tremties reikalai ligi šiol klostėsi, objektyvaus atsakymo svarstyklės turėtų nusvirti į pirmąją alternatyvą...

Didele dalimi nuo mūsų pačių pareina, kad svarstyklės aiškiai pasvirtų į priešingą pusę.

Jei plačioji visuomenė, vadinamieji eiliniai piliečiai per savo organizacijas, klubus, susirinkimus, spaudą energingai pareikalautų iš vadinamųjų „veiksmų“ ir „veiksnių“, iš politinių grupių bei grupelių, iš partijų bei partijelių vienybės, susiklausymo, solidarumo, darnaus bendradarbiavimo pagrindiniais reikalais, galima būti tikriems, kad tokiam visuomenės balsui, tokiai kietai valiai niekas negalėtų atsisipirti, jei bent būtų apsisprendęs iš viso išsijungti iš lietuviško gyvenimo ir „kaboti ore“, tartum kokia čukure padžiauta iškamša...

Grazu ir gera būtų, jei mūsų tremties santykiuose ir darbuose vadovautumės IV-tojo šimtmečio galingo proto ir kilnios dvasios vyro, didžiojo Šv. Augustino suformuluotu patarimu:

„In necessariis unitas, in dubiis libertas et in omnibus caritas: (būtinuose dalykuose — vienybė, abejotinuose — laisvė, o visuose — meilė). Jis mums patarnautų apsiungimo, susipratimo, sutarimo, susiklausymo, solidarumo ir pakantrumo tvirtu pagrindu.

NEPRIKLAUSOMYBĖ RYTOJ

Bandydami įžvelgti ateitin ir atspėti jos raidą, privalome jau šiandien, jau dabar turėti prieš akis labai didelius, labai gilius ir plačius pakitimus tiek žmonių, tiek ir dalykų plotmėje.

Kinta ir jau yra pakitę įvairiais požvilgiais mūsų broliai pavergoje Tėvynėje — tas tautos kamienas, kurio dėka tauta laikosi ir laikysis.

Kintame ir jau pakitome ir mes tremtyje. Taip pat svarbu mums įsisąmoninti, kad išsilaisvinusios iš svetimo jungo tautos reikalas spręstis mūsų broliai iškentę okupaciją, kad jie bus tikrieji suverenumo reiškėjai.

Todėl tremtinių vaidmuo tėra pagalbinis ir jų pareigos dvilypės: atstovauti ir ginti Lietuvos reikalą laisvame pasaulyje, ko padaryti negali mūsų broliai krašte ir rimtai, sąžiningai, moksliškai išstudijuoti įvairias ateities problemas, kad, laisvei sušvitus, galėtumėm teisingai ir rimtai nuvesti jiems įvairius iškilusius klausimus.

Iš čia gyvas reikalas atydziai sekti, domėtis, kas vyksta dabartinėje Lietuvoje ir kokie sumanymai bei sąjūdžiai reiškiasi laisvame demokratiname pasaulyje.

Kiekvienas iš mūsų beveik kasdieną ar spaudoje pasikaito ar per radiją išgirsta apie įvairias pastangas jungtis, grupotis, federuotis ar tai stambųjų ūkio, technikos, kultūros šakų, ar politikos, ar geografinių pagrindais.

Dar II-jam pasauliniam karui vos pradedus, JAV-ių kongresmenas Wilkie, apsukęs žemės rutulio dalį, išleido knygą sugestyviu pavadinimu: „Nedalomas pasaulis“, kurioje įtikinamai parodo, kad žmonija yra pasijususi sąjungimo keliu.

Savaime suprantama, kad, kol įvyks tokia planetinė vizija, praeis dar daug laiko. Tačiau pati jungimosi mintis kuklesniais vienetais yra padariusi, daro ir nesulaikomai čia ryš toliau pažangos.

Todėl ir mums laikas galvoti ir rūpintis įvairiais federavimosi variantais.

Svajoti, kad atstatysime nepriklausomą Lietuvą tokią, kokią ją turėjome ligi 1939 metų su visais suverenumo atributais, būtų savęs ir kitų apgaudinėjimas ir didis naivumas. Net jei mūsų tauta būtų kelis ar ke-

liolika kartų skaitlingesnė ir pajėgesnė, visvien ji to nebegalėtų pasiekti. Mums teks dėtis su kitomis tautomis į stambesnius vienetus, teks federuotis ar konfederuotis.

Ryšium su tuo iškyla du pagrindiniai klausimai:

1. Kurie iš buvusių valstybinio suverenumo savumų yra pagrindiniai, tautos ateičiai gyvybiniai ir kurių, nepakirsdama — nepažeisdama savo teisės egzistuoti, tauta gali atsisakyti platesnio valstybinio junginio naudai?

2. Į kokius federacinius junginius mūsų tautai naudingiausia dėtis?

Jieškant protingų atsakymų į pirmąjį klausimą ir, dėl išylančių problemų sudėtingumo, negalint čia gilintis į įvairius problemų požvilgius, vistiek galima konstatuoti, kad pats pagrindinis, gyvybinis, esminis ir lemiantis, apsprendžiantis kiekvienos tautos ateitį, jos išsilaikymą dalykas yra jos visiškai, nedaloma ir nevaržoma *kultūrinė nepriklausomybė*. Iš to išplaukia išvada, kad mokslo, meno, auklėjimo, religinių bendruomenių ir kulto, spaudos ir panašūs reikalai tegali priklausyti išimtinam, demokratiniam būdu reiškiamam lietuvių tautos suverenumui.

Antrasis suverenumo arba nepriklausomybės savumas arba atributas, nuo kurio tauta negali atsisakyti nė kieno naudai — tai vadinamieji *vidaus santvarkos reikalai*, kurie apima vidaus tvarkos palaikymo organizavimo (policijos), vidaus prekybos tvarkymo ir teisingumo teikimo reikalus.

Turėdama visišką savarankiškumą šiose dviejose plačiose srityse, mūsų tauta galės laisvai ir normaliai plėtotis.

Kalbant gi apie kitus suverenumo požymius tenka pasakyti, kad tai vis tokie klausimai, kuriais galima tartis ir kurie turės būti sprendžiami pagal tas sąlygas, kurios susidarys apsijungusioje, susifederavusioje Europoje iš viso, o mūsų tautos gyvenamoje geografinėje srityje (regione) specialiai.

Bandant atsakyti į klausimą: kuri federacija būtų mūsų tautai palankesnė ir saugesnė? — tenka priminti, kad pokario metais iškilo įvairių sumanymų — projektų. Kai-

kurie iš jų ima įgyti ar jau yra įgiję konkrečių formų. Tai šešių Europos valstybių pastangos sukurti būsimos demokratinės Europos plačios federacijos branduolį.

Didžiosios Britanijos lietuviai gal daugiausia bus girdėję apie, prieš keletą metų stipriai propaguatą, iš lenkų politinių sluoksnių kilusį sąjūdį, vadinamą „INTERMARIUM“. Pagal to projekto sumanytojus, Internariumo federacija turėtų apimti visas tautas nuo Baltijos ligi Juodosios jūrų, atseit nuo Estijos ligi Rumunijos.

Šį sumanymą mums lietuviams tektų svarstyti su tam tikru atsargumu dviem pagrindiniais motyvais: 1) jame aiški persvara priklausytų Lenkijai, kaip centrinei ir skaitlingiausiai junginio tautai, o mūsų tautos ilgą patyrimą negali padrasinti tokia perspektyvą be rezervų priimti; 2) tokia federacija būtų lyg pertvara — barjeras tarp dviejų milžinų — Rusijos ir Vokietijos, o tai lygu pirsto kišimui tarp dviejų masyvinių durų...

Vargu ar verta kalbėti apie dažnai minimą trijų Pabaltijo tautų — estų, latvių ir lietuvių — federaciją, kurios naudingumas, tikslingumas ir veiksmingumas, bet kuriuo požvilgiu, išskyrus gal tiksliai sentimentalinį, daugiau negu abejotini. Mažų, smulkių junginių laikai, atrodo, nebegrįžtamai praėję.

Prof. K. Pakštas yra savo laiku kėlęs Balto-Skandinavijos sumanymą, bet ir tai mūsų laikams būtų persmulkus vienetą.

Todėl atrodo, kad mūsų tautai tikslingusia ir palankiausia siekti įsijungti į bendrą visų demokratiinių Europos tautų federaciją, kuri geriausiai ir veiksmingiausiai galėtų patikrinti mūsų tautos piteojimąsi ateityje ir būtų pakankamai pajėgi apdžiauti, apsaugoti ją nuo visų tiesioginių didesniųjų kaimynų pasikėsimų bei užmačių.

Federavimosi ar konfederavimosi klausimai turėtų būti mūsų organizacijose, klubuose ir spaudoje plačiai ir iš pagrindų diskutuojami, svarstomi, lukštenami, rengiamos rimtos studijos, referatai, paskaitos.

Argi tai aktualu, realistiška? — gal paklausa nevenias.

I tai galima atsakyti skoliniu iš Evangelijos: „Nežinote nei dienos, nei valandos“... Tai reiškia, kad rytojus ne mūsų valioje, kad nei asmeniškame, nei viešame gyvenime ne-

žinome, ką mums rengia ateitis. O vistiek žmogus — tas protingas padaras (animal rationale) — savo prigimtimi yra palinkęs rengtis atečiai.

Mūsų liaudies išmintis yra sukūrusi patarlę: „Gyvenk taip, lyg rytoj mirtum, o dirbk — lyg 100 metų gyventum“.

Šiuo požvilgiu daug ko galime pasimokyti ir iš mūsų tautos netolimos praeities.

Šiandien kaip tik minime Nepriklausomybės paskelbimo arba atstatymo 1918 m. Vasario 16 d. 40-tąją sukaktį. Tinka prisiminti to istorinio įvykio aplinkybės.

Rūsti 1918 m. žiemos diena vokiečių okupuotame, badaujančiame Vilniuje. Okupacinis režimas dar nepaprastai kietas. Visa valdžia, visa administracija okupanto rankose. Jei Vakarų fronte pas vokiečius žymu priilsimo ženklų, tai Rytuose, rusų Revoliucijai ir ypačiai bolševizmui pakirtus Rusijos atsparumą, vokiečiai dar ne tik tvirtai laikėsi, bet pasistūmėjo gilyn į Rusijos plotus.

1917 m. vasarą tame pačiame Vilniuje buvo susirinkusi Lietuvių Konferencija, kuri išrinko 20-ties asmenų Lietuvos Tarybą.

Tie 20 Tarybos narių — 20 beginklių vyrų be jokio realaus pagrindo po kojų — 1918 m. vasario 16 d. susirenka nedideliame kambaryje suokalbui prieš dvi — vokiečių ir rusų — didvalstybes, prieš dvi imperijas, pasiryžę mesti jomdvim pirštine — iššaukimą. Tuo iššaukimu ir buvo pasirašytasis iškilmingas Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo Aktas, kuriuo nutraukiami visi Lietuvos saitai su Rusija.

Nuosaikaus realisto akimis žiūrint, tas Tautos Tarybos žygis negalėjo būti kitaip vertinamas, kaip pamišėlių darbu...

Artimiausi po to paskelbimo įvykiai atrodė patvirtino tokį realistinį vertinimą.

Nepriklausomybės paskelbimo Aktas negalėjo būti net paskelbtas Lietuvoje. Pabandžius jį paskelbti „Lietuvos Aidą“ vokiečių cenzūra konfiskavo.

Akto signatarai — Tarybos nariai — vie ni turėjo pasislėpti, kiti buvo suimti ir uždaryti į kalėjimą.

Tik per vokiečių geležinkeliečius pavyko

Akto tekstą slapta perduoti į Berlyną Reichstago Katalikų Centro frakcijos lyderiui, didžiam Lietuvos draugui a.a. Erzbergeriui, kuris, sensacingos santraukos forma paskelbdino jį dienraštyje „Berliner Tageblatt“, o iš čia ta žinia jau apsuko visą pasaulį. Tuo būdu apie Nepriklausomybės paskelbimą užsienis patyrė anksčiau, kaip pati lietuvių tauta.

Daug dar sunkumų teko nugalėti, daug aukų pakloti kol žodis tapo kūnu, kol Aktas virto tikrove. Tačiau, tenka konstatuoti, kad ateitį teisingai numatė ir padėti įvertino ne „realistai“, ne žemažiūriai, bet tie 20 „pamišėlių“, metusių pirštinę dviem ano laikotarpio galiūnams.

Kiekvienas Tarybos narys, paimtas individualiai, savo „pamišimu“, savo apsisprendimu, savo ryžtu patikino Lietuvai venerius nepriklausomo gyvenimo metus. O vadinaujamųjų „realistų“, oportunistų, realpolitikierių, atsargiųjų įnašas būtų buvęs po didžiulių nuli...

Iš to aišku, kad ir mums reikia sekti ne realistus, bet Tautos Tarybos „pamišėjus“,

visiems savo žygiams ir darbams smeltis įkvėpimo ir ryžto iš tų šaltinių, iš kurių ir jie sėmėsi: mūsų tautos senoji ir naujesnioji praeitis, atkaklios, nepermaldaujamos kovos su carų priespauda, knygnešių, „Aušros“, „Tėvynės Sargo“ gadynė, V. Kudirkos, J. Basanavičiaus, Maironio ir kitų vyrų pavyzdžiai. O mes dar turime nesuskaitytus didvyriškumo, atsparumo, ryžto tviskančius mūsų partizanų, Sibiro tremtinių ir Tėvynėje kovojančių „apsikasusių“ brolių ir seselių pavyzdžius.

Mūsų tauta šiuo metu yra kovos padėtyje su galingu priešu, su Maskvos totalitarais. Todėl kiekvienas mūsų laisvėje gyvenantis turi jaustis mobilizuotu — pašauktu.

Mūsų kovos barai neapmatomi ir neaprepiami. Kiekvienas, didis ir mažas, senas ir jaunas, išsimokslinęs ir beraštis, vyras ir moteris turi juse savo paskirtį, kiekvienas gali prisidėti savo įnašu prie bendro darbo, prie bendros kovos.

Paklausykime mūsų didžiojo dainiaus Maironio poemoje „Jaunoji Lietuva“ žodžių:

Gana aimanavus. Prižadinkim viltį

Ir stokim į darbą, netaikę gėžros.

Kas tiki į Dievo Apvaizdą galingą.

Kas baimės vaikų nepažįsta silpnos.

Mums teko per amžius dalis nelaiminga,

Bet niekas nežino rytojaus dienos...

Aplinkui jau žydi visur atgimimas;

Išpančiotos tautos gyvuoja p'lačiai;

Ir Lietuvai lemtas ne kitas likimas,

Ir Lietuvai laisvės nušvis rytmečiai.

AMERIKA AR EUROPA?

KUR KREIPTINAS VEIKLOS SVORIS?

K. DRUNGA

Nors JAV-ės ir toliau, kaip ir buvusios, tebėra laisvojo Vakarų pasaulio materialinės stiprybės nugarkaulis ir pagrindinis gelbėtojas eventualios pasaulinės komunistinės agresijos atveju, visgi ypač paskutinioji Atlanto Pakto tarybos sesija parodė, kad JAV-ės negali išsiversti be savo sąjungininkų, kaip ir pastarieji be JAV-ių. Ir ypač politinės akcijos prasme Vakarų Europos valstybių svoris ir rolė tiek padidėjo, kad JAV-ės turėjo prisitaikyti prie jų koncepcijos santykių ir laikysenos Maskvos atžvilgiu klausimais. Šių dalykų įrodinėti ar plačiau aiškinti nereikia, nes tai pakankamai atsispindi ir žinoma iš pasaulinės spaudos pranešimų bei komentarų, ryšium su paskutinąja Atlanto Pakto vyriausybės vadovų konferencija Paryžiuje.

Mums, lietuviams, gi tektų pasidaryti iš to fakto galimai anksčiau ir galimai tikresnes išvadas, nužyminčias tolimesnį lietuviškos emigracijos politinės veiklos kelią Lietuvos labui. Šie žodžiai nėra įvadas į patarimą iš dalies nusigręžti nuo JAV-ių. Priešingai, norėtusi tik pakartoti, kad, palyginti su visais kitais, JAV-ės buvo ir liko mūsų didžiausias draugas, nors iki šiol pasireiškęs daugiais žodžiais negu darbais. Tačiau padėtyje, kurioje kiti ir palankių žodžių gailisi, paguodžiantieji ir vilties teikiantieji JAV-ių vadovų pareiškimai visgi yra šis tas. Ir to joks lietuvis neturėtų užmiršti, jei kartais jo kantrybė eitų prie galo, nesulaukiant tuos pareiškimus galėjusių palydėti veiksmų. Tačiau moralinė padėka už draugiškumą neturėtų temdyti politinio žvilgsnio ir realybės supratimo.

O realybė yra ta, kad lietuviškų vilčių nukreipimas vien į JAV-es, sustiprintas beldimasis į JAV-ių institucijų bei vadovų duris, kiek jis bebūtų prasmingas lokaliu požiūriu, globaliniu mastu reikštų tik tikėjimąsi iš JAV-ių to, ko jos nei dabartiniu metu ne-

gali, nei ateityje vienos pačios atlikti negalės. Bandymas sukrauti Lietuvos ir kitų pavergtųjų tautų išlaisvinimą vien ant JAV-ių pečių yra tik vienos ir nepakankamos galimybės tarp daugelio galimybių išnaudojimas. Paskutinioji Atlanto Pakto konferencija turėjo visiems mums parodyti, kad Vakarų koalicijos politinių tikslų ir jiems vykdyti priemonių bei metodų sąrašas gali būti įtraukti tik tie da'ykai, kurie daugiau mažiau visiems partneriams atrodo ar pripažįstami, kaip savi. Taigi, ir Pabaltijo reikalas, jei jis susikraus petičių, memorandumų ar delegacijų vizitų forma JAV-ių įstaigų archyvuose, ten ir liks ilgesnį laiką. Vargu, ar JAV-ių vadovai norės tarptautinių įvykių plėtimui traukti iš archyvų dalykus, dėl kurių nėra atitinkamo atgarsio iš jų atlantiškų partnerių.

Anglijos ministerio pirmininko, tegu kad ir propagandinis, pasiūlymas pagalvoti apie nepuolimo sutarties tarp Atlanto ir Varšuvos paktų sudarymą, Vokietijos prezidento kalėdinėje prakalboje mesta mintis sąlyčio su Sovietais palaikymą permesti labiau į „slaptosios diplomatijos“ sferą, atitinkamai preliminariniai Adenauerio žingsniukai per Sov. Sąjungos ambasadorių Bonnoje Smirnovą sueiti į aktyvesnį diplomatinį ryšį su Kremliumi — visa tai liudija žymų iniciatyvos perleidimą Vakarų Europos valstybėms palaikyti ryšius su Sovietais didžiųjų pasaulinių problemų srityje.

Ši aplinkybė, kiek joje bebūtų pliusų ar minusų, šiandien mums yra ypatingai svarbi tuo, kad Vakarų Europos valstybių politinis svoris Atlanto sąjungos rėmuose, derantis ir „prekiaujant“ su Sovietais, žymiai padidės. Ir kaip tik todėl, kad JAV-ės įsiekdamos didžiųjų problemų išsprendimo, yra daugiau „urmininkai“, o Vakarų Europos valstybės — „detalistai“, mums darosi ypatingai svarbūs pastarųjų nusistatymai. Jei

Vakarų Europos valstybės, besiderėdamos su Sovietais ir bejėškodamos ribų „praskiestoms zonomis“ ar „teritorijoms be atominių ginklų“, neįtrauks *pozityviai* savo akiratin Pabaltijo valstybių, tai ir kurių nors JAV vadovų ta proga Pabaltijo pršiminimai, jei tokių iš viso bus, liks tik JAV-ių privačios nuomonės pareiškimu. Lietuva yra Europoje, ir kova dėl jos gali būti laimėta tik Europoje. JAV-ės buvo ir lieka šioje kovoje pagrindinis, nors iki šiol konkrečiai kiek ypatingiau ir nesistengęs sąjungininkas, nežinia dar, ar ir patenkintas, kad mes jį tokiu laikome. Tačiau net ir šis pasitikėjimas JAV-mis gali virsti visiška iliuzija, jei Vakarų Europos valstybėse neatsiras supratimo, kad Pabaltijo laisvė yra jų pačių savisaugos labai dienotvarkėn pasistatytinas ir išskiotinas interesas.

Be abejo, nėra jokios garantijos, kad, ir visas lietuviškas jėgas įtempus, šis supratimas atsiras. Prieš porą šimtmečių pradžioje si „galvijų prekybos“ su Maskva era, neskaitant Lenkijos-Lietuvos padalinimo, šandien yra atvedusi prie Europos padalinimo ties Elbe. Jei bus norima „galvijų prekybą“ vesti senąja dvasia, nebus jokia staigmena, jei kito Europos padalinimo sulauksime geriausiu atveju ties Reinu, jei ne toliau į Vakarų. Tačiau, nežiūrint visų pesimistinių ar optimistinių samprotavimų dėl ateities galimybių, lietuviškoji rezistencinė dvasia dabartinėje padėtyje diktuotų tik viena. Būtent, visomis jėgomis, su visos lietuvių išeivijos pasaulyje pagalba įtikinti Vakarų Europos valstybes ir jų visuomenes, kad visi pasaulinių įtampos atoslūgių jėškojimais ilgainiui gali būti prasmingi ir saugumas bei laisvė Europoje užtikrinti tik tuo atveju, jei pavergtosios Rytų bei Vidurio Europos tautos atgaus ir turės tą padėtį, kuri jau nuo seno yra savaime suprantama, pvz., Belgijos ar Olandijos atvejais. Kol į Pabaltijį ar jam geografiškai artimą Vidurio Europos sritį bus žiūrima, kaip į beorę erdvę, tinkančią „perku-parduodu“ bizniams su Maskva, tol Europos padalinimas tarp laisvės ir nelaisvės liks tik į Vakarų slinkti palinkimo turinti tendencija. Visiems žinomas Kremlius sugebėjimas „tesėti“ tarptautines sutartis yra geriausias tokio vystymosi užtikrinimas.

Mes vieni, jei kiti tokios baimės nenorėtų

turėti, vyksmo nepakeisime. Tačiau nesame Europoje visiškai vieni. O patriotinė pareiga ir prieš okupantą Krašte žuvusiųjų testamentas įpareigoja įieškoti būdų ir daryti viską, kad Vakarų Europos visuomenė suprastų, jog, pvz., Vokietijos sujungimas, jei jau ne eilės tvarka, tai tikrai visa savo esme, yra neatsiejamas nuo Pabaltijo nepriklausomybės atstatymo. Tik šis faktas, jei jis įvyktų, tegalėtų būti rodyklė, jog Vakarų Europa savo gyvybinių interesų apgynimą yra teisingai supratusi ir nuo tolimesnės komunistinės agresijos tinkamai apsidraudusi. Ir tik tuo atveju, jei Vakarų valstybės parodytų tokio susiinteresavimo tarptautinėje plotmėje, galima būtų tikėtis, jog tada ir JAV-ėms atsirastų realios sąlygos atlikti iš jos tikimą ir trokštamą Lietuvos laisvės sąjungininko rolę. Priešingu atveju, gi JAV-ių vadovų altruistiniams pareiškimams liktų tik tiek reikšmės, kiek tai turi ryšio su balsų gaudymu prezidento ar kongreso bei senato rinkimuose.

Kaip visiems žinomų emigracinių įvykių išdava, visi lietuvių laisvajame pasaulyje pasireiškimai praktiškai susicentralizavo JAV-se ir iš dalies pašonėje esančioje Kanadoje. Tai yra faktas, kurio gailėtis ar dėl kurio džiaugtis nėra jokios prasmės, nes įvyko tai, kas turėjo įvykti. Kultūriniais, fiziniams ir materialiniams lietuvių rezervams ten susikoncentravus, visur kitur liko visais atžvilgiais silpnesnės lietuviškos kolonijos, turinčios su lietuvių išlaikymo ir lietuvių politinių uždavinių atlikimu *neproporcingai daugiau* vargo, negu tai yra JAV-se. Tačiau dėl didelio lietuvių skaičiaus, augšto gyvenimo standarto ir kitų aplinkybių JAV-se yra pilna to žodžio prasme užsienio lietuviškojo gyvenimo centras. Ir kiek laiškais į Europą ar JAV-ių lietuviškuose laikraščiuose būtų skundžiamasi nutautėjimo ar abejingumo reiškiniiais, Amerikos lietuvių visuomenė jau toliau, juo labiau liks kitoms lietuvių kolonijoms visokeriopos lietuviškos stiprybės pasisėmimo šaltinis, kiek to reikia konkrečiai akcijai užsienio.

Ir, štai, čia ir ryšium su augščiau išdėstytais faktais bei svarstymais norėčiau pateikti keletą samprotavimų. Būtent, pirmiausia, reikėtų iškelti klausimą, ar lietuviškoji veik-

la nesidaro JAV-se kartais „tikslas pats sau“? Nesakau, kad kas būtų lietuviškąją veiklą Amerikoje taip supratęs ar sąmoningai norėtų suprasti. Tačiau turiu galvoje efektą. Politinis rezultatas Lietuvos laisvės byloje liktų tas pats, jei lietuviškoji veikla Amerikoje būtų ir dešimteriojai didesnė, nes raktas okupacinėms Lietuvos spynoms atrakinti glūdi abipus Atlanto ir gal net dar daugiau europinėje Atlanto pusėje.

Nesakau, kad iki šiol besireikšusi lietuviškoji veikla Amerikoje būtų kuria nors prasme nereikalinga. Priešingai, ji galėtų būti dar pagal išgales ir didinama. Reikalas mano samprotavimuose sukasi tik apie jos galutinio efektingumo supratimą. Jei, pvz., Amerikoje lietuviškoje veikloje, politiškai kalbant, galimybė įeiti pro duris pas prezidentą, pasikalbėti su juo dešimt minučių ir po to drauge nusifotografuoti būtų laikoma lietuviškosios veiklos ten kulminaciniu punktu ir, simboliškai kalbant, didžiausias atlikti galimas uždavinys, tai manyčiau, kad čia kažko trūksta. Jei kuris masinis politinis ar kultūrinis sąskrydis, kurių vertę galima pripažinti, būtų laikomi augščiausiais ir plačiausiais lietuviškosios veiklos Amerikoje pasireiškimais ir tuo būdu būtų viskas, ką šiuo metu didingiausio JAV-ių lietuvių gali padaryti, manyčiau, kad ir čia kažko trūksta.

O trūktų, mano nuomone, universalumo, nes be jo tai būtų tik grožis ir kvapnumas gėlių, žydinčių JAV-ių šiltadaržyje. Universalinėje gi lietuviškų reikalų sampratoje lietuviybė turi būti išlaikoma visur ten, kur ji fiziškai egzistuoja, ir aktyviausiai politiškai Lietuvos labai veikiamą ten, kur dabartinėmis aplinkybėmis yra svarbiausia. Ir kadangi visose kitose lietuviškose kolonijose šiedu požiūriai yra silpniau tvarkomi, negu Amerikoje, tai, kaip tik atsižvelgiant į minėtą JAV-ių lietuvių visuomenės pajėgumą, ji turėtų imtis sistematiškesnės bei platesnės vadovybės ir rūpėsio teikti pagalbą ten, kur jos reikia. Jei kreipimaisi į JAV-ių vyriausybę ar masiniai sąskrydžiai, minint šiuos reiškinius tik kaip tam tikrus, simboliškiau suprastus veiklos augščiausius taškus ir reprezentuojančius visą kitą veiklą, vyktų, lygiagrečiai galvoje turint mintį, kad reikia tą patį organizuoti ir

kitose, ypač Europos sostinėse bei visuomenėse, tai, mano nuomone, ir būtų pasiekta universalinio lietuviško galvojimo. Tuo atveju nebelyktų noro pasitenkinti vien tuo, kas padaryta ar dar norima padaryti JAV-se, bet įsivyratų daug daugiau efekto žadas supratimas, kad tai, kas padaroma JAV-se, turi būti akstinas ir materialinė priemonė tą patį daryti ir kitur. Jei būtų sutikta su galvojuimu, kad pastangos dėl Lietuvos laisvės vien Amerikos ribose galutinio laimėjimo negali atnešti, bet reikia būtinai kovą laimėti ir Vakarų Europos tautų sąmonėje, tai pajėgiausioji JAV-ių lietuvių visuomenė pasidarytų ir atitinkamas išvadas ir rastų jėgų bei lėšų veikti iki šiol veikta prasme ir nevien Amerikos teritorijoje. Kiekvienu atveju reikia šį aspektą naujos tarptautinės padėties akivaizdoje kruopščiai pergalvoti ir įsisąmoninti. Amerikos lietuvių visuomenės pajėgos ir misija yra didesnė, negu vien tik tenkintis veikla JAV-ių ribose. Ir ypatingai aktualus darosi šio pajėgumo panaudojimas apystovoms, kurias esu išdėstęs augščiau.

Pabaigai norėčiau iškelti dar keletą konkrečių atvejų, kuriais JAV-ių lietuvių pajėgumas galėtų naudingai pasireikšti.

Lietuvių išlaikymo srityje būtina rasti priemonių JAV-se leidžiamą lietuvišką spaudą ir knygas padaryti prieinamesnes lietuviams Europoje ar kituose žemesnio pragyvenimo lygio kraštuose. Lietuviškų knygų, kurios kainuoja 5, 6 ar 7 doleriai Europoje gali įsigyti geriausiu atveju tik 1% norinčių jas skaityti. Lygiai tas pats ir su periodika. Žinoma, eilė tautiečių susilaukia leidinių iš Amerikos nemokamai ar dovanų, iš giminių bei bičiulių. Bet ir tokių nėra daug. Ar nebūtų galimybių suorganizuoti nemokamą geresnių knygų padalinimą neįsigalintiems jų nusipirkti per Europos lietuvių bendruomenines organizacijas? Ar nebūtų įmanoma kaip nors Europon parduotinių knygų kainas žymiai sumažinti, kad jos būtų platesniems sluoksniams įperkamos? Ar negalėtų, pvz., ALT užsakyti po tam tikrą kiekį visų lietuviškų periodinių leidinių Amerikoje ir pavesti juos nemokamai paskleisti per Europos lietuvių bendruomenines organizacijas?

Ar nebūtų įmanoma Amerikoje sudaryti

keletą lietuviškos muzikos plokštelių rinkinių ir perduoti juos Europoje bendruomeninėms organizacijoms naudoti? Tokie rinkiniai būtų labai naudingi ne tik grynai lietuviškoje bendruomeninėje veikloje, bet ir po būvuoše ar parengimuose su draugiškais svetimaisiais.

Iš spaudos teko patirti, kad Amerikoje yra nemaža susuktų lietuviškų filmų ir ruošiami nauji. Ar nebūtų įmanoma jų kopijas pasiųsti Europon? Europoje būtų labai plati dirva joms panaudoti.

Ar nebūtų įmanoma paruošti ir padėti išleisti tokio puikaus žurnalo, kaip, pvz., „LITUANUS“ laidų prancūzų ir vokiečių kalbomis, o taipgi paskleisti jį Anglijoje? Man norėtųsi tvirtinti, kad tokių leidinių efektas Europoje būtų dar net didesnis ir tikslingesnis, negu Amerikoje.

Ar nebūtų galima paruošti magnetofono juostų su mūsų žymesniųjų dramos artistų įdeklamavimais, pasakų įkalbėjimais, prozos įskaitymais? Europoje tam trūksta jėgų ir lėšų, o pareikalavimas būtų labai didelis. Amerikoje gi, susitelkus ten daugumai mūsų kultūrininkų, šios priemonės, turinčios ypatingos svarbos jaunosios kartos lietuviškam auklėjimui, paruošimas neturėtų būti ypatingai sunkus.

(Čia miniu dalykus, kuriuos jau senokai SANTARVĖJE yra kėlęs Valteris Banaitis, tačiau, deja, viskas iki šiol liko be vaisių arba buvo padaryta tik tiek, kiek silpnomis jėgomis ir menkomis lėšomis Europoje įmanoma).

Ypatingo dėmesio JAV-ių lietuviškoji visuomenė galėtų suteikti ir mišrioms kultūrinės veiklos draugijoms, kurios šiuo metu veikia kol kas tik Vokietijoje. Turiu galvoje

Baltų drąją ir Tarptautinei Krikščioniškai Kultūrai Ginti S-gos pabaltietiskąją sekciją. Abi tos organizacijos veda veiklą, ypatingai atitinkančią dabartinę tarptautinę padėtį. Veikla, kylanti iš to paties krašto gyventojų iniciatyvos, yra daug efektingesnė ir pesėkia daug toliau, negu, pvz., karts nuo karto įvykstant Strassbource Pavergtųjų Tautų Seimo (reziduoja New-Yorke) delegatų suvažiavimas, apie kurį man sykį vienas kita'au-tis pareiškė — „amerikiečiai vėl suvežė savo cirka“. Galbūt, iš JAV-ių ar iš kitur atvažiavę lietuvių atstovai ir mandag'ai pasitinkami, bet užtai ir labai greit užmir'tami. Praktika jau yra parodžiusi, kad pr'e kurio nors krašto visuomenės ar asmenų prieiti ir jų opinią veikti yra visėi lengviau tiems lietuviams, kurie tame krašte pastoviai gyvena.

Lietuviškoji veikla yra iš JAV-ių lietuvių susilaukusi nemaža paramos ir tikrai ne kurie nors priekaišto jausmai pagimdė šį pasisakymą. Samprotavimai kilo tik dėl nelaimės, dėl kurios ir Europoje likę lietuviai nėra kalti. Lietuviškosios bendruomenės Europoje nusilpimas, kaip neišvengiama emigracijų bangos išdava, susilpnino ir prielaidas atlikti Vakarų Europoje didžiulius lietuvių bei čia tenkančius uždavinius. Ir tik tai verčia kalbėti apie nepalyginti stipresnės lietuviškos kolonijos paramos padidinimą ir susistemimą. Tai turėtų pergalvoti visos Amerikoje susitelkusios ir lietuviškai veiklai vadovaujančios institucijos bei asmenys. Kalbame ne apie pagalbą kuriems nors Europos lietuvių egoistinės veiklos norams tenkinti, bet apie mūsų dėl Lietuvos, kuriame Vakarų Europa yra pasidariusi tiek pat svarbus, jei ne svarbesnis baras, kaip ir Amerika.

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI

Sensacingiausia lietuvių literatūroje knyga jau platinama. Žiūr. skelbimą šio SANTARVĖS numerio gale.

VISUOTINĖS VERTYBĖS IR LIETUVIŠKAS ŠALTINĖLIS

BRONYS RAILA

Kai tik kas spalvingiau pasisako apie mūsų tautinio gyvenimo užsienyje žaizdas ir ypač jei tas žaizdas kiek grubesniais pirštais pačiupinėja, savaime suprantama, jos suksausta dar labiau. Tuomet atsiliepia karštais ir tie, kurie per dešimtmetį jau visai yra įsisavinę amatą tūnoti ir tylėti net tada, kai kuolas ant jų galvos tašomas.

Pasigirsta prabylimai, ir tai yra sveikintinas reiškinys.*) Vieni nepatenkinti, kad buvo iš miego priekelti vidurnaktį, ir tie, kaip paprastai, pasijunta „išniekinti“, „įžeisti“, „apspjaudyti“, „su purvais sumaišyti“, ir savo teisėtą pasipiktinimą išlieję, vėl grįžta į dar neatvėsusių lovą. Kiti gi, labai teigiami ir be priekaišto vyrai, su skaudančia širdimi iš naujo griebiasi čiupinėti žaizdas, jas spaudyti, su įjaudintų nervų bei aistrų išgalštu peiliuku daryti skubias operacijas, tuo būdu įpjaudami ar pergiliai ar ne ton vieton, kur labiausia reikėjo. Krylovo pasakėčios meška juk irgi turėjo pačius geriausius norus, akmeniu vydamą įkyrią musę nuo savo draugo kaktos. Bet, deja, įvyko meškos patarnavimas: musė žuvo, ištrykšdama drauge su bičiulio makaule...

Mano pasakos apie „sniego senius“ padirgino ne aną pavojingą mešką, bet šį kar-

tą tik jos žymiai švelnesnį sūnų — p. S. Meškelį. Vedamas pačių geriausių norų, jis griebėsi ne akmens ar plytos, bet tik plunksnos ateiti į pagalbą visų mūsų bendram bičiuliui — Lietuvos labui. Jis pasakė daug karčios ir pačios tikriausios teisybės, ypač apie „dyp'ečių“ tėvų tautinį, dvasinį ir patriotinį sužlugimą „tremtyje“. Nemažiau aštrios ir kaip rakštis panagėjęs sopančios teisybės jis pasakė ir apie tų „dyp'ečių“ jau paaugusių vaikų, gimnazistinė ir akademinę jaunuomenę Amerikoje, kurie švaistosi menkai tepagrįstais kaltinimais vyresniajai mūsų europinės kultūros lietuvių generacijai, pati neaugdama vertingų jai pakaitalų, tik paviršiumi plaukdama į tarptautinius vandenis ir besimėgaujanti Elvis Presley mentalitetu...

Iš tikrųjų, verta dėl to pakalbėti.

NEJAUGI NEAIŠKI KALBA?

„Sniego seniuose“ aš apie tai jau šnekėjau, tik visai iš kito šono.

Bet kaip kartais yra netobula mūsų kalba, o gal kartais ir mūsų valia suprasti tai, kas parašyta! Kai paskaitai komentarus, atrodo, lyg būčiau buvęs vienas iš tų, kuris su pasigėrėjimu perša lietuvių tautai „komikų“ ir Elvis Presley gyvenimišką programą. Vienas iš tų, kuris mano, kad mūsų senoji generacija privalo mirti už Lietuvą du kartu, idant mums, jaunesniems, po to būtų galima „azūriškai“ pasigėti jų darbais. Vienas iš tų, kuris laukė dar naujų žygdarbių (turbūt, karo lauke?) iš J. Kaminsko, M. Biržiškos, M. Krupavičiaus. Vienas iš tų lunatikų, kuris be pagrindo užsipuola mūsų senąją ir savo paties, tarkim, vyresniąją generaciją, neįvertina sveikatos netekimo kacetuose ir formuluoja visiškai pamišėlišką pareigą: „Lietuvą turės vaduoti mirštantieji“!..

Kad visa tai atrodytų solidžiau ir moksliškiau, pykterėjęs meškiukas mano straips-

*) 1957 m. gruodžio 20 d. 49 nr. Brooklyn lietuvių savaitraštis VIENYBĖ paskelbė S. Meškeli (gaila, berods slapyvardžiu pasirašytą) diskusinį straipsnį, antraštė „Už Lietuvą mirk du kartus“. Čia autorius man yra padaręs keletą priekaištų dėl minčių, išdėstytų 1957 m. SANTARVĖS 3 nr. mano straipsnyje „Sniego seniai“. Tai kolkas buvo bene vienintelis ryškesnis mūsų spaudos reagavimas į aną straipsnį. Man padarytieji priekaištai yra grynas nesupratimas. Kiti S. Meškeli straipsnyje keltami klausimai ir teigimai yra vieni labai teisingi, antri tačiau dar abejotini ir privalo kiek gilesnio panagrinėjimo. Tos problemos yra esminės ir pastovios mūsų tautinės ir dvasinės plėtros kryptimis. Joms paryškinti bei pajieškoti atsakymų ir skiriamas šis rašinys.

nio mintis vadina „naująja politika“, „naujausia pedagogika“, p. Railos „mobilizaciniais planais“. Žinoma, rašydamas tuos žodžius kabutėse. Tik kaip čia tada yra? Nei vieno tokio įvardio mano straipsnyje nebuvo, juos surado p. Meškėlis. Jei tai yra politika, pedagogika, mobilizaciniai planai, tai jie būtų be kabučių. Mūsų rašybos įpročiuose kabutės rodo cituojamą svetimą mintį ar žodžius (tokių mano žodžiuose nebuvo!), arba kurio žodžio bei posakio netikrumą, komiškumą, arba dažniausia autoriaus norą pašiepti kurias mintis bei žodžius, arba visai priešingą pavartoto mandagesnio posakio prasmę, pvz., niekšą pavadinant „mūsų kilnūsiai“, melagį — „teisybės apaštalas“...

Meškėlis mano straipsnį turbūt skaitė neatydžiai. Kitokiom aplinkybėmis skaitant, bendroji minties linija jam būtų turėjusi sudaryti žymiai aiškesnę. Jis nebūtų radęs jokio mano raginimo seniams du kartu mirti už Lietuvą, o jau mirštantiesiems įsakymo galsti kardus kovai už laisvę. Jis būtų labai aiškiai radęs štai ką: — gyvo ir aktyvaus jauno studento priekaištą mūsų viduriniojai generacijai (... „prisiminiau, kiek šau nių vyrų, kažkada mokėjusių kovoti, šią dieną išėjo, lyg sniego seniai, už žmonių sijos“. Tarytum pogrindis jiems būtų buvęs vien kvapą gniaužianti jaunystės avantiūra... Nes jeigu jie iš tiesų būtų rūpinęsi Lietuvos likimu, ar būtų galėję jie šią dieną taip begėdiškai įsirausti į savo asmeninį migį? — priekaištą, kurį laikiau ir laikau labai teisingą esant. Švelnindamas jį, radau ir kitų priežasčių, ne vien tik ištižimą už žmonių sijos, bet dar kaip kuriems — neviltį, *medžiaginį vargą, nesveikatą*.

Toliau, antroje dalyje, iškėliau vieną studentų santariečių priekaištą mūsų rezistentiniams sąjūdiams, — priekaištą labai diskutuotiną, bet toli gražu ne kvailą, ne iš Elvis Presley ar šeštadieninės lituanistinės mokyklos temų repertuaro. Esą, mes vengiame spręsti Lietuvos ateities klausimus, mes neturime ir nenorime turėti ateities vizijos, bergždžioje antisovietinėje rezistencijoje mes dalyvaujame tik žodiškai ir daugiau „dėl to, kas buvo praeityje, kad ne dėl to, kas turi būti“... Nurodžiau, kad ne visos mūsų rezistencinės srovės buvo tokios, kad buvo ryškių išimčių, buvo didvyriško pasiaukojimo pavyzdžių, kuriuos pakartoti

dabartiniai jaunuoliai vargiai turėtų nervo ir ryžto. Ir iš viso vyresniųjų generacijų kritiką jiems derėtų daugiau atlikti ne žodžiais, o veiksmais, nes — „*sniego seniams tūpsiant, nieko kito geresnio nelieka, kaip pasireikšti jauniems gyviems vyrams*“. Kaip begalima ryškiau pasakyti iššūkį dabartinei užsienio lietuvių jaunomenei?

Gi dėl negausios saujelės tikrai veiklių jaunųjų lietuvių akademikų priekaišto vyresniosioms generacijoms, kad jos šiandien nebeprisiskaičios į lietuvišką darbą, kad nebeatsiliepia į šaukimą, mano straipsnyje buvo pora, bet labai aiškių sakinių: „*Gera dalis iš jų dar vis šiek tiek atsiliepia ir, tiesą pasakius, lietuviškame darbe dar kruta daugiau, negu tūlas šiaurinės Amerikos lietuviškas jaunuošis. Gal klaidingais keliais, su keistais sapnais, be ateities vizijų, ar tik su praeities vizijomis, bet — kruta dar*“...

Man rodos, kad kol lietuvių kalba ir jos žodžių prasmė lieka tokia, kokia yra, iš tų sakinių neplaukia meškeliška išvada, jog „Lietuvą turės vaduoti mirštantieji“, mirti už ją du kartu ir jog aš užmiršau, kad jie jau beveik baigti, jie neguminiai... Neužmiršau, ir kaip čia užmiršti, kad vienas iš tokių nurodytų pavyzdžių man yra pačioje pašonėje, visai artimoje kaimynystėje. Žinau, kiek kartų už Lietuvą mirė Mykolas Biržiška, bet per penkiasdešimt savo visuomeninės, mokslinės, žurnalistinės ir kultūrinės veiklos metų jis jau „mirė“ už Lietuvos labą nesuskaitomus kartus. Būdamas visa generacija už jį jaunesnis, būčiau žymiai laimingesnis ir gal ką daugiau Lietuvos labui padaryčiau, jei išstėčiau sekti šio veterano charakterio kietumu, darbo metodu, giliausiu tikėjimu lietuvių tautos laisve, nepailstančiu, beveik fantastišku darbštumu ir valingumu ilgo gyvenimo vargingame saulėleidyje.

Ne, aš dar nesutikau idioto, kuris siūlytų Mykolui Biržiškai šautuvą valyti (o reikiamai valandai atėjus, jis ir tai sutiktų daryti, esu tikras!). Šautuvus bus kam valyti, ir Meškėlis teisingai spėja: tai bus tie, kuriems Lietuva yra tėvynė, savo žemę po savom kojom, kuriems Lietuva yra Lietuva, o ne Lithuania. Kokį dabar matome emigrantinį dvasios ir politikos liūną, nereikia daug išmonės suvokti, jog tik anie tolimojo pogrindžio šautuvų valytojai nustatys mobiliza-

cinius planus, naująją politiką ir naujausią pedagogiką.

Ypač tos pedagogikos bus reikalinga „tautos valios“ atstovams, „Lietuvos išlaisvinimo vyriausioms vadovybėms“ užsienio, — tėvams ir vaikams...

KURIE „SAVO PADARĘ“ IR KURIE DAR NE

Žinoma, tėvus galima teisinti, tegu ir gana nebrangiais argumentais. Esą, „vyresnioji karta savo padarė, jai gana“. Pagaliau, esą, „...ir pogrindy amžinai be saulės žmonės nebūna... Žmogus dukart negyvena: kelių dešimtmečių laikotarpį niekas paprastai dukart nebūna nei kacete“. Buvę kacetuose neteko sveikatos, gi „likusius gyvuosius palikime ramybės naudotis užtarnautu poilsiu“...

Tai visai humaniškos pažiūros, nors ir be reikiamo tikslumo. Žinau ir pažįstu nevieną šiapus ir anapus geležinės uždangos, kurie kelių dešimtmečių būvyje yra kalėję keliuose kacetuose, ir taip beveik paeiliui: krikščionių demokratų, Smetonos, bolševikų, nacių ir vėl bolševikų kacetuose. Sveikata nuo to labai gadinasi, bet tie žmonės vis dėlto nepalūžta. Ilgainiui palūžta kacetai, o tvirtos dvasios žmonės — ne. Sveikata daugeliui palūžta ir ne kacetuose. Yra juk ligos, susižeidimai, nelaimės: argi mažai miršta jaunų ir pusamžių žmonių? Argi iš to išvestinas dėsniš: kas jau sveikatą pagadino, tas „savo padarė“ ir paliktinas ramybėje užtarnautam poilsui? Ar yra įmanoma nustatyti ribą ir normą tam — „savo padaryti“? Retas dvasiškai gyvas žmogus tokią normą žinotų ar sau pats nusistatytų. Nekiekvienas kalasi sau politinį ir moralinį kapitalą iš to, kad tautinėje kovoje ar kitose veiklose jam pasitaikė skaudžiai nukentėti.

Paš mus, kaip žinia, dar nebavyrauja kiotokia rutina. Didvyrio, herojaus vardo mes daugelis labai ilgimės ir noriai steigiamo beveik didvyrių organizacijas. Balys Gražulis pabandė kiek patikslinti herojaus sąvoką, atskirti didvyriškumą nuo individualinės nelaimės, ir tuoj pasigirdo murmėjimas ir net vieši protestai per laikraščius. Straipsnio rašytojas buvo apkaltintas, kad jis tyčiojasi iš mūsų karo invalidų, na, ir iš „savo padariusių“, „politikaliųjų“... Tokioje atmosferoje kažkaip nejauku diskutuoti. Sakysim,

tam tikras skaičius pirmojo bolševikmečio pabėgėlių Vokietijoje dėl specialių priežasčių kelių mėnesius išbuvo izoliuoti ligi sovietų vokiečių karo pradžios, pabado ir panuobodžiavo kacete. Jie politikaliniai ir kone mūsų rezistencijos herojai. Gi rašytojas Balys Gražulis, pačiame karo viesule, kiekvieną minutę rizikuodamas savo gyvybę, lemtingiausiomis valandomis išlaikė lietuvių rankose Kauno radiofoną, iš kur, dar kovoms tebevykstant, buvo galima paskelbti šaliai apie sukilimą, naują sukilėlių vyriausybę, kas be abejojimo lemiamai prisidėjo prie Birželio sukilimo sėkmės, — tačiau Balys Gražulis nebuvo nei sužeistas, nei kitaip fiziškai nukentėjo, nei pateko į kacetą. Tad mūsų rutinos akimis: argi tai herojus? Ne, jis ne herojus, „savo nepadarė“, nes, taip sakant, nenukentėjo. Priešingai, kai jis pamėgino tiksliau nustatyti herojaus sąvoką, jis buvo išvadintas kitų „herojų ir kankinių niekintoju“...

Kritika, tas gal pats nedėkingiausias verslas, tegul pagrįsta ir geriausiais norais, beveik visuomet sukelia atšiaurius atbalsius. S. Meškėlis buvo nepatenkintas mano sniego senių „naujausia pedagogika“, jis stipriai juos gina ir ragina suprasti. Bet, man rodos, tame pat rašinyje, jis keleriopai temperamentingiau čaižyte čaižo Amerikos lietuvių naująją kartą, moksleiviją ir studentiją, ypač santariečius.

Kritikos repertuaras gausus ir įdomus. Šių dienų Amerikos lietuvių jaunimas nepripažįsta jokio autoriteto vyresniajai, Europoje mokslus ėjusiai kartai. Lietuviškų kultūrinių vertybių perdavimas jai teįmanomas tik per pramogėles, „besimokinant“. Visą užgožia vulgarus beskoniskumas, kaubojiškos kultūros lygmuo. Mūsų tautinis palikimas pradėtas versti „miki-maus“ ir Elvis Presley stiliaus balaganu. Šeštadieninės mokyklos lietuvis mokytojas verčiamas tik per pramogėles, „besimokinant“. Jis dėl rietenų (demokratinio krašto sąvokos...) jis traukiasi nuo lietuviybės, bet iš tikrųjų tai jo ausys pasidariusios tokios „jautrios“, kad nebepakenčia „nuvalkiotų ir nublukusių“ dalykų, kaip Tėvynė, Lietuvos vadavimas, patriotizmas, kas jam tik nudilinti, nuzulinti ir atsibodę „parapijiniai reikalai“. „Dypiečiai“, nepraėjus nė dešimtmečiui, visomis kryptimis išgyvena kapituliaciją ar jau tikrą išsigimimą: daugelis

šeimų, išauginusius lietuviškus vaikus, lietuviybės atžvilgiu jaučiasi, kaip katinai, miltus pridirbę...

Veik pažodžiui išrašęs tuos priekaištus, juos baigsiu citatomis. „Dar nesusikūrę lietuviško charakterio, santariečiai užsimojo kurti „metafizinį žmogų“. Tipiško lietuvių sąvoka jiems „perankšta“... Čia gimęs-augęs jaunimas ne tik nežino, bet jau ir nenori žinoti mūsų tautinio palikimo dalykų: tautosakos, tautodailės (mūsų dailininkų, smūtkelio), kratosi mūsų istorijos ir lietuviškos raštyjos... Visa mūsų bėda, kad jaunieji, kaimo kūdroy užpakalio dar nesušlapę, jau plaukia į „plačiuosius vandenis“. Po svetimos vandenio plaukydamas, Lietuvos neišvaduosi! Mūsų tautinė gyvybė palaikys tik lietuviškas šaltinėlis“.

Tai yra kritika ir drauge — programa. Labai svarbus, gyvybinis reikalas. Mano nuoširdžiausia pagarba S. Meškeliui už tokį spalvingą mūsų gyvenimiškos tikrovės pjūvį. Kritika iš esmės labai pagrįsta tikrovės faktais, programa tauri ir iškelianti problemas.

Amžinai jos buvo lukštenamos, bet bėgančiam gyvenimui jos vis naujos ir turi būti iš naujo sprendžiamos.

KAIMO KŪDRA IR SIMBOLIŲ LITANIJA

Tiesa, kad „metafizinio žmogaus“ jieškojimas liberalinėje, taigi daugiau ar mažiau racionalistinėje ir pozityvistinėje studentų ir filisterių Santaros organizacijoje būtų truputį gal ir šypsniio vertas užsimojimas. Bet tai čia tik negausus grupės elitas, intelektualai ir būsimieji filosofai, kuriems rūpi ne vien užpakalis kaimo kūdroj sušlapinti, bet ir eilė kitų klausimų, kurių pradus randame jau prieš daugiau nei du tūkstančius metų Aristotelio ir kitose šių dienų žmogui mažai bežinomoje rašliavoje. Pastanga gal nebūtų taip smerktina...

Taipgi nėra aiškiai nustatyta ir „tipiško lietuvių“ sąvoka, kuri istorijos tarpsniuose yra didžiai kintanti norma. Tos sąvokos turinį galų gale nustato ne tik praeities, bet ir dabarties, o vėliau ir ateities „tipingas lietuvis“. Deja, tas tipiškas lietuvis nevisuomet buvo būtinai tik geras, taurus, narsus, stiprus, savo tautai ištikimas, pasiryžęs mirti už jos laisvę, aukotis tautinei bendruomenei

ir t.t. Būta ilgų nuopolio, išsigimimo, klydinėjimų ir mizerijos laikotarpių. Amerikėje, pvz., „tipiškas“, t.y. skaičiumi gausiausias ir būdingiausias lietuvis žlunga ir nuskęsta svetimosios maršės, o lieka tik pavieniai individualistai, labai „netipiški“, kurie ir į plačius vandenis išplaukę tebėra itin teigiami lietuviai.

Žymiai didesniu ir naivesniu nesusipratimu laikyčiau pastabą apie reikalą jaunimui kaimo kūdroje sušlapinti savo užpakalį. Tai yra sena ir labai „tipiška“ mūsų „naročnikų“ filosofija, kuri, beje, remiasi ir mūsų liaudies patarle: kiauilių neganės, kunigų nebūsi... Pritaikinta dabartiai, ši filosofija eina iki nesąmonės. Kokioje kaimo kūdroje šlapins savo užpakalius tas jaunimas, kuris negimė ir negyveno kaime, o miestuose ar miesteliuose, ar dabar Amerikos didmiesčiuose, kur didelė stoka kūdrių ir dar likusios naikinamos sanitariniai sumetimais? Nejaugi užpakalio ilgas šlapinimas kaimo kūdroje yra geriausia galimybė ir garantija, kad tuo būdu išaugs tauriausias ir stipriausias „tipiškas lietuvis“? Manau, ne. Be abejo, lietuvių bei tai nekenkia, bet tai teli gražu nėra būtina. Lietuviybė jau nebus tada, kai būsimoji gražioje laisvoje Lietuvoje, mędžiaginei civilizacijai kylant, beliks tik nedaug, o gal ir jokių kūdrių...

Tikras vargas mums su tais simboliais, metaforomis ir neabejotinai nuzulintais posakiais, kuriais, tingėdami ar nesugebėdami rimčiau į dalykus pažiūrėti, mes nevienas skambiai ir autoritetingai išsprendžiame lietuviybės „programą“. Aišku ir tvirta, kaip kirviu nukirsta, ir patriotiška! Mūsų kelias — tautinis palikimas: tautosaka, tautodailė, „tautošokis“... Prezidentas Antanas Smetona savo kurtajai politinei santvarkai pateisinti turėjo šūkį: mes statome iš lietuviško molio. Jo sūnus Julius Smetona DIRVOJE barė studentus santariečius, kad jie be reikalo dairęsi internacionalinių vertybių, kai tuo tarpu lietuviybės išganymas jieškotinas ir rastinas „lietuviškajame smūtkelyje“... O Meškėlis dabar dar poetiškiau išreškia tą pačią lietuviybės programos idėją: — ne po svetimos vandenio plaukymas, bet tik lietuviškas šaltinėlis palaikys mūsų tautinę gyvybę!

Tautosaka, lietuviškas molis, lietuviškas smūtkelis, lietuviškas šaltinėlis. Kaimo kūdra, lietuviškų kiauilių ganymas, lenciūgėlis,

kepurinė, rugių gubos dailininko A. Rūkštelės paveiksluose, tautinių raštų kaklaraištis, Gedimino stulpai, „Visa atnaujinti Kristuje“, „Pro Patria“, „pasisėjau žalią rūtą — bus mergelė man, man“...

Būtų galima dar kelis kartus prailginti šią lietuviškumo simbolių ir metaforų litaniją. Ji nuolat ir nuolat giedama mūsų spaudoje ir prakalbose. Tai ištisa ir intensyvi programa ir per metų metus ji įleidusi šaknis, kaip tikriausioji ir vienintelė, nepajudinama ir nepakeistina lietuviškos kultūros, net iš viso lietuviybės išlaikymo programa. Daugiau — tai nepajudinami dėsniai, įstatymas, charta! Kas tuo suabejotų, nebūtų patenkintas, norėtų ko daugiau ir ko kitko, kas tą gyvybės šaltinėlių atitrūktų, kaimo kūdros lenktųsi ir, neduok Viešpatie, motųsi išplaukti į „tarptautinius vandenis“, ir mūsų, tos chartos skelbėjų, toliau nebepripažintų vieninteliais autoritetais, — tai toks pražūtų lietuvių bei ir gal visą mūsų tautą nusmerktų išnykimui.

Atvejis labai svarbus, ir gal verta nors keliomis pastraipomis šį pavojų apspėti.

GYVENIMAS NESTOVI VIETOJE — NESUSTOKIM IR MES PRAEITYJE

Pavojus, man ročos, nėra toks didelis, o ir patį klausimas formuluojamas šališkai, netiksliai.

Retas kas neigia anų simbolių, šūkių ir vertybių tautinę vertę. Jei lietuvi mergaitė galimai ilgiau gyvens pagal rūtos (nekaltybės) simbolį, niekas neverksime, gal išskyrus keletą donžuanų. Tautosaka, tautodailė, liaudies dainos ir tautosėkliai yra ne tik malonios pramogos laikui praleisti, bet naudingos ir kilnios tautiškumo formų bei dvasios manifestacijos. Kaip plačiai, teigiamai vis visu tuo galima išeiti ir į tarptautinę sceną, akivaizdžiai mums parodė Vytauto Beliajaus nuostabi veikla, Čiurlionio ansamblis ir dešimtys kitų jaunųjų žavingų trupių. Puiki idėja lietuviškas molis, „lietuviškas“ smūtkelės-rūpintojėlis, o taipgi ir kiaulių paganyką, jeigu kur gyvulininkystė tebėra tokiame lygyje, niekas dar nėra laikęs lietuvių žalingu reiškiniu.

Dėl viso to nebūtų ko užsipulti, nes čia priešų nėra. Painiava gaunasi kitokia. Lietuviybės „priešais“, tautinės dvasios „susinėjais“ ir žalingais tarptautiškumo nešėjais

apskelbiami tie, kurie jaučia ir sako, kad ši „archyvinės bei muzėjinės lietuviybės“ programa jų nepatenkina, kad ji yra persiaura, sustingusi, nepateikianti pakankamai dvasinio maisto *dabarties* žmogui, jo naujai intelekto, idėjų ir skonių plėtrai. Tai visai nereiškia, kad „archyvinės“ bei „muzėjinės“ tautinės vertybės atmetamos ar niekinamos. Ne, tuo norima pasakyti, kad jos turi būti savo vietoje ir savo funkcijose, bet jos dar neviskas, — neviskas, kas yra, gali būti ir turėtų būti gyvoji, kūrybingoji lietuviybė.

Štai tautosaka, tautodailė, liaudies daina... Pagrįstai didžiuojamės šiais turtais ir net kartais pasigiriame, kad jais pralenkiame ne vieną už mus didesnę tautą. Daugelis esame linkę čia sustoti ir tik tas praeities dešimtmečių bei šimtmečių tautos kūrybines formas kartoti. Visai užmiršdami, kad folkloras yra, apamai paėmus, daugiau primityvių tautų ir bendrucmenių kūrybinė forma, ir kad pasiekus tam tikrą civilizacijos laipsnį folklorinės kūrybos formos sustoja, išsibaigia, nes visos sąlygos tai kūrybai reikšties ir augti pasikeičia. Dabartinio Vakarų civilizacijos laipsnio 20 amžiaus tautos senųjų formų folkloro nebekuria, tad vargu jį toliau anaip bekursime ir mes.

Tad ar turime sustoti? Ir tik kartoti? Ir kiekvieną, kuris nenorėtų sustoti ir kartoti ir išimtinai naudotis tik šiuo kultūriniu palikimu, laikytume lietuviybės dvasios silpnintoju?

Moderninė meno formų ir minčių kūryba yra individuali ir kaip jau labai „industrinė“ (patefono plokštelės, filmai, televizija, mokslininkų ekipos universitetuose ar tyrinėjimų centruose...). Gyvoji lietuviybė šiandien bus tik ta, kuri nuolat įieškos naujo individualinėje kūryboje — meno formose, moksluose ir idėjose. Placėji visuomenė, kuri tuo naudojasi, be abejo, tik kartoja. Ji skaito, šoka, dainuoja, vaidina, audžia, galvoja „pagal laikraščius“, — bet nė vienas individualus kūrėjas, talentas ir genijus ar bent šio pobūdžio ambicijų žmogus negali sustoti ir pasitenkinti tuo, kas yra. Jis rašo naują knygą, įieško naujų formų ir teikia naujas idėjas, išvaizduoja naują šokį, naują dramą, naują eilėraštį, naują dainą, audžia ligšiol nematytą kilimą, naujų raštų juostą, piešia vis kitokią paveikslą, rašo vis įvairesnį žurnalo ar dienraščio straipsnį, gerina technikos gaminius, persvarsto valsty-

bines santvarkas, jieško reformų ekonominėse ar socialinėse sistemose, griaua ir stato filosofinių sistemų abstrakčius rūmus, griaua atgyvenusias tikybas, tvirtina senąsias religijas naujomis idėjomis...

Aš manau, kad tik šis visas naujų kūrybinių formų ir idėjų ansamblis išreiškia gyvą lietuvių ir tik jis gali patikrinti mūsų tautinį išlikimą be galo įtemptose ir žiauriuose dabartinio laikmečio aplinkybėse. Sustoti mums ties bevaisiu senųjų folklorinių meno formų ar konkretaus turinio idėjų metaforų kartojimu reikštų tik tautinio žlugimo apstabdymą vienai ar dviem generacijoms. Tai ne ateities kūryba. Liaudies meno manifestacijų nesibaido šiandien ir toks internacionalinis slobinas, kaip sovietinis komunizmas. Jis noriai leidžia pavergtoms tautoms pažaisti šiais gražiais ir nekaltais dalykais, pašokti, padainuoti, tautines prijuostas pasijuosti, kaip lygiai nesibaidė ir britų ar prancūzų imperijos savo valdomų juodukų ar geltonukų čiabūvių tautelių ekstravagantiškų šokių, triukšmingų dainų, statulėlių ar amuletų. Daug švenčių ir daug tokių dekadų jau yra buvę ne tik Maskvoje, bet ir Londone ir Paryžiuje.

Folkloro puoselėjimas yra viena iš priemonių primityvioms tautoms ir tautelėms išlaikyti savo tautinę individualybę, bet tai ne pati svarbiausioji priemonė ir nieku būdu ne pavojingiausioji priemonė atsisirti jas slegiantiems imperializmams. Konfliktai ir aštrios nacionalinės kovos prasideda tik tada, kai jose atsiranda kitų daug „nuodėmingesnių“ idėjų ir veiklos būdų — ne „muzėjinų“ ir ne „archyvinių“. Tada, kai tos tautos tautelės nebešoka savo „lenciūgėlių“, bet pradeda juos traukyti, draskyti! Kai jos nebe tik pasyviai išgyvena savo „tautinį palikimą“, bet įgyja sąmonę aktyviai kurti ateities kraštą.

Plačiau nesustosiu ties „lietuviškuoju moliu“, „lietuvišku smūkeliu“ ar „visa atnaujinti Kristuje“. Jei pirmoji metafora, iš esmės protinga, yra tačiau be aiškaus turinio (nes molio „tautinės“ savybės gan sunkiai būtų nustatomos), tai antroji metafora ir tas trečiasis šūkis, be abejo, yra gryni nesusipratimai. Kokia kita idėja begali būti internacionališkesnė, kaip katalikybė? Koks simbolis begali būti daugiau tarptautinis, negu kryžius iš Mažosios Azijos? Ir kada „smūkelis“ tapo lietuviybės žymeniu, kai

jau pats šis žodis yra nelietuviškas, o slaviškos kilmės? Priklauso mūsų studentams tarptautinių liberalizmo idėjų vaikymąsi ir to vietoje siūlyti nukreipti akis į „lietuvišką smūkelį“, juk yra tas pats, kaip ugnį gesinti žibalu, — vietoj vienos tarptautinės idėjos siūlyti kitą nemažiau tarptautinį pakaitalą.

RYSYS TARP VISUOTINIŲ IR TAUTINIŲ VERTYBIŲ

Nevisa yra taip „lietuviška“ ir taip „tautiška“ net ir su tais šūkais bei simboliais, dėl kurių kalbinio tautiškumo netenka abejoti. Pavyzdžiui imkime šūkį „Pro Patria“ (Už Tėvynę) arba dažnai spaudoje ar prkalbose daugelio mėgstamą stačiai magišką atsakymą į visas mūsų bėdas ir susiskaldymo nelaimę: — „Mūsų partija tegali būti tik viena — L i e t u v a! Mūsų gairė tik viena — tautos gerovė, lietuviybės išlaikymas!“

Bet štai apačioje tų šūkių yra gyvenimas, tikrovė, žmonės, jų reikalai ir interesai, visa margaspalvė lietuvių tauta. Tik ženklų porą žingsnių, ir tu pamatysi, kad tokios partijos ir tokios programos neužtenka, kad ji toli gražu visų vienodai neaprepia ir negali aprėpti, kad tautos gerovė ir pačią Lietuvą nevysi vienodai vaizduojasi. Mes galime skelbti apsiutoję, kad nacionalizmas yra mūsų pagrindinis ir gyvybingiausias tikėjimas, mūsų „žemės druska“, ir tai be abejo teisybė. Bet jei tik panorėsime, kad ši programa pasidarytų gyvenimiškai įmanoma ir įtikinanti, turėsime rimčiau pajieškoti atsakymo į dešimtį ir daugiau kitų pagrindinių klausimų. Kas yra tauta? Kas yra tautos dvasia? Kas patriotizmas? Kokia socialinė, ekonominė ir politinė santvarka yra naudingiausia ir būtina mūsų tautai? Koks turi būti valstybės ir bažnyčios santykis? Ir koks santykis tarp bendruomenės teisių ir individo prievolių? Kas išreiškia tautos valią ir kas ta tikroji tautos valia? Ir t.t..

Aptardami tuos klausimus ir įieškodami atsakymų, mes, aišku, turėsime žiūrėti, ką mūsų tautos rašytojai ir galvotojai jau yra sprendę ir kokių atsakymų suradę. Daugkur susitiksim su spragomis, tuštokais plotais, o į dabarties naujus klausimus jokio atsakymo nerasime. Tada dairysimės plačiau, sve-

tur ir pamatysime, kad beveik visos didžiosios problemos jau buvo praeityje kitų spęstos, ir mums bus reikalinga susipažinti su minties darbais nuo žilos senovės, su daugelio kitų tautų filosofų, rašytojų, menininkų, valstybininkų ir ekonomistų veikalais.

Tad kurios vertybės bus visuotinės, kurios idėjos bus internacionalinės, — ir kurios tik tautinės, tik „lietuviškas smūkelis“, tik tas tyrasis lietuviškas šaltinėlis? Tai yra labai svarbus klausimas visokio tipo galvojantiems ir kuriantiems lietuviams. Į jį neatsakysi vienu skambiu simboliu ar keliom metaforom. Ir nieko neišspręsi ir nieku nepatenkinsi alkano proto.

Atrodo, galėtum sutikti, kad tautos, kurios pasiekia tam tikrą civilizacinį lygį, pvz., dabartinės Vakarų civilizacijos lygį, išsiugdo maždaug tas pačias tautines, religines, etines, menines, socialines ar ekonomines idėjas. Ir taip pat matome, kad tos idėjos gyvena nuolatine apykaita, emigruoja ir imigruoja, vieny sukuriamos, antrą pasisavinamos, — trečių papildomos, ketvirtų transformuojamos. Jos greit tampa bendras mūsų civilizacijos ir kultūros lobis. Ir tas lobis, veikęs ir tebeveikias visas Vakarų (pagaliau, ir Rytų) pasaulio tautas, nuo egiptiečių ir graikų-romėnų gadynės, šią dieną yra be galo didelis, milžiniškas. Ar jo mes neturime savintis ir įsisavinti? Ar Antanas Smetona, taip mėgęs įkvėpti Platoną valstybikoje, Sokrato humanizme, irgi turėtų būti pakaltintas, jo nevertinęs „lietuviško šaltinėlio“, o graibstęsis internacionalinių blizgučių bei visokių svetimybių?

Mes vis dar nesiliaujame būti juokingi su vaikiškais priekaištais vieni kitiems apie „atsineštas įtakas“ ir „svetimybių pamėgdžiojimą“, ypač kas liečia intelektualinę sritį. Mums vis dar laikas nuo laiko tebeporinamos idiotiškos pasakos, esą, pvz., socializmas ir liberalizmas yra svetimos mūsų tautai įtakos, — atneštos iš Rytų, iš rusų... Ir kad jos, kaip internacionalinės vertybės, mums yra svetimos ir kenkia lietuvybei! Lygiu būdu būtų galima „įrodyti“, kad iš pietų ir vakarų pas mus atneštos krikščionybės idėjos yra taip pat internacionalinės svetimybės ir kenkia mūsų tautai! Su neblogesniu pagrindu būtų galima įrodyti, kad pas mus yra iš svetur, ypač iš Vakarų, at-

neštos ir nacionalizmo idėjos, kur jos daug anksčiau buvo suformuluotos, sklido ir, kaip mielės, veikė tautas, ypač neturėjusias ar netekusias valstybinės nepriklausomybės. (Tam tikra prasme nacionalizmo doktrina yra taip pat tarptautinės minties bei jausmo sąjūdis, internacionalinė ar, tiksliau, visuotinė vertybė, pasisavinama iš svetur, transformuojama, eksportuojama...).

Kai mes „pasisavinam“ ir iš svetur „užsikrečiam“ krikščionybės idėjomis, autoritetinių santvarkų idealais, skolinamės prancūzišką ar kitokią demokratiją, „beždžionių aujame“ mums „svetimus“ liberalizmą, socializmą, demokratiją, vadizmą, ar net komunizmą, tai Rambyno aukuro vaidilos su nuoširdžiausiu susirūpinimu šaukia, jog kaimo kūdroj užpakalio dar nesušlapę, mes išplaukiame į tarptautinius vandenis, užmirštame savo lietuvišką šaltinėlių, laidojame lietuviškumą ir lietuvybę. Kai anglų darbietis ar švedų socialdemokratas šiandien taip gausiai pasisavina socializmo idėjas, prancūzas ar amerikietis maudosi „išsigimusiame“ liberalizme, tai tuose kraštuose nelabai girdisi dejonijų, jog štai anglai ar švedai, prancūzai ar amerikiečiai pradeda nutautėti, per daug plaukioja „internacionaliniuose vandenyse“ ir užmiršta savo tautinius šaltinėlius — tautosaką, tautodailę, smūkelį ir taip toliau.

Visais tais atvejais, man rodos, mes nenorime ar nepajėgiame atskirti vertybių turinio nuo jų formos, vertybių esmės nuo jų tikslo bei pritaikymo. Bolševizmas nuzulino ir išpiktinaudojo dėsni apie kultūros ir kūrybos „tautinę formą“, kurio įdėtinas rusiškai bolševikinis turinys. Iš tikrųjų, kiekviena tautinė kultūra ir kūryba pirmiausia yra tautinė savo forma, o josios turinį sudaro visuotinės vertybės, bendros visoms tautoms, pasiekusioms tam tikrą pažangų civilizacinį lygmenį. Kova eina dėl idėjų turinio ir jų formų, kai jos pasidaro skirtingos įvairiuose kraštuose, tačiau savo pobūdžiu vistiek lieka visuotinės (pvz., neįlygūs metodai socializmui įgyvendinti, demokratijai puoselėti, autoritetų kivirčiai).

Kas kita vėl vertybių tikslas ir jų pritaikymas įvairiuose kraštuose, sugebėjimas suderinti visuotinę vertybę su tautiniu egoistiniu interesu, vykęs jos panaudojimas savo tautos labui. Krikščionybė juk ta pati vertybė turėjo būti mums ir lenkams: lenkai

betgi ją sumaniai panaudojo savo dvasinei ir kultūrinei įtakai, o mes, nesugebėję jos pritaikinti lietuviybės reikalui, netekome labai žymios savo tautos dalies. Komunizmą Rusija šiandien naudoja kitoms tautoms užslėgti ir surusinti, bet jau yra pavyzdžių, kad tas pats komunizmas gali būti panaudojamas kiek priešiška — savo tautinei individualybei ir valstybinei nepriklausomybei išlaikyti. Ir jeigu dėl vakariečių kvailumo komunizmas pagaliau kada laimės visame pasaulyje, tai nereiškia, kad visas pasaulis bus surusintas, — ši visuotinė politinė-socialekonominė idėjinė vertybė būtinai įgys nacionalines formas, kurios rungsis toliau.

Nacionalizmas yra pasiryžimas ir sugebėjimas visuotines vertybes, vienas ar kitas „tarptautines“ idėjas išskirtinai panaudoti savo tautos interesams tarnauti. Vandenys gali būti tarptautiniai, nes jie ir yra neklotokie (jie priklauso visoms tautoms ir visam dangui), bet sumaningi tautiečiai kanalais surenka juos į vieną didelę srovę, ne į koki burbuliuojantį mažytį šaltinėį, o į ko didžiausią baseiną, kuris varo gigantišką hidroelektrinę savo kraštui apšviesti, sukūti mašinoms, ugdyti pramonei, mokslui, menui ir kultūrai.

IDEJOS, PASILDYOTOS EMOCIJOMIS

Esu nusiminęs ir susirūpinęs, kad aktin-giausieji Amerikos lietuvių akademinės jaunomenės vienetai, kurie vos pradeda išplaukti į „tarptautinius vandenis“, sutinkami mūsų spaudoje tokias ne tik „meškelio“, bet tikros meškos pamokslais, smerkimais ir „patarnavimais“. Nieko nėra natūralesnio ir galbūt smagesnio, kaip matyti jų pastangas: kad auga jauni, kaip kada maištingi protai iš naujo spręsti mūsų kultūros, visuomenės ir lietuviybės problemoms.

Galai, kad jų yra ne tūkstančiai (kurie jau eina tautinio žlugimo ir išsigimimo tėkmėmis drauge su nevienu tėvu), o tik dar vienetai. Jų priekaištai nudėvėtomis ir nuzulintomis sąvokomis, „Lietuvos vadavimo“ partinei akrobatikai, archyvinei lietuviybei ir archyviniam menui, sniego seniams ir kaikiuriams iš praeities tirpstančio kapitolo gyvenantiems „autoritetams“, deja, yra dažnokai gana teisingi. Pagrįstos kritikos kelias neveda į nūtautėjimą. Tie keliolika, kurie santaričiuose yra intelektualiskai gyvi ir

kūrybingi, nėra ir nebus blogesni lietuviai už kitus mūsų šventyklose pašvęstuosius ir archyvuose patentuotus.

Jie rašo lietuviškai, sielojasi lietuviybe ir jos ateitimi, „serga“ liberalizmu ir moderniniais menais, šoka pasibaisėtinus modernius šokius, bet galvoja apie lietuvišką žmogų, jo dvasios ir kultūros elementus ir būsimą laisvos Lietuvos santvarką. O pagaliau ir tas užpakačio šlapinimas metafizikos kūdroje yra gal kiek daugiau žadantis mūsų kultūrai, negu „tipiškų lietuvių“ kelių mirkymas kaimo kūdroje...

* * *

Vieną pavasario dieną, nacijų okupacijos metu, vaikščiojau Vilniaus gatvėmis su savo bičiuliu Vytautu Alantu. Jau tuomet, kaip ir visuomet, jis buvo man nevisai priimtinos, bet šiaip ar taip tyriausios, kraštutiniausios ir išimtiniausios lietuviybės idėjos apaštalas. Staiga jis mane paklausė:

— Sakyk, kokia tau miesto aikštė gražiausia visame pasaulyje?

Greit pakratęs atmintį, prisiminęs Romą, Veneciją, Berlyną, Paryžių, atsakiau:

— Iš visų matytų aikščių, man rodes, gražiausia yra Place de la Concorde Paryžiuje...

— Ne! Gražiausia aikštė pasaulyje yra Katedros aikštė Vilniuje. Tik pažiūrėk...

Mes kaip tik buvome prieje tą vietą iš Gedimino gatvės. Pavasaris. Žaliuoja medžiai. Žydi gėlės. Lauryno Stuokos katedra. Gedimino kalnas. Pilies griuvėsiai. Lyg kažkur staugia geležinis vilkas. Pakalnėje rūmai. Čia vaikščiojo Barbora Radvilaitė. Atvira, erdvi, plati, skoninga. Nuostabi panorama...

Taip, tik reikia pažiūrėti, matyti, pajusti, nusiteikti, mylėti. Katedros aikštė Vilniuje gali būti gražiausia pasaulyje.

Kaip lygiai man gražiausias pasaulyje miškas yra Rozalimo pušynas. Ir nėra gražesnių kapinių, kaip to pušyno smėlėtoje nuolankoje, kur amžinu miegu ilsisi mano tėvai ir seneliai.

Didi yra emocijos galia. Ir tokia ji būtina visoms idėjoms, net ir visuotiniausioms ir genialiausioms suvirstinti, persunkti, įpras-minti.

Visos mūsų idėjos kada nors vėl susirinks

OKUPUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI

„LIETUVOS TSR APYLINKĖS DARBO ŽMONIŲ TARYBOS NUOSTATAI”

Šiuo pavadinimu 1957.XI.21 priimtas ir XI.26 paskelbtas įstatymas, kurį normalia lietuvių kalba galima būtų pavadinti valsčių savivaldybės įstatymu. Skirtumas tik tas, kad bent *formališkai* apylinkių tarybos ir jų vykd. komitetai, atitinkamai visos komunistinės valstybės sąrangai, yra viską tvarką, viską prižiūrį ir viskam vadovaują organai. Jie sudaromi rinkimų keliu, bet ką reiškia rinkimai komunistinėje sistemoje seniai žinome, ir nėra jokių duomenų, kad šia prasme būtų kas pasikeitę.

Šį labai ilgą įstatymą SANTARVĖS rėmuose pacituoti būtų neįmanoma. Tačiau nebus suklysta pasakyti, kad šiuo įstatymu apylinkių, t.y. valsčių taryboms ir jų organams pavestas viso viešojo, *plačiausia* prasme, gyvenimo tvarkymas apylinkės ribose. Savaimė aišku, atitinkamo rajono, t.y. apskrities, tarybai bei jos organams prižiūrėti. Tai yra oficialiai pažymėta. Visagalinti kompartijos kontrolė ir įsakomoji galia, žinoma, nėra niekur nurodyta, bet tai irgi yra savaimė aišku.

39-me šių nuostatų straipsnyje pasakyta: „Apylinkės Tarybos deputatas negali būti patrauktas teisminei atsakomybei arba sumintas be Apylinkės Tarybos žinios, o laikotarpiu tarp apylinkės Tarybos sesijų — be

apylinkės Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto žinios”. Vadinasi, bent formališkai įvestas tam tikras atstovo imuniteto principas.

Šis, 55 straipsnius su apie 900 eilučių turįs įstatymas, galėtų būti įdomus, jei viskas gyvenime būtų taip, kaip jame parašyta. Ir tuo atveju, žinoma, jis liktų žemiausios administracinės pakopos atspindys komunistinės valstybės totalitarizmui pavaizduoti. Tačiau tuo atveju jis bent liudytų, kad komunistinio absoliutizmo vykdymas yra nukeltas į mažiausią administracinį vienetą. Tuo atveju galima būtų bent pavergtųjų gerovės sumetimais tikėtis, kad totalinis viešojo gyvenimo tvarkymas mažame vienetė, asmeninių santykių dėka, nušlifuos tuos brutalumus, kurie yra neišvengiami percentralizuotoje Maskvos režisūroje.

Ar bus taip ar kitaip, ar su tuo įstatymu atsidarys bent kiek laisvesnis kelias tikram savivaldybingumui, ar kompartija, perduodama formališkai didesnes kompetencijas valsčiaus organams, pati pasitenkins tik stambmenine režisūra ir augščiausios jėgos išlaikymu bei valdymu, parodys ateitis. Argumentų vienokiai ar kitokiai prognozei pagrįsti gali būti už ir prieš.

Už tam tikrą „liberalėjimą“, bet aišku —

laisvajame Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose, miesteliukuose ir kaimuose. Nevisi užsieniuose išsigims ir nutautės. Suvažiuos, sugrįš kaikurie namo. Iš viso pasaulio kamų. Ir kurį laiką bus labai triukšminga įvairių tarptautinių idėjų, srovių ir skonių kafejonija. Didesnė, negu tada, kuomet Nepriklausomai Lietuvai atsikuriant triuškinančiai dominavo mūsų „slavai”.

Idėjos rungsis, kovos ir pagaliau atšips.

Ir tada, tik tada atsiras ta lietuviškoji emocija „tas nenusakomas jausmas, ta „metafizika”, kuri lietuviškai sušildys kiekvieną tarptautinę idėją ir kiekvieną teigiamą visuotinę vertybę palenks savo tautos labui.

Jums, svetimiems, Rozalimo pušynas ir jo atšlaitėje mažos kapinėls galbūt niekad nebus gražiausios pasaulyje. Bet Katedros aikštė Vilniuje ir ta dvasia, kuri iš šio miesto spinduliuos visai Tėvynei, — taip!

tik nekintančios komunistinės sistemos ribose — kalbėti galėtų ta aplinkybė, kad šiais moderniosios technikos laikais kurios nors sistemos išlaikymas, turint reikiamą brutalumą doze, yra lengvesnis negu tada, kai revoliucijos buvo įmanomos, jei jau ne su šakėmis ir dalgiais, tai bent su šautuvais ir granatomis. Skaudi Vengrijos nepavykusio sukilimo patirtis parodė, kad pavergtos masės, ypač atskirame krašte, negali tikėtis pasisiekimo, be kitų didžiųjų valstybių tiesiogės ir efektyvios paramos. Tačiau ir Kremlius tironai pasimokė, dėja, kad ir milžiniška Rusijos karinė jėga ir iš jos išplaukianti grėsmė negali kurią nors pavergtųjų dalį suaktyti nuo sukilimo, jei valdančiųjų teroras ir bendras nuskurdimas pervergia tam tikras ribas, po kurių belieka tik desperatiški žygiai. Galbūt ši patirtis ir privertė Kremlių pabandyti kiek atleisti centralizmo varžtus, turint iš kitos pusės užsitikrinimo, kad Maskva turi pakankamai jėgos kiekvienu metu užgniaužti kur nors pasireiškiančius revoliucingumus. Tam tikras, ribotas ir sistemos esmės nekeičiąs centralistinių varžtų atleidimas gi gali savo ruožtu mažinti ir masių maištingumo prieš Kremliaus reakcionieriškumą pasireiškimus.

Kremlius, kad ir totalitarinės sistemos ribose padidindamas valščiaus organų kompetencijas, nieko nerizikuoja. Centralistinė kompartija egzistuoja ir egzistuos toliau. Ir ji budi, kad valščiuje nepradėtų augti išcentrinės jėgos bei judėjimai. Tai, kas šiandien leista, ryt gali būti vėl uždrausta bei panaikinta. Pavedimas gi valščiuje didesniu savarankiškumo laipsniu tvarkyti visuomeninį ūkinį, kultūrinį, socialinį, žodžiu, visą viešąjį gyvenimą gali dar sukelti valdantiejiems palankią masių iliuziją, kad pasaulio centras nuo dabar pradeda slinkti ten, „kur mano lazdelė įsmeigta“.

Nors, turint galvoje atitinkamą mirusio žymaus sovietologo Franz Borkenau tezę, reikėtų manyti, kad kurie nors administraciniai sovietinės valstybės sąrangos pertvarkymai yra kovų Kremliuje išdava (kaip, pvz.,

būrokratinio aparato Maskvoje dalinis išvaikymas ir drauge Molotovo-Malenkovo-Kaganovičiaus nušalinimas), tačiau šalia šio motyvo gali tam tikrą rolę vaidinti ir kitas Nikitos Chruščiovo samprotavimas. Būtent, šis, daugeliu požiūrių neortodoksinis marksizmo menedžeris, gali drauge su savo valdinių grupe galvoti, jog valščiaus pareigūno laikymas ant ilgesnio pavadžio yra žmogui geresnis paskatinimas dirbti ir kurti, negu staliniški kieti žaslai. Net ir komunistinėje tikrovėje laisvėjimo iliuzija yra taktiškai naudingesnė, negu rodomas ir juntamas botagas.

Kaip sakyta, tik ateitis tegalės parodyti, ar kompetencijų valščiams praplėtimas yra tokios galimos evoliucijos simptomas, ar nieko nereiškiantis, eilinis administracinis persitvarkymas, nereikalingas jokių komentarų. Tačiau šis, šandien tik formalios reikšmės turintis aktas, visgi verčia galvoti, kad istorinė tezę, jog kiekviena diktatūra be paliovos brutalėja iki savo pačios sprogimo, nėra susilaukusi gyvenimo patvirtinimo. Atomio ginklo ir raketos simbolizuojuose epochoje nebereikalingas kasdienis ir progresyviai augantis teroras diktatūrai palaikyti. Šiais laikais užtenka vien *grėsmės pajutimo*, kad neklusnumo atveju laukia teroras, nuo kurio apsiginti neįmanoma. Tokio eventualumo supratimas, kuriam užgesti Kremlius tikrai neleisdžia, drauge yra Kremliui ir galimybė centralizmo varžtus atleisti ir ekonominę būklę reliatyviai ir palaipsniui gerinti tiek, kad net ir pati diktatūra su laiku, ko gero, virs tik intelektualiskai suvokiamu, bet ne kasdieniškai, pojūčiais juntamu dydžiu. Čiagi slypi pats didžiausias pavojus laisvei pasaulyje. Čia telpa ir Chruščiovo šūkis — pralenkti Ameriką pramoninėje ir maisto gaminių produkcijoje. Čia slypi ir su administraciniu decentralizavimu susijęs siekis nusipirkti, jei jau ne pavergtų masių palankumą, tai bent neutralumą, abejingumą Kremliaus pasaulinės agresijos planų atžvilgiu.

K.D.

Vienas žiaurus faktas apie herojus yra tai, kad jie sukurti iš kūno ir kraujo.

H.A. Jones

LEIDINIAI

1957 m. lapkričio 29 dienos, okupacinės spaudos organo „Tiesa“ teigimu Lietuvoje šiuo metu eina 141 respublikinis, miestų ar rajonų laikraštis su bendru vienkartinio 650.000 tiražu. Be to, dar leidžiama 17 žurnalų su bendru, vienkartinio 303.000 egz. tiražu. Esą tuo būdu, palyginti su 1945 metais, visas periodinės spaudos tiražas esąs padaugėjęs 13 kartų.

Tame pat „Tiesos“ numeryje toliau skundžiamasi dėl netvarkingo pašto ir laiškanėsių darbo. Dejuojama, kad daug egzempliorių nepasiekia skaitytojų ar pasiekia tik labai pavėluotai. Taip pat eilėje Lietuvos vietovių spaudos platinimo darbas vyksta labai blogai. Žmonės vengia prenumeruoti, o platintojai, žinodami tą neigiamą nusiteikimą, nerodo savo darbe entuziazmo. Tačiau skirtumas tarp spausdinamo tiražo ir faktiškai išplatinamų egz. skaičiaus, savaime aišku, nenurodomas. Be to, ir pateikiamus leidžiamų tiražų skaičius tenka priimti tik su rezervais, nes tokiose okupantų publikacijose dažniausiai yra gana daug propagandinio elemento.

Iš naujų leidinių paminėtini: „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija“ ir albuminių leidinių serijoje „Lietuvių liaudies menas“ išleista XVIII-jo šimtmečio pabaigos, XIX šimt. ir XX-jo šimt. pradžios gyvenamųjų ir ūkio trobesių architektūrinė apžvalga.

Pirmojoje knygoje, savaime aišku, bolševikinės koncepcijos rėmuose pateikiama Lietuvos metraščių, M. Lietuvio, M. Mažvydo, M. Daukšos, K. Širvydo, J. Bretkūno, D. Kleino, K. Donelaičio, L. Rėzos, D. Poškos, A. Strazdo, S. Daukanto, Z. Ivinskio, A. Baranausko ir kitų atitinkamos epochos rašytojų kūrybos ištraukų. Chrestomatijoje prijungtas žodynėlis ir įdėta apie 50 iliustracijų. Ją redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Tiražas — 12.000 egz.

Antrame leidinyje, lietuvių liaudies architektūrai skirtame, įdėtas F. Bielinškio, K. Čerbulėno ir K. Sešgelio įvadinis straipsnis apie lietuvių liaudies architek-

tūrą. Leidinyje patalpinta 597 nuotraukos. Tiražas nurodomas — 8.000 egz. Abų leidiniai spausdinti Kaune.

Nuo š.m. sausio 1 d. okupuotoje Lietuvoje įsigaliojo vadinamos Lietuvos Tarybų Socialistinės respublikos Aukšč. Tarybos prezidiumo įsakas dėl „Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės Žinių“ leidimo.

Šiame leidinyje bus spausdinami Aukšč. Tarybos, Vyriausybės ir atskirų žinybų atitinkamai nutarti įstatymai, nutarimai, įsakai, potvarkiai ir instrukcijos. Tie aktai privalomi skelbti lietuvių ir rusų kalbomis. Be to, skubos atvejais šiuos aktus galima skelbti ir okupaciniuose oficiozuose: lietuvių kalba leidžiamoje „Tiesoje“ ir rusiškoje „Sovietskaja Litva“. (Šis dvikalbiškumas ypatingai pabrėžia okupacinį Lietuvos statusą, nes, kaip prisimename, ir nacių okupacijos metu okupacinės valdžios potvarkiai buvo spausdinami vokiečių ir lietuvių kalba).

Įsake nurodoma, kad visi aktai įsigalioja visoje Lietuvos teritorijoje **vieną dieną** po jų paskelbimo „Žiniuose“ ar nurodytuose dviejuose laikraščiuose, jei pačiuose aktuose specialiai nenurodoma jų įsigaliojimo data.

Be viešai skelbiamų aktų, esama dar ir slaptų ar neoficialių, nes įsako 5-me paragrafe nurodoma, kad viešai neskelbiami aktai įsigalioja nuo tos dienos, kai juos gauna atitinkamos žinybos ar įstaigos.

Įdomu šia proga pastebėti, kad šiuo įsaku visas valstybinio gyvenimo formalus tvarkymas suplaktas į vieną vietą. Nėra jokio esminio skirtumo tarp visiems piliečiams privalomo įstatymo ir eilinio kurio nors okupacinės vyriausybės ar jos padalinio vykdomojo potvarkio. Tačiau tai nėra nuostabu, nes įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji galia, kad ir neformališkai, yra komunistinėje sistemoje suplaktą į vienas rankas. Minimame įsake dar kartą atspindi, galbūt, esminis komunizmo bruožas, kad ši išnaudotojiška sistema yra tik galios administravimas, tai galios absoliutizmo nuoseklus įgyvendinimas.

Paversti įvykius idėjomis, tai literatūros uždavinys.

GEORGE SANTAYANA

IŠ MENO PASAULIO

AR REIKALINGA „LIETUVIŠKOJI“ MONA LISA?

Liaudies menas, tautinis menas ir Menas

RITA ŽUKAITĖ

RITA ŽUKAITĖ, jauniausios lietuvių generacijos dailininkė, gimusi Kaune, mūsų Nepriklausomybės antrojo dešimtmečio viduryje, į JAV-es atvykusi 1949 m., Bachelor of Fine Arts (BFA) laipsniu baigė 1956 m. Chicagos Meno Instituto tapybos klasę ir buvo išstačiusi savo tapybos darbų su Delta Phi Delta mokinių grupe. Šiuo metu R. Ž. toliau studijuoja Chicagos Universitete, meno istorijos fakultete ir rašo tezę M.A. laipsniui gauti — tema apie moderninio meno problemas. Nuo pat įsisteigimo priklauso Amerikos lietuvių studentų SANTARAI, aktyviai reikšdamasi ypač spaudos srityje.

Spaudoje R. Ž. jau spėjo pasireikšti, kaip meno kritikė. Daugiausia ji yra rašiusi SANTAROS leidiniuose. Praėjusiais metais SANTARVĖ buvo atspausdinusi jos straipsnį „Akademinių Jaunimo Lapuose“. Savo straipsniuose ji gyvai ir drąsiai aptaria bendrąsias ir ypač moderninio meno problemas.

Pradedant šiuo numeriu, Rita Žukaitė pakviesta į SANTARVĖS žurnalo Redakcinį Sambūrį ir yra pasižadėjusi teikti straipsnių ir informacijų mūsų žurnalo meno skyriui.

Džiaugdamiesi Redakcinio Sambūrio pagausėjimu jaunosios kartos atstovais, mes drauge tikimės galėsį vis daugiau patarnauti mūsų skaitytojams ir lietuvių meno raidai, išjungiant savo įnašais į bendrą darbą šiai neeilinio intelektualinio lygio dailininkei.

Red.

Kažkokiu nelaimingu būdu sąvoka „liaudies menas“ dažnai būna sumaišoma su „tautiniu menu“, ar su „tautiškumu mene“. Iš dalies tai galima pateisinti, nes jie yra tamptariai susiję: liaudies menas pasireiškia įvairiomis formomis — ir kaip bendras, anoniminis reiškinys, ir kaip sąmoninga įtaka kituose meno kūriniuose. Liaudies menas yra tautodailės rūšis, kuri charakterizuoja kurios nors tautinės grupės vystymąsi iš primityvios bendruomenės į kolektyvinės miestų kultūros stadiją. Panašiai kaip ir visuomenė, taip ir liaudies menas pereina per tam tikrus laipsnius. Pradžioje primityvus menas, pasižymįs geometriniais ornamentais, pasireiškia žemiausio išsivystymo bendruomenėse. Liaudies-kaimo menas, kuriame apstu tradiciškai vartojamų ir pasikartojančių formų, gal būtų pati pastoviausia ir nor-

maliausia liaudies meno forma. Ir toliau, liaudies menu dar galima vadinti ka'kurių, dėl vienu ar kitų socialinių, geografinių, ir politinių aplinkybių smarkiai izoliuotų (modernių) bendruomenių jau sąmoningesnį pasireiškimą. Prie šios paskutinės rūšies būtų galima priskirti provincinį, kolonijinį (colonial) ir dažnai — emigracinį meną (pvz., Pennsylvania Dutch).

Kaip kolektyvus reiškinys, liaudies menas yra tautos ar kurios kitos grupės naivi, taupi ir tradicinė išraiška, iš istorinio taško žiūrint, nesusijusi nei su aristokratija, nei su meno globėjais — patronais, nei su meno judėjimais. Bendrai, apie tokį meną galima pasakyti, kad jis yra labai pastovus, sunkiai priimamas išorinės įtakos, nutolęs laiko dvasia ir pasikartojas, nepasižymįs kūryba, bet daugiau atkūrimu.

LIAUDIES MENO SAVYBĖS

Viena būtina sąlyga liaudies meno kūrėjui, tai nuošalumas ir nepažinimas visų kitų meno formų. Primityvioje bendruomenėje tai nėra jokia problema, gi labiau socializmai išsivysčiusiose bendruomenėse toks izoliavimasis gali būti sąmoningesnis reiškinys, reikalaujantis daugiau pastangų.

Liaudies menas dažnai nesąmoningai įsiurbia į dažno tos tautos dailininko meną. Aplinka, kurioje dailininkas birsta, nudažo jo kūrybą laiko neišblukdomais dažais. Tokie elementai kartais tampa būdinga kūrybos dalimi, bendra visai eilei dailininkų. Nestatant griežtų ribų, šitokius reiškinius gal reiktų vadinti vienu iš „tautiškumo“ elementų. Tačiau tautiškumas mene yra platesnė sąvoka, kuri savyje talpina liaudies motyvus tik kaip vieną ir *nebūtiną* dalį. Heinrich Woelfflin teisingai pažymi, kad meno raida nėra serija atskirų taškų — individus galima suskirstyti didesnėmis grupėmis. Įvairūs stiliai yra pirmiausia — išraiška individualaus charakterio, paskui — laiko dvasios, ir galiausia — tautos, kuriai tas individus priklauso.

Liaudies menas, būdamas aplinka, kurioje dailininkas kartais gyvena (bet nevisuomet), pilnai išsivysčiusioje bendruomenėje gali būti sąmoningai arba nesąmoningai asimiliuojamas į kitas meno formas. Tačiau krašto kultūrai pasiekus tam tikrą subrendimo stadiją, liaudies menas nebegerai gali būti kuriamas. Liaudies menas tėra įmanomas tik mažiau ar daugiau primityvioje bendruomenėje. Meno mokyklose liaudies menas nėra kuriamas. Netgi pritaikomieji menai, pavyzdžiui, audimas ir keramika, jau vien dėl savo techninio atlikimo (audiniai austi moderninėse staklėse, ar puodai deginti elektrinėse krosnyse), virsta tik liaudies meno pamėgdžiojimais, imitacijomis, bet ne originalais.

Rodos, tai turėtų būti savaime suprantama, bet ne! Čikagoje austi tautiniai kostiumai, dargi iš sintetinių siūlų ir dažyti cheminiais dažais, mūsų akyse eina, kaip „liaudies kūryba“! Kažkas panašaus vyksta ir su gražiai surežisuotais tautiniais šokiais. Netgi pasigaminus stakles iš paprasto medžio, savo rankomis suverpus siūlus, juos nuda-

žius medžio žievėm, ir išaudus kilimą imituojant prosenelės prijuostės raštus, tai bus tik intelekto kaprizas, bet jokių būdu ne liaudies menas. Nors rezultate kūrinys gali būti labai įdomus ir vertingas.

Panašus projektas jau buvo įvykdytas apie 1890 metus, kai Aristide Maillol (dabar geriau žinomas dėl savo skulptūrų) pats savo rankomis įrengė tapetų audimo dirbtuvę. Tačiau tai buvo labai sąmoningas noras grįžti prie paprastumo, tai buvo reakcija žmogaus, nebegalinčio pakęsti suplėkusios akademizmo dvasios ir besistengiančio išsivaduoti iš modernaus gyvenimo padiktuotų nenuoširdžių ir negyvenimiškų formų. Tai buvo žestas žmogaus, sąmoningai pajutęsio ir savo laikotarpį ir savo tautą. Jo žodžiais: „Visas menas yra tautiškas ir susijęs su laikotarpiu. Kitaip buvo dirbama senovės egiptiečiuose, Viduramžiais, 18-tam šimtmety, ir šiandien“. Bet šiandien jis nebuvęs patenkintas.

GAUGUIN IR PICASSO

Toks reiškinys tapo būdingu ypač 19-tojo šimtmečio gale. Reikia pabrėžti tačiau, kad tie žmonės, kurie grįžo į liaudies kūrybą ten įkvėpimo jėškodami (ir nebūtinai tik į savo liaudies kūrybą), buvo labai gerai susipažinę ir su to meto meno kryptimis ir su meno istorija apskritai. Už jų stovėjo stipri tradicija, ilga ir turtinga, tokia turtinga, kad savo turtingumu juos slėgė ir varžė.

Jieškodami būdų save išsakyti, jie išėjo atrasti naujo kartinio akmens, ant kurio galėtų pradėti iš naujo statyti, nevaržomi betkokį originalumą dusinančio oficialaus ir pašventinto akademizmo skeleto. Tačiau, kaip ir visi kūrėjai, jie buvo egoistai ir nesiruošė išgarsinti savo tautos liaudies meno, jie tik jieškojo savo pačių kūrybai išeities taško. Paimkime pavyzdžiu kad ir tokį prancūzų Gauguin'ą, kuris iš pradžios jieškojo naujų įspūdžių Bretagne provincijoje, pasinerdamas to krašto aplinkumoje, jieškodamas naujų spalvų ir formų to krašto gamtovaizdy, gyventojų tipuose ir liaudies skulptūroje (pvz., jo „Geltonasis Kristus“). Jieškodamas dar paprastesnio, civilizacijos „nesugadinto“ gyvenimo, kiek vėliau jis iš-

vyko į Tahiti salą. Ir dabar mums būtų sunku pasakyti, koks menas jo kūrybai padarė didžiausią įtaką. Gi vis dėlto pasaulis nepamiršo, kad jis prancūzas.

Kitas pavyzdys tai tas kasdien linksniuojamas Picasso. Lemiamos įtakos į modernųjį meną padaręs kubizmas (kubizmas nėra šiandien miręs, kubizmas užsitaigė 1913 m.), pasirodė 1905 metais Picasso drobėse, kritikams dar ir dabar besiginčijant, ar jės buvo įkvėptos Andaluzijos provincijos kaimiečių skulptorių, kurias Picasso be abejo pažino dar savo vaikystėje (kaip tvirtina Gertrude Stein), ar Belgų Kongo skulptūrėlių, kurios tuo metu buvo pasirodžiusios Paryžiuje (ir dviejų draugų — Andre Derain ir Pablo Picasso — buvo atrastos). Bet pagaliau tai nėra per daug svarbu. Picasso, kaip buvo, taip ir liko ispanas, nors ir praleidęs visą savo kūrybos laikotarpį Paryžiuje ir lengva ranka naudodamasis viso pasaulio menu, lyg kokių žodynu, rinkdamas iš jo retus ir ligi šiol kitų nepastebėtus žodžius. „Aš neįsiskau, aš randu“, — jo išdidus išsireiškimas. Atvažiavęs į Paryžių, dvidešimties metų ir niekam nežinomas, jis nesistengė pasaulio nustebinti, „parduodamas“ ispanų liaudies meno motyvus. Jis norėjo būti tik savimi. Ir jeigu dabar jo drobėse laikas įžiūri ispaniškumą, tai vien dėlto, kad jis kitaip tapyti negalėjo. Jis buvo tas, kas jis buvo. Gertrude Stein tvirtina, kad tai buvo neišvengiama.

Todėl ir praleidęs visą gyvenimą Paryžiuje, Picasso laikomas ispanų dailininku, panašiai kaip Jusepe Ribera (gyvenęs pirmoje 17-tojo šimtmečio pusėje) visada priskiriamas ispanų mokyklai, nors visą amžių buvo praleidęs Neapoly. Tautiškumas tikrai kairiais atvejais neišvengiamas. Tautiškumas mene ir yra tai, kad mes atskiriame Danus nuo Flamandų 17-tojo šimtmečio tapytojų. Žinoma, vienas kraštas buvo protestantiškas, kitas katalikiškas; viena šalis komersantinė, kita ne. Bet gal šie skirtumai ir yra tai, kas sudaro tautinį charakterį.

FORMOS IR KŪRINIAI IŠ ISTORIJOS SALDYTUVO

Picasso ir Gauguin yra pavyzdžiai dailininkų (galima jų ir daugiau surasti), kurie vartojo liaudies meno formas (nors nebūtinai savo tautos liaudies meno), kaip *priemonę* savo tikslui atsiekti. Mene tikslas patiesina priemones. Kas svarbu, tai tikslą turėti.

Tuo pačiu metu, 19-tojo šimtmečio pabaigoje, atbundant stipriems nacionalistiniams jausmams, reikėsi ir kita tendencija. Kaip stiprią įtaką galima paminėti Adolfo Hildebrand'o raštus, kurie pasižymėjo stipriu nusistatymu prieš klasicizmą, prieš graikų meną ir tuo pačiu pabrėžė stilių, kaip turinį. Daugiausia buvo daromi mėginimai tam išviršiniam formų stilizavimui suteikti tautinį atspalvį, imituojant liaudies meno formas. Tuo ypač pasižymėjo da'is dailininkų iš skandinavų bei slavų kraštų, kaip, pvz., Ivan Meštrovič, Carl Milles, Munthe, Manship.

Kai sąmoningas liaudies stilius tampa *turiniu*, jis visada yra anti-natūralizmo pranašu, anksčiau ar vėliau tampa abstrakcija. Visa blogybė yra tame, kad tokia abstrakcija, neturėdama tiesioginio kontakto su gamta, greit išsigimsta. Panašiai ir su augščiau minėta dailininkų grupe. Tokia siaura jų pažiūra greit vėl sustingdė laikinai atsilusį kraują, ir jokio gilesnio antspaudų meno raidoje jiems palikti nepavyko. Besiskoindami liaudies meno formas ir jas tcl dirbtinai stilizuodami, kol jos virto pačiu kūriniu turiniu, jie sukalkėjo savo idėjose ir pasidarė per daug siauri, provinciališki ir tuo pačiu atsidūrė nuošaly nuo visų kitų meno judėjimų. Jau vien tai, kad jie liko taip mažai žinomi ir greitai užmiršti, daug pasako. Nagrinėjant jų darbus, jau nebekyla klausimas jų šaknis atrasti: jų lediniame paviršiuje išalę liaudies meno motyvai liudija apie stilių prieinamumą — darbai kažkaip pasenę, ir likę vien tik istorinėmis keistenybėmis.

Lietuvių dailininkų kūryboje tokie, kaip iš istorijos šaldytuvo išimti, kūriniai irgi dažnai užtinkami. Reikškinys gana patetiškas, bet būdingas tautoms, kurios neturėjo sąmoningos meno tradicijos (čia vėl reikia

skirti liaudies kūrybą), neturėjo meno mokyklos (plačia prasme), nei meno kritikos. Kažkaip tuojau matyti skirtumas, kai į meno areną išeina žmonės, kurie užpakaly savęs turi tokias senas meno tradicijas, toki užnugarį, kad jiems, norint patiems ką nors pastatyti, reikia pirma šiek tiek pasidaryti vietas: šiek tiek sienų nugriauti, šiek tiek langų prasikirsti, idant neuždustų nuo praeities dulkių. Ir yra vienas dalykas sukilti prieš akademizmo varžtus, — jieškant laisvės išsakyti primityviausiomis meno formomis, — bet tą viską vartojančią lengva įgudusia ranka, kaip įrankį, kurį meistras paima ir po darbo vėl padeda į lentyną; ir kitas dalykas, pasitaikius progai — gavus laisvės — kabintis už savo liaudies kūrybos, kaip skėstančiam už šapo, ir pačiam save paverčiant tik įrankiu šaukti pasauliui: „Žiūrėkite, koks mūsų liaudies menas gražus!“...

Priemonės, (šiuo atveju — liaudies meno pavartojimas), būtų gal neblogos, bet bėda — nėra joms tikslo, t.y. vidinio, *kūrybinio* tikslo, kuris nesustabdomai veržtųsi iš dailininko vidaus. Ir toks menas tampa išsekusiu, nedinamišku ir neekspansyviu. Negalima dėti lygybės ženkluko tarp dviejų ne-lygių daiktų: tarp liaudies meno ir Meno (didžiąja raide). Jie nėra lygūs, nesivieliant į kokybinius vertinimus. Jie egzistuoja kitokiose plotmėse. Kad liaudies menas 20-me šimtmečiuje yra jau istorinis dalykas (o istoriniai dalykai dažniausia turi pasakiškas kainas), reiktų įsisąmoninti.

AR KARTOTI PRAEITĮ?

Per vienas karštas studentiškas diskusijas teko išgirsti tokį šauksmą: „Kodėl lietuviai negalėtų nutapyti lietuviškos Mona Lisos?“ (To paveikslas data — ca. 1500 m.).

Kaip gaila, kad Renesansas baigėsi su 17-tojo šimtmečio pradžia! Lietuva Renesanso tiesiogiai neturėjo. Yra faktas, gal iš dalies socialinėmis, geografinėmis, politinėmis ir ekonominėmis priežastimis išaiškinamas, kad šiaurinėje Europoje plastinis menas menkai vegetavo nuo pat 10-tojo ligi 19-tojo šimtmečio vidurio. Kaikuriuos tautos turėjo didelę literatūrą, kitos stipriai pasireiškė muzikoje, dar kitoms pavyko vienu ar kitu

metu prasimušti į pirmas eiles plastinio meno atsiekimais. Tačiau jei vienoje vietoje ir vienu laiku koks nors kultūrinis atsiekimas yra padaromas, jis lieka nebepakartojamas kitiems vien dėlto, kad pakartojimai lieka tik kopijomis. Originalas būna tik vienas. „Lietuviška“ Mona Lisa, arba bent lygiagretis atsiekimas (o Mona Lisa irgi nėra didžiausias Renesanso kūrinys) galėjo įvykti tik Renesanso laiku, tačiau kur buvo mūsų lietuviai dailininkai 15-tam šimtmetyje?! Žinoma, išvadoje gal mums vertėtų pradėti Renesansą dabar, bet kol mes prisivytumėm 20-tąjį šimtmetį, ir kol kas nors suktų: „O kur mūsų lietuviška Mlle Pogany?“ (Brancusi skulptūra), būtų vėl praėję 500 metų.

Juokai lieka juokais, bet yra sunkumų patekus į pasaulio meno rinką be 500 metų pasiruošimo. Vakarų pasauliui Renesanso tradicija yra kraujuje. Mums klasiškinis pasaulis apamai veik nepažįstamas ir svetimas. Deja, negalima grįžti 500 metų atgal. Negalima grįžti net 50 metų atgal. Gerai įgudusi meno istoriko akis gali atskirti ne tik originalą nuo geros kopijos, bet ir apytiksliai pasakyti, kuriuo laikotarpiu kopija buvo padaryta. Impresionistų buvo tik septyni. Paskutinis iš jų gimė 1842 metais. Datos kalba labai aiškiai.

Praeities negalima pakeisti. Neverta graužti pirštų ir kramtyti lūpų dėl to, kad negalime įkalti į sieną vinies, pakabinti ant jos „lietuviškos“ Mona Lisos, ir prirašyti etiketę su išdidžia data — 1500 metai. Ir neverta bėgti trpyti kojomis vien dėl to, kad impresionizmas nepersikorė į 20-tąjį šimtmetį. Meno judėjimai nemiršta, jie tik užsibaigia, ir dažniausia gana tiksliai nustatoma data. Impresionizmas irgi užsibaigė maždaug 1890 metais. Tiesa, keli iš tų septynių originalių impresionistų gyveno ligi 1917 ir net 1921 metų, bet jų vėlyvos dienos buvo tik pratęsimas tos pačios minties, kuri nuostoj buvus dinamiška ir formuojanti jėgą. Kadangi neturime galios persikelti į praeitį, nei grįžti laike atgal, gal ir neverta dejuoti dėl praeities, kurios neturėjome. Užtai turime dabartį, į kurią reikia eiti atviromis akimis, arba žūti užsidarius savo kiaute.

Mes galime nenorėti nei suprasti, nei priimti 20-tojo šimtmečio meno, bet negalime ignoruoti fakto, kuris yra įvykęs ir vyksta toliau.

NESUSTINKIME!

Dabartis gali būti sunki, jeigu reikia įeiti į meno pasaulio areną iš didelės tuštos. Sąmoningas liaudies motyvų vartojimas mene irgi yra slidus kelias. Ir nors tai pasireiškė gana plačiai visoje Europoje maždaug prieš 60-70 metų, sėkmingumas priklauso ne nuo to, ar vienos ar antros tautos liaudies menas buvo „gražesnis“ ar „geresnis“, bet nuo to, kokio kalibro menininkas tuos liaudies elementus vartojo, ir kaip juos vartojo. O kaip nelaimingi pavyzdžiai rodo, dauguma labai nuobodžiai ir nekūrybingai tuose motyvuose sustingo. Dailininkas neturėtų pasiversti tokiu įrankiu savo liaudies kūrybos pavyzdžiams pravėdinti, kurį vartoja seniems kilimams dulkinti ant kiemo tvoros.

Cia nėra savo tautos liaudies kūrybos pranašumo įrodymo problema. Reikia atskirti muzėjinį dalykų kultūringą apsaugojimą ir konservavimą nuo *gyvos kūrybos*. Liaudies menas tegali būti kuriamas, esant tam tikroms sąlygoms — t.y. gana primityvioje bendruomenėje. Kiek mes išeivijoje turime atsivežę *tikrų* liaudies kurinių, turbūt tilptų į vieną mažą muzėjaus kambarį. Gi mėginimas reprodukuoti tuos liaudies kūrinius kitame mediu — pavyzdžiui, atvaizdavimai liaudies skulptūros ir audinių aliejumi drobėje, ir dar atmintinai, arba su fotografijos pagalba, — nėra nei tinkamas istorinis dokumentavimo būdas, nei kūryba. Tai jau yra greičiau tik liaudies kūrybos priemonių vartojimo propaganda.

Tautiškumas mene yra kažkokia dar sunkiai apibrėžiama ir vos apčiuopiama ypatybė. Tai tarsi kažkokia neišvengiama ir neužtušuojama jėga, kuri prasiveržia be didesnių sąmoningų pastangų visuose žmogaus darbuose. Tai nėra tik išorinis ar simbolinis išsakymas kas esi, tai yra — buvimas kas esi.

IVAIRENYBĖS

EKSPRESIONISTŲ TVANAS

Šių metų sezoną Jungtinėse Valstybėse galima pavadinti *Ekspressionizmo metais*. Lig šiol anglų kalba tebuvo išleista vos keltas trumpų apžvalginių knygų apie vokiečių ekspresionizmą, bet dabar iš spaudos išėjo 5 naujos knygos: Carl Ziegsser, Hans Konrad, Peter Selz, Charles L. Kuhn, ir Bernard S. Meyers parašytos. Paminėtųjų autorių knygos yra stambios studijos. Reprodukcijų suma visose penkiose siekia 1,047!

Lyg nenorėdamos pasiduoti, New Yorko meno galerijos neatsilieka šio laikotarpio parodų parinkime. Šią žiemą publikai pri-

statomi ekspresionistai ir po vieną ir apžvalginėse parodose: „20-to šimt. vokiečių menas“ (Museum of Mod. Art); „Kirchner“ (Fine Arts Associates); „Nolde“ (New Gallery); „Beckman“ (Viviano); „Vokiečių grafikai“ (New Art Center); „R. I. Feigen Collection“ (World House).

Šis įkarštis nesiriboja vien New Yorku. Šį sezoną Paryžiaus *Musée d'Art Moderne* pradėjo, išstatydami belgų ekspresionisto Rick Wouters darbus; po to — Kandinskio apžvalginę parodą. Reikia laukti, kad ir mažesni meno centrai užsikrės tuo pačiu entuziazmu.

I LAISVĖ VEDA MŪSŲ KELIAS

LIETUVIŲ AKADEMINĖS JAUNUOMENĖS LAPAI

Redaguoja: Rasa Gustaitytė, Vytautas Kavolis, Tadas Naginionis

Rimvydas Vaišnys. Redakcijos adresas: V. Kavolis, 1572 So. Albany

Ave, Chicago 23 Ill. U.S.A

TRADICIJA IR KŪRYBA BENDRUOMENĖS GYVENIME

VYTAUTAS KAVOLIS

Bendruomeninis gyvenimas vyksta tarp čviejų polių — paveldėtosios tradicijos ir kūrybinių apsisprendimų, vedančių į naujus dalykus. Abu šie poliai bendruomenei reikalingi, bet jie pozityvūs lieka tik tuomet, kai tarp jų esama nuolatinio kontakto ir kūrybinės įtampos. Priešingu atveju, bendruomenė arba sustingsta nekūrybingoje stagnacijoje, arba praranda savo pastovumo ašį, kurią duoda paveldėtosios tradicijos, ir ima neproduktyviai blaškytis.

Liūdnu kūrybinės įtampos praradimo pavyzdžiu gali patarnauti senoji mūsų išsivijusi Amerikoje. Negalėjo būti kūrybinės įtampos, nes tarp konservatyvaus katalikų bloko ir inovatoriškos socialistų stovyklos neatsirado pakankamai pajėgių nuosaikiųjų, kurie galėtų tarpininkauti. Nedavė nieko lietuviškajai kultūrai nei vieni, nei kiti, nes pirmieji, iš tiesų, stagnavosi ir sumaterialėjo,*) o antrieji išsivaistė savo jėgas, nepajėgę susikaupti jokiai pastovios kūrybos pastangai.

*) Šiam teigimui pailiustruoti užtenka prilyginti senosios išsivijos vienuoliškuosius ordinus — marijonus ir kazimierietes — su dabartiniais pranciškonų ir jėzuitų.

Bendruomenei, aplanai kalbant, naudinga, jei joje yra stiprių konservatyvių jėgų, atstovaujančių tradiciją, ir lygiai stipraus liberaliojo poliaus**), atžymėto kūrybine drąsa ir įieškojimo veržlumu. Tiek konservatizmas, tiek liberalizmas yra realistiniai bendruomenės problemų sprendimo būdai. Galima ir nebėgant nuo realybės, neatsisakant laisvės, labiau branginti tradicinius kelrodžius, ar daugiau tikėti naujais atradimais, kurie susiejami su senaisiais ir tuoj pat įjungiami į bendruomenės gyvenimo visumą. *Nei sveikas konservatizmas nėra akla tradiciją modifikuojančios kūrybos vertei, nei subrendęs liberalizmas nėra neįautrus paveldėtųjų rėmų, kurių viduje jis gyvenkina savąsias vizijas, užuovėjiškai naujai.*

**) Nieko nėra liberalizmui svetimesnio, kaip įvairaus plauko bestuburiai, slepią charakterio ir principų trūkumą bei visapusišką moralinę impotenciją po skraiste tokio „liberalizmo“, kuris nieko iš žmogaus nereikalauja. Bet juk ir po asketinės krikščionybės danga nesykį slapstėsi mazochistinės tendencijos... Jokia idėja nėra nuo perversijos apdrausta.

Reikia nuo konservatorių skirti *reakcinius*, ir nuo liberalų — *utopininkus*. Reakcija myli praeitį, kaip ir konservatizmas; utopija — jieško ateityje geresnio gyvenimo vizijų, kaip ir liberalizmas. Bet tiek reakcija, tiek utopija neištrinamai atžymėtos atitūkimu nuo realybės, kuri ir vieniems, ir kitiems būna neįdomi ir nepatikiama. Reakcija primeta realybei atgyventuosius praeities receptus, utopija — savąsias ideologines schemas, koksai pasaulis turėtų būti. Kadangi realybė yra kitokia, ir reakcija, ir utopija dažnai baigia, panaudodamos prievartą.

Ir reakcija ir utopija yra politiniai judėjimai, kuriems impulsą duoda nesurendamas priimti ir apvaldyti gyvenimiškąją realybę. Abiejų rūšių ekstremistiniai sąjudžiai perkelia organizuotą plotmėn nesurendusių individų „pabėgimą nuo laisvės“, apie kurį kalba Erich Fromm. Iš reakcijos išeina naciai ir fašistai, o sėkmingiausioji paskutiniojo šimtmečio utopija visą pasaulį yra priveisusi komunistinių totalitaristų. Galima pasidžiaugti, kad sąjudžiai, reiškia lietuviškąjį liberalizmą, pagaliau nusikratė juos kažkada užkėrusiuosius — ir į dvi priešingas sroves išskyrusiuosius — reakciniais ir utopiniais ele-

mentais. Šis nusikratymas liudija lietuviškąjį liberalizmą politiškai bręstant.

Galima būti radikalais — tiek konservatoriškais, tiek liberaliais — nevirstant nei totalitariniais prievartautojais, nei emociiniais ekstremistais. Šiuo atveju *radikalumas* yra lygus nuosekliai principingumui. Tačiau principingumas psichologiškai brandžios asmenybės neapakina realybės reikalavimams. Surendusių radikalų — žmonių, didžiai ištikimų saviesiems principams, bet sugebančių bliviai vertinti tikrovę ir jos duodamų galimybių ribose įgyvendinančių savo principus, užuot jai bandžius savąjį šampą primesti — reikia kiekvienai bendruomenei iš vidaus atnaujinti.

Bendruomenės viltis, jos pastovumo ašis, palieka *nuosaukiųjų* liberalų ir konservatorių bendradarbiavime, vieniems atstovaujant daugiau eksperimentuojančią kūrėybą, kitiems saugojančiąją tradiciją, kuria ir kūrėba remiasi. Turi tačiau ir konservatoriai suvokti, kad liberalucse telpa plati ir įvairi nuosirdžiai kuriančių žmonių skilė; tiek ir liberalai turi suprasti, kad konservatorių atstovaujama tradicija yra vaisinga ir gerai patērsta dirva žmogiškai kūrėbai.

„Gerieji senieji laikai“ yra laikai, kada seniai buvo geri.

Byron

Aš nesu tiek netaalentingas, kad užsiimčiau politika.

Anatole France

„MAMIZMAS“ IR JO IŠDAVOS

V. GEGEVIČIŪTĖ

Lietuvių spaudoje vis dažniau ir dažniau kartojasi straipsniai apie jaunių nusikaltimus Amerikoje. Mūsų spauda parodo didelį pasibaisėjimą tais įvykiais, labai niekina Amerikos socialinę santvarką ir laiko ją visų nusikaltimų, seksualinių iškrypimų ir pan. priežastimi. Deja, niekas neatkreipia lietuvių dėmesio į tai, kad psichologai ir sociologai jau yra priėję daug konkretesnių išvadų. Būtent: tėvų įtaka vaiko asmenybės išsivystymui rasta esant viena iš pagrindinių priežasčių.

Žiūrint į Amerikos šeimą, tenka pastebėti, kad tėvo autoritetas, kuris per šimtmečius buvo tėvo vaidmens sinonimas, dabartiniu laiku Amerikos šeimoje yra dingęs. Motina paliekama prie vaiko auklėjimo pareigų, o tėvas skiria savo laiką grynai pragyvenimui uždirbti. Nepaprastai gerai išvystyta Amerikos biznio propaganda verčia visus taikstytis prie kaimynų, perkant įvairius techniškesnius ir tobulesnius patogumus. Šis konformizmas ir priverčia tėvą paaukoti daugiau valandų darbui, po kurių jis yra per daug išvargęs ir savo tėviško vaidmens, kaip jis anksčiau buvo suprantamas, jau nebeatlieka. Gi motina, būdama namuose su vaikais arba net samdydamasi prižiūrėtoją, jei pati dirba, praleidžia daugiau laiko su vaikais ir atlieka visas taipgi ir tėvo funkcijas. Tėvas yra tikrai informuojamas, kaip psichologinis žiūrovas, apie šeimos veiklą. Tas tėvo neaktyvumas šeimoje nuveda į perstiprią vaikų identifikaciją su motina.

Vienas Amerikos rašytojas, Philip Wy'ie, tą tendenciją identifikuojis su motina pavadino „mamizmu“. Tas „mamizmas“ dar sustiprinamas ir pirmaisiais mokslo metais, nes vaikų darželių ir pradžios mokyklos pirmųjų klasių mokytojai daugiausia yra moterys.

Psichoanalizė pripažįsta „mamizmą“

Amerikoje esant nenormalios „Oedipus“ situacijos rezultatu. „Oedipus“ fazė baigiasi super-ego vidinių kontrolių susiformavimu, ir tuo identifikacijos su tėvais procesas yra baigtas, susiformavęs super-ego tada palieka kelrodžiu visiems ateities veiksams. Tačiau skirtingos kultūros turi skirtingą šeimų sudėtį ir tuo pačiu skirtingą „Oedipus“ situaciją. „Oedipus“ fazės normalumo apibūdinimas priklauso nuo kiekvienos kultūros. Amerikos kultūra dar nėra pripažinus pasikeitimų tėvo rolės funkcijose ir tipišką Amerikos tėvą apibūdina vis dar, kaip turintį autoritetą vaikų auklėjime. Tad ir normali „Oedipus“ situacija Amerikoje sutampa su Freudu vadintąja normalia „Oedipus“ situacija. Freudas taip apibūdina šią situaciją:

Berniukas jaučia visapusišką meilę motinai ir nori ją kaip kokį daiktą pasisavinti (object cathexis). Kartu jis identifikuojausi su tėvu, nes berniuko akimis tėvas, būdamas šeimos autoritetas, turi motiną savo nuosavybėje ir tik identifikuodamasis su juo, berniukas gali tą motinos meilę pasiekti. 1)

Psichoanalitikas Otto Fenichel sako, kad šioje fazėje berniukui nesvarbu lytiniai skirtumai tarp motinos ir tėvo. Vaikas visuomet myli tą objektą, kuris tenkina jo reikalavimus, o identifikuojausi su tuo, kuris teikia jam daugiausia frustracijų, kartu parododamas ir savo autoritetą. 2)

Bet ta pirmoji visapusiška meilė motinai, sekant Freudu aiškinimu, vėliau pasidaro stipresnė ir įgauna seksualinio pobūdžio, o tėvas imamas laikyti konkurentu. Noras jį pašalinti pakeičia ankstyvesnę identifikaciją į neapykantą tėvui. Kadangi tie neapykantos jausmai netoleruojami, berniukas turi paneigti juos savyje. Įvyksta koegzistencija tų dviejų priešingų jausmų tėvui, o motina palieka meilę be seksualinio pobūdžio.

„Oedipus“ fazė yra komplikuočiau ir skirtinga mergaitei ir berniukui, bet, čia pamėjęs tik bendrus bruožus, galima su-
prasti, kad tėvui nedalyvaujant aktyviai šeimoje, t.y., vaikui auklėjime, identifikacija su tėvu neįvyksta. Vaikas identifikuojausi su kita šeimos asmenybe, kuri yra laikoma autoritetu. Kadangi dabartinė Amerikos šeima nebe patriarchinė ir vedusieji dažniausiai negyvena kartu su giminėmis bei tėvais, tai ir lieka vaikui identifikuotis arba su motina, arba su tėvu. Žlugus tėvo autoritetui, vaikas identifikuojausi su motina ir perima jos būdo bruožus.

Ši tendencija neturėtų per daug blogų pasekų, nes motina, būdama šeimos autoritetas, jau savaime turi vyriškumo ypatybių, bet padėtis pasidaro kritiška tada, kai vaikas susiduria su aplinkybėmis už šeimos ribų. Amerikos kultūra filmų, knygų ir televizijos pagalba kelia vyriškumo idealą ir vaikas verčiamas keistis labai staigiai, nes „mamizmo“ bruožai, kuriuos jis yra priėmęs, toliau nebetoleruojami. Kadangi vaikas verčiamas pakeisti charakteristikas labai staigiai, jisai jaučia konfliktą ir dažniausia bando spręsti jį, pasirinkdamas imituoti tokį idealą, kuris yra visai priešingas jo „mamizmo“ paveiktai asmenybei, nepaisydamas ir neįvertindamas gerų ar blogų to naujojo idealo ypatybių.

Daug tų imitacijų įvykdoma tikrai fantazijoje, bet kai pasiekiamas amžius, kuria-

me svarbiausia surasti identifikaciją su grupe, ir grupė dažniausia susidaro iš panašiai išsivysčiusių asmenybių, kurie, turėdami tuos pačius trūkumus, vieni kitus lyg ir drąsina, — vis daugiau tų imitacijų išreiškiama nebe fantazijoje, bet realybėje. Tuo laikotarpiu dar prisideda noras išaukštinti e.g.o. Vaikui tada svarbiausia, kad draugai turėtų gerą nuomonę apie jį, ir visokiais būdais jis stengiasi gauti draugų patvirtinimą. Draugų nuomonės apie jį patį tada pasisavinamos (internalizuojamos), ir kokią kas nuomonę turi apie save — taip ir elgiasi. Tokios grupės turi savo kriterijus gerumui ir blogumui, bet svarbiausia yra tai, kad kiekviena iš jų bando pagal savo įstatų įrodyti savo vyriškumą.

Tėvo autoriteto žlugimas Amerikoje turi dar ir kitų išdavy. Homoseksualizmas ir kiti seksualiniai iškrypimai taip pat gali būti išvesti kaip išdavy, pradingus tėvo autoritetui. Bet čia prisideda dar ir daugiau kitų faktorių.

Citatos

1) Freud, Sigmund, **Group Psychology and the Analysis of the Ego**, James Strachey, tr., (London: Hogarth Press, 1948) p. 60.

2) Fenichel, Otto, **The Psychoanalytic Theory of Neurosis**, (New York: Norton, 1945) p. 38.

NEUŽMIRŠKIT!

Nedelsdami užsisakykit knygą

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI,

kuri turėtų rasti kiekvieno lietuvių nepriklausomybininko namuose.

Žiūr. skelbimą šio SANTARVĖS nu merio gale.

MUMS RAŠO

SAVO PATIES NUPINTA VIRVĖ

Antrajame pr. metų SANTARVĖS numeryje buvo kolegos Kavolio ištrauka „Iš laiškų Draugams“. Labai karštai ir karčiai ten jis šaipėsi iš tų, kurie „kad ir kitų šaukiama i lietuvišką darbą, nebeatsiliepia“. Su tokiais nebeliekų nei bendros kalbos. Tame pačiame SANTARVĖS numeryje buvo antras V.K. straipsnis „Pora netolerancijos dimensijų“. Tenai jis analizavo psichologinę netolerancijos dinamiką. Įdomu čia paminėti kelis jo sakinius.

„Psichoanalistai žino, kaip sunku toleruoti skirtingumą, kada skirtingumas pajuntamas, kaip asmeninė grėsmė. Gali, pavyzdžiui, žmogus abejoti savo religija; bet jei jis jaučiasi, kad be religijos jis būtų persilpnas laikytis, tada nesąmoningai jis savo abejojimą nuvaro „užmirštin“. Ir apsisauroti nuo šio pavojingo abejojimo sugrįžimo, žmogus išvysto juo stipresnės „tikėjimo“ reakcijas. Šios reakcijos nėra tikros, kadangi širdies gilumoje žmogus abejoja. Tačiau nuo tikros abejonės apsaugoti reakcijos turi būti

juo stipresnės. Tokiais atvejais „tikėjimas“ ir būna fanatiškiausias. Skirtinga patiūra tampa nepakeliama grėsmė, kada jinai gresia sugriauti žmogaus defenzyvinius mechanizmus, kuriais žmogus saugojasi nuo savo paties abejojimo, nepakeliamų minčių, arba nepakenčiamų impulsų. Tokiais atvejais tolerancija negalima“.

Sunku tikėti, kad kolega, aštraus proto ir plataus išsilavinimo žmogus, nematė mirtinos kontradikcijos tarp savo dviejų vienas kitą sekančių straipsnių, savo logikos trūkumo. Jei šitaip galėjo būti, ar nebūtų verta visiems mums smarkiai ir blaviai pasižiūrėti į savo įsitikinimus, liečiančius tautškumą? Ar tikrai taip yra, kad kiekviena, kuris „nebeatsiliepia“ šaukiamas į tai, ką mes vadiname „lietuvišku darbu“, ga ima pavadinti dvasiniu storpilviu? Liūdna, kada toks žmogus, kaip Vytautas Kavolis, ant savo paties nupintos virvės netyčia gali pasikarti.

R.G.

IŠ PO VIRVĖS

Vienas dalykas yra skirtingos pažiūros, ir visiškai kas kita — mirti savo asmeninių reikalėlių taukuose, kai darbai šaukte šaukia. Ir sirgte sargina, marinte marina tucs, kurie turi pakankamai atsakomybės jausmo atlikti visa, kas reikalinga.

Reikia toleruoti įsitikinimų skirtybę, bet negalima pakęsti moralinės neatsakomybės. Niekada neatsakome tikimam skirtingų pažiūrų į tautškumą, jei už jų matome savo pažiūroms įsipareigojusį ir dirbantį žmogų. Bet niekada ir negalime užmiršti, kad, šalia daugelio kitų, ir šįmet minimąjį Vincą Kudirką numarino ne kurie nors, jį kaltinę, caro žandarai, bet mūsų pačių *sulepšėjusi* ano meto inteligentija. Kudirka buvo pakankamai atsakingas nudirbti už daugelį jų užleistuosius darbus. Todėl jaunas mirė. Tuo tarpu anų dienų lepsiiai, besišildydami už pečiaus, prigaminio tiek lepsiukų mūsų kartos gėdai, kad ir atsikvėpti kartais jų tarpe trošku.

Šią žmogžudišką gyslą matome ir šiaurien kiekviename tautiniame apsilaidelyje. Nedirbantieji, kaip liesosios Senojo Testamento karvės, praryja dirbančiuosius. Neatsakomieji pikčiau už baudžiamosios gėdės dvarininkus eksploatuoja kitų atsakomybės jausmą...

Argi nėra pagrindo dirbantiesiems jausti, kad šalia stovintieji, į jų darbą žvelgdami ir visvien į jį neįsijungdami, galvoja: „Tąsykietės, kaip jaučiai jungs! Persiplėskit, pasikarkit, pagaliau, jei neištersite, ir nusprokit — mums nesvarbu. Kad tik mums paties — dvasios ramybė ir jauki šeimos ratelio šiluma!“

Kokiais žodžiais charakterizuoti tą, kuri jauti šitaip galvojant ir matai kitiems ant pečių užkraunant dar ir savo uždavinius, — šalia tų, kuriuos anie jau ir taip velka?

V.K.

IS MOKSLO PASAULIO

LAIKAS IR JO MATAVIMAS

V. LAGENPUŠAS

VERNERIS LAGENPUŠAS, SANTARVĖS bendradarbis, g. 1902 m. Pagermonėlio ūkyje, Garliavos valsč., topografas. 1926 m. baigė Lietuvos Karo Mokyklos 8-tąją laidą, 1928 m. ryšių kursus, 1929 m. artilerijos kursus, 1931 m. topografijos kursus. Tarnavo Liet. Kar. 4-ame art. pulke, o nuo 1931 m. Karo Topografijos Skyriuje, nuotraukų dalyje. Sudarant topografijos statutą artilerijai, buvo komisijos narys, 1939 m. nustatant Lietuvos-Sov. Sąjungos sieną, vykdė nuotraukų darbus.

Topografijos klausimais rašinėjo „Mūsų Žinyne“, „Matininke“, „Karyje“ ir dienraštyje „Naujienos“.

Red.

Laikas yra neapčiuopiamas. Todėl ir supratimas šios sąvokos yra reliatyvus dalykas. Iš tikrųjų, kas galės tiksliai apibūdinti, kas yra „laikas“? Jau nuo senų laikų daug filosofų ir mokslininkų bandė duoti laiko sąvokai aiškų ir tikrą spurtimą. Platonas ir Aristotelis, Spinoza ir Leibniz, Kant ir Newton, Galilėjus ir Kepler, Poincaré ir Maxwell ir daug kitų mokslo žinovų stengėsi laiko sąvoką išspręsti, kaip, sakysim, paprastą matematinę formulę. Vienok visi tie bandymai nepasiekė tikslo, ir iki šios dienos mes taip ir nežinome, kas gi pagaliau yra tas laikas? Gal tą klausimą išspėdė Einšteinas, pavadindamas laiku savo ketvirtąją koordinatę! Bet ir Einšteino teorija yra reliatyvi.

Nors ir taip, žmonės supranta, kas yra laikas. Žodžiu laikas mes galime apibūdinti daug reiškinų, visvien ar jie surišti su mūsų gyvenimu dabar, ar tie įvykiai yra seniai praėję. Kiekvienam atvejui mes taikome tam tikrą „laiką“. Jei kas rašo „neturėjau laiko“, tai mums aišku, kad jis buvo per daug užimtas, o jei sakoma: „daug laiko praėjo nuo mūsų paskutinio pasimatymo“, tai tuojau tas laikas suprantamas ar tai metų, ar tai mėnesių sąvokomis. O jeigu klausama: „kiek yra laiko“, tai šį klausimą išsprendžiame laikrodžio pagalba.

Šiaip ar taip, laikui reikia duoti kokią nors pradžią, nes jis skaičiuojamas. Kadangi laikas būna nevisada vienodas, kitaip sakant laikas yra ne vienas, o jų yra daug, tai ir tiems laikams reikia duoti atskiras pra-

džias. Jei mes turime reikalo su metais, mes galvojame apie ganą ilgą laikotarpį, kurio vienetu yra 365 dienos. Mažesnius laikotarpius „matuojame“ mėnesiais, savaitėmis, dienomis ir pagaliau valandomis bei minutėmis, ar net sekundėmis. Visiems šiems laikams yra ir atitinkamos „O“—vietos. Žmonės išgalvojo ir tam tikrą prietaisą — laikrodį, — kuriuo nustatomas laikas. Bet pagal ką nustatomas mūsų laikrodis? Į šį klausimą atsakymas yra tas pat, koks jis buvo prieš daugelį tūkstančių metų: pagrindinis laikrodis, o tuo pačiu ir mūsų kalendorius, yra žvaigždėtas dangus. Ir šiandien, kaip prieš daug tūkstančių metų, tam tikri žmonės — dabar mes vadiname juos astronomais, seniau vadindavo žyniais, — sėdi prie sudėtingų instrumentų ir skaičiuoja iš žvaigždžių laiką. Dar visai neseniai taip darė ir jūrininkai, tačiau dabar jie kiekvienu metu gali kitais būdais sužinoti tikrą laiką.

Cia norima trumpai apžvelgti, kaip vystėsi tas laiko nustatymas nuo senų laikų ir kaip manoma įvairias laiko matavimo sistemas taip „išlyginti“, kad visoje žemėje pasilyktų tik vienas laiko skaičiavimas.

PRIEŠISTORINIAI LAIKAI

Per paskutinius 50 metų buvo rasta daug uolų ir požeminių urvų, ant kurių sienų išbraižyti įvairūs paveikslai bei ženklai. Įvairiais būdais mokslininkai nustatė tų brėžinių amžių — nuo 5 iki 50 tūkstančių metų.

Šie brėžiniai yra ne kas kita, kaip paveikslinis raštas, nes tada abėcėlės natūrėta. Daugiausia atvaizduota žvėrys, net ir tokie, kurių dabar nebesutinkama. Iš ženklų, kurių yra įvairių formų ir dydžių, pavyko iš dalies išsifruoti — bent taip manoma — kad jų aiškinimas yra maždaug teisingas. Čia aptinkamas kryžius, kuris simbolizuoja saulę, paskui ratas — tai yra laikas, o kryžius rate — saulės dievą. Išeitų, kad laikas priklauso nuo saulės ir saulė būtų laiko pradžia. Iš atitinkamų ženklų panašumo įvairaus amžiaus uolose galima daryti išvadą, kad jau nuo pat priešistorinių laikų saulė buvo tuo pagrindiniu laikrodžiu, iš kurio skaičiuotas laikas. Iš kitos pusės, kaikurie uolų ženklai buvo nuostabiai panašūs, kai pačios uolos buvo rastos vienai Azijoje, o kita Ispanijoje ar net Amerikoje. Logišką išvadą darant, tektų prileisti, kad tada kontinentai dar buvo sudarę vieną vienetą. Iš dalies tai patvirtinama ir tuo, kad įvairių kalbų tyrinėjimais parodė neabejotinų panašumų, esančių žodžiuose vienodos reikšmės. Taip pavyzdžiui, kalba senų Peru ir Meksikos indėnų turi daug gimininių skiemenų su semitų ir arijų kalbomis. Tai reikštų, kad prieš daugelį 10 tūkstančių metų pietų Amerikos ir Kordiljerų gyventojai turėjo bemaž tą pačią gimtąją kalbą, kaip kad ir Indijos, Egipto ar Babilono. Žinia, tai yra kolkas tik spėliojimai, nes didesnioji dalis uolinių ženklų dar nėra išvis išaiškinta ir visą klausimą reikia palikti atvirą.

Artimieji Rytai yra tas kraštas, kuris paliko mums įrodymų raštu, kokia kultūra buvo šioje žemės dalyje prieš maždaug 7000-5000 metų. Tai yra molio lentelės, ant kurių sumerų kalba pažymėta ir tai, kaip anuo metu „skaičiavo“ laiką. Sumerų tauta gyveno tarp Tigro ir Eufrato upių, buvo labai augstos kultūros, kuri vėliau buvo perimta babiloniečių ir egiptiečių.

Sumerai ir babiloniečiai laiką skaičiavo iš mėnulio judėjimo, egiptiečiai — iš saulės. Pas visus šiais skaičiavimais užsiimdavo tik kunigai, nes ir mėnulis ir saulė buvo jų religiniai dievai, su kuriais „apsieiti“ tik kunigams teleista. Tarp kitko pažymėsime, kad panašus vaizdas matyti ir pas actekus Meksikoje, pas inkus Peru, o ypač pas majus Guatemaloje.

Šioje vietoje gal pravartu paminėti, kad saulės ar mėnulio stebėjimai iš įvairių žemės

vietais duoda įvairius vaizdus. Tai ryškiausia pastebima, kai stebėjimo vietos būna vieną kartą arti ekvatoriaus, (Babilonas, Egiptas), o kitą kartą žymiai šiauriau, sakykime, Šiaur. Švedijoje arba Islandijoje. Tų paskutiniųjų kraštų geografiniame plotyje saulė ar mėnulis kone pusmetį laikosi viršum horizonto, arba pusmetį visiškai jų nematyti. Todėl sąvokos diena ir naktis yra čionai laiko atžvilgiu visai kitokios ir skaičiuoti laiką iš saulės ar mėnulio beveik neįmanoma. Išeičiai rasti teko saulės ir mėnulio judėjimus jungti į vieną daiktą. Vėliau tikslų duomenų, kaip šiaurės tautos savo laiką nustatinėjo ir skaičiavo, mums nepalikta. Ir čia krikščionybės platintojai įnaikino visus pėdsakus, lygiai kaip Meksikoje ar Peru.

MĖNULIS

Kaip jau minėta, sumerų vyriausias dievas buvo mėnulis. Jis „tvarkė“ gyvenimą, „skirstė“ įvairių įvykių eilės tvarką, pagal jo stovį žyniai ar kunigai sprendė to ar kito sumanymo sėkmingumą ir t.t. Todėl ne nuostabu, kad pagrindiniu „laikrodžiu“ buvo kaip tik mėnulis.

Bet būta ir kitos priežasties. Dėl savo ypatingos padėties ir judėjimo, mėnulio paviršius būna ar tai pilnai apšviestas (pilnatis), ar tai visai nematomas, kur tarp šių dviejų fazių yra dar dvi tarpinės, — kai mėnulis tik pusiau apšviestas, ar iš kairės, ar iš dešinės. Šitas nuolatinis keturių fazių pasikartojimas matyti paprasta akimi tik mėnulyje ir sudaro neabejotinai pirmą kiek didesnį laikotarpį, kurį pirmieji žmonės be ypatingų sunkumų ir įrankių galėjo nustatyti. Iš tikrųjų, tropikos kraštuose iš saulės kiek ilgesnį laiką nustatyti yra gana sunku, nes tenai saulė bemaž vienodai šviečia, bet ryškių perėjimų kaip pas mus, pvz., žiemą ir vasarą. Mėnulį, kaip vyriausiąjį „laikadarį“, be sumerų, laikė dar kiniečiai, actekai ir inkai.

Visos keturios mėnulio fazės, t.y. nuo vieno pilnačio iki antro, tęsiasi 29,5 d., (tiksliau: 29 d. 12 v. 44 m. 2,9 sek.). Šis laikotarpis vadinamas sinodiniu mėnesiu ir yra visiškai pastovus dydis.

Mėnulis sukasi apie žemę, sudarydamas elipsės formos kelią. Šis kelias su ekliptika sudaro kampą arti 5°, taip kad mėnulio

deklinacija yra tarp $28,5^\circ$ į š ir į p. Iš kitos pusės mėnulis kartu su žeme sukasi aplink saulę, todėl mėnulio kelias padaro gana sudėtingą formą. Astronomai turi dar vieną mėnulio mėnesį, vadinamą siderinį. Šis mėnuo yra kiek trumpesnis, būtent 27 d. 7 v. 43 m. 11,3 sek. ir yra tas laikas, per kurį mėnulis, iš žemės žiūrint, nuo bet kurios fix-žvaigždės padaro pilną ratą iki tos pačios žvaigždės. Siderinis mėnuo mums nėra svarbus, nes tos senos tautos, kurios iš mėnulio judėjimo nustatinėjo laiką, varė tik sinodinį mėnesį.

Mėnuo vistiek yra gana mažas laiko tarpas. Todėl jau senovėje varė „metus“, kuriuos sudarė tam tikras mėnesių skaičius. Šis mėnesių skaičius nevisur buvo vienodas: babiloniečiai turėjo 12 mėn. ir jų metai buvo lygūs 354 dienoms, actekuose metai turėjo tik 9 mėnesius, = 265 d.

Baigdami šią skiltį pabrėžkime, kad ir tenai, kur mėnulis nebuvo vyriausias dievas, iš jo keturių fazių laikotarpio buvo nustatinėjamas laikas, lygus vienam mėnesiui. Jau iš to, kad visų tautų kalbose žodžiai mėnuo ir mėnulis yra tos pačios šaknies, yra aiškus įrodymas.

SAULĖ

Egiptiečiai savo vyriausiu dievu laikė saulę. Taigi, pas juos gyvenimą „tvarkė“ jau ne mėnulis. Saulės judėjimą egiptiečiai jau senais laikais (apie 2500 m. pr. Kr.) taip gerai žinojo, kad, pvz., šiaurės krypties nustatymas saulės pagalba jiems nebuvo paslaptis. Turime daug to įrodymų, iš kurių ryškiausias yra visų piramidžių orientavimas į šiaurę.

Kaip jau augščiau minėta, iš saulės nustatyti mėnesio laiką nėra lengva. Metų gi laiką Egipte nustatyti iš saulės nėra taip jau sunku, nes tenai Nilo upės potvyniai kartojasi beveik lygiai kas 365 dienas. Egiptiečiai ir paėmė savo metams tas 365 dienas. Reikia net stebėtis, kad jie jau prieš 3000 metų nustatė, jog tikri saulės metai yra 365 dienų ir 6 valandų. Iš tų valandų per daugelį metų susidarė gana didelis nesutapimas su vartotu kalendoriumi, todėl reikėjo jį pataisyti. Nuo 238 m. pr. Kr. buvo įvesta taisyklė, pagal kurią, kiekvienai ketvirtieji metai gauna papildomai dar vieną dieną ir

tuo būdu juos sudaro 366 dienos. Tai yra maždaug lygiai tas pat, kaip ir mes dabar savo kalendorių tvarkome.

Stebėdami kasdien saulę ir žymėdami kiekvieną kartą jos augščiausią vietą, pamatysime kad:

1. visi 365 punktai sudaro vadinamą didžiausią apskritimą, kuris gavo pavadinimą „ekliptika“;

2. kad žiemą tie punktai vienas nuo kito yra kiek toliau, negu vasarą, iš kur seka: žiemos metu (šiaurės pusėje) saulės para yra ilgesnė ir todėl laikas nuo pavasario iki rudens sudaro apie 186 d., o laikas nuo rudens iki pavasario tik apie 179 d.;

3. ekliptika su ekvatorium yra ne vienoje plokštumoje, o sudaro $23,5^\circ$ kampą ir susikerta dviejuose punktuose, iš kurių vienas gavo pavasario taško pavadinimą, o kitas rudens taško. Dėl nesutapimo tų dviejų plokštumių žemėje reiškiasi metų laikai. Pavasario taške saulė būna kovo mėn. 21 d., o rudens taške — rugsėjo mėn. 23 d.

Jau babiloniečiai nustatė, kad jų plotyje (32°) saulė pakyla: 21.XII. — 7 val. 3 min., 21.III. ir 23.IX. — 6 val., 21.VI. — 4 val. 57 min. ir leidžiasi: 21.XII. — 16 val. 57 min., 21.III. ir 23.IX. — 18 val., 21.VI. — 19 v. 03 min. Visas ekliptikos plotyje matomas žvaigždės babiloniečiai sugrupavo į 12 žvaigždžių ir davė jiems tam tikrus pavadinimus, kurie užsiliko iki šios dienos.

Saulės para yra mūsų pilietinio laiko pagrindas. Bet kaip jau matėme, ji nėra vieno ilgumo ir čia gaunamas pirmas keblumas. Jam pašalinti, astronomai įvedė vadinamą vidutinę saulę, kurios para yra visada 24 v. 3 min. 56,6 sek., žvaigždžių laiko (žvaigždžių para lygi 23 v. 56 min. 4,1 sek., laikas, per kurį žemė apsuka vieną kartą apie savo ašį). Antras keblumas susidaro dėl to, kad sideriniai metai, t.y. laikas, per kurį saulė nuo bet kurios fix-žvaigždės padaro pilną ratą, lygus 365 d. 9 min. 9 sek., o tropiniai metai, laikas nuo pavasario taško ap link, yra tik 365 d. 5 v. 48 min. 45 sek., vadinasi 20 min. 23 sek. mažiau. (Šis skirtumas kyla iš to, kad žemės ašis nėra pastovi ir per maždaug 26-28000 metų padaro ratą, kaip vilkelis. Šis įvykis vadinamas precezija. Antra precezijos išdava yra ta, kad mes šiaurės kryptyje matome nevisada tą pačią žvaigždę. Mūsų dabartinė šiaurės žvaigždė bus per maždaug 8000 metų visai kitoje vie-

toje ir šiaurėje mes matysime visai kitą žvaigždę).

Kadangi mūsų kalendorius turi būti priiderintas ir metų laikams, tai mūsų metų skaičiavimams priimtas tropinių metų laikas, t.y. 365 d., 5 val., 48 min., 46 sek.

Tikrai paėmus ir šitas laikas nėra visiškai pastovus. Dabartiniu metu jis kiek trumpėja, bet tik ribose kelių tūkstantinių dalių vienos sekundės.

METAI

Pirmas kiek ilgesnis laikas buvo senų tautų nustatytas iš mėnulio. Palyginti kad ir su vidutiniu žmogaus amžiumi, tas laikas yra gana trumpas ir skaičiavimas įneša sunkumų. Todėl buvo įvesti metai, kuriuos sudarė keli mėnesiai. Taigi, pirmieji metai buvo „mėnulio“ metai. Tokius metus mes aptinkame pas sumerus, babiloniečius ir žydus. Kitur taip skaičiavo dar actekai ir kiniečiai, o kurį laiką ir arabai. Kai Egipto kultūra pasidarė vyraujančia ir jos saulės kultas pradėjo vis plačiau skleistis, tai tada į pirmą vietą prasitūmė ir saulės metai. Čia kilo reikalkas mėnulio ir saulės metus kaip nors „sulyginti“, nes mėnesio laikas liko iš mėnulio, o metai iš saulės. Čia tai ir susidurta su problema, pirma dėlto, kad tropinių metų nesudaro pilnas dienų skaičius, antra dėlto, kad ir sinodiniai mėnesiai neturi pilno dienų skaičiaus, ir trečia dėlto, kad metų dienų skaičius su mėnesio dienų skaičiumi turi labai nepatogų santykį. Būtent, tropinius metus sudaro 12,368 sinodinių mėnesių. Kaip sunkiai ši problema buvo išspręsta, parodo du pavyzdžiai: žydai 19 metų laikotarpiu turėjo 12 metų iš 353, 354, 355 dienų (vidurkis lygus 354 d.), o 7 metus iš 383, 384, 385 dienų (vidurkis — 384 d.). Aišku, turint nevienodo ilgumo metus, gaunama daug neaiškumų. Arabai tą klausimą išsprendė kiek kitaip: 30 metų laikotarpyje 19 metų turėjo po 12 mėnesių, o 11 metų po 13 mėnesių. Šitas skaičiavimas yra žymiai patogesnis ir paprastesnis, nors ir nėra visai tobulas.

Žmonės jau daugiau negu 3000 metų stengiasi šią problemą išspręsti. Išvada mums žinoma: su nežymiais pakeitimais tvarka paliko sena, nežiūrint to, kad būta daug komisijų ir dar daugiau visai tinkamų pasiūlymų. Pasipriešinta ar tai iš bažnyčių

pusės, ar tai dėl tariamų tradicijų. Taip tas klausimas nėra išspręstas ir šiandien.

Čia trumpa metų tvarkymo istorija:

Egiptiečių metai turėjo 365 dienas. Tai yra truputį mažesnis laikas, kurį reikėjo iš tikrųjų imti, nes tropiniai metai lygūs 365 d. 5 v. 48 min. 46 sek. Tuo būdu pirma nubėgdavo valandos, paskui dienos, vėliau savaitės, o pagaliau ir mėnesiai. Kad ir buvo darytos įvairios korektūros, bet tai tik laikinio pobūdžio. Pagaliau 238 m. pr. Kr. egiptiečiai išleido vadinamąjį „Kanopaus ediktą“, kuriuo nustatoma, kad iš keturių metų treji turi turėti po 365 d., o ketvirtieji 366 d. Kūrėjai šio edikto buvo du graikai: Eratostenas (276-195) ir Archimedas (287-212). Ši geniali kalendoriaus reforma, kuri bemaž atitinka mūsų dabartinį skaičiavimą, kažkodėl buvo greit užmiršta, nežiūrint to, kad kaip tik iš to laiko mums žinoma gana daug žymių astronomų.

Graikijoje nuo 433 m. pr. Kr. buvo priimtas jų matematiko ir astronomo Metono pasiūlymas, kuriuo 19 metų būvyje 12 metų turėjo po 12 mėnesių, o 7 metai po 13 mėnesių. Taigi, 19 metų turėjo išviso 235 sinodinių mėnesių, iš kurių 125 po 30 dienų, o 110 — po 29 d. Tai bendrai sudaro 6940 dienų. Tačiau čia yra nedidelė klaida, nes 19 tropinių metų yra 0,398 d. mažesni, o 235 sinodiniai mėnesiai yra 0,215 d. mažesni. Išlyginimui Euksodus (408-350) pasiūlė aštuonių metų ciklą, kur 3, 5, ir 8 metai papildomai gauna dar vieną 30 dienų mėnesį. Tuo būdu per aštuoneris metus būtų 96 mėnesiai, — 48 po 30 d., 48 po 29 d., ir trys papildomieji po 30 d., tai sudaro 2922 dienas. Jeigu 2922 padalinsime iš 8, gausime vidutinį metų laiką, būtent 365 d. ir 6 val., vadinasi, klaida būtų 11 min. 14 sek. Ir vėl buvo pasiūlytas naujas ciklas iš 76 metų. Vienok visomis šiomis reformomis nepasiektą metų vienodumo nustatyti, paimta perdideli ciklai ir galų gale dar daugiau supainiotas metų skaičiavimas.

Senovės Romoje veikė 10 mėnesių mėnulio metai, kur mėnesiai buvo gana skirtingi. Romulo, pirmojo Romos karaliaus laiku (753-716), metai turėjo 304 dienas. Romulo įpėdinis Numa Pompilius (715-672) pridėjo metams dar du mėnesius (sausį ir vasarį) ir metų ilgis prilygo 354 dienoms. Nuo 451 metų pr. Kr. norėta mėnulio metus prilyginti saulės metams, todėl kas antri metai gavo

papildomai po vieną mėnesį, kuris buvo pavadintas Marcedonius. Ir vėl negerai, nes metai pasidarė perdideli. Išyginimui laikas nuo laiko išmesdavo tą papildomąjį mėnesį, bet be jokios tvarkos ir taisyklės. Kalendorius pakriko dar ir dėl kitos priežasties, Kalendoriaus tvarkymas priklausė kunigų kolegijos pirmininkui, vadinamam Pontifex Maximus. Šie ponai nevisada turėjo pakankamų žinių kaip reikia kalendorių tvarkyti, o kartais jie tyčia trumpino metus, kad su naujais metais greičiau įplauktų mokesčiai. Dėl šių priežasčių kalendorius visiškai susimaišė ir pastovaus metų skaičiavimo ligi ir nebūta.

Tvarką įvedė Julius Cezaris (100-44 m. pr. Kr.). Jis paėmė pagrindan egiptiečių metus (vadinasi, saulės metus), ir su Aleksandrijos matematiko ir astronomo Sosigeno pagalba, įvykdė 46 m. pr. Kr. kalendoriaus reformą. Tuo metu Romos kalendorius buvo 90 dienų atsilikęs nuo tikrųjų saulės metų. Tas 90 dienas teko naujai priskaičiuoti ir 46 metai turėjo 444 dienas. Sekantieji metai buvo jau normalūs su 365 d., o kiekvieni: ketvirtieji metai gauna dar po vieną dieną. Senatas Cezarį pagerbė tuo, kad jo vardu pavadino septintąjį mėnesį. Imperatorius Augustas dar sykį patvirtino šią reformą, — ir jo garbei 8-tas mėnuo gavo Augusto vardą. Šį pataisytą kalendorių ir metų skaičiavimo tvarką vėliau perėmė popiežiai, nes nuo 383 metų jie turėjo tą Pontifex Maximus titulą. Jiems priklausė ir kalendoriaus tvarkymas. Nors Julijoniškas kalendorius ir buvo visų tiksliausias, bet ir jame yra mažytė klaida, kuri su laiku išaugo į dienas. Reikalas toks, kad skirtumas tarp Cezario metų ir tropinių metų sudaro 11 min. 14 sek., tai per 128,3 metų lygu vienai dienai. Jau 325 m., kai 21. III. įvyko Nikėjos susirinkimas, prabėgo beveik 2 dienos (tiksliau 2 d. ir 21,5 val.). Vėl teko klaidą atitaisyti.

Buvo aišku, kad su laiku vėl pasidarys skirtumas. Daug žmonių kėlė naujos kalendoriaus reformos klausimą. Paminėsim tik svarbesnius pasiūlymus:

Johannes de Sacrobosco — parašė 1232 m. disertaciją apie kalendoriaus pataisymą; Roger Bacon — anglų mokslininkas ir vienuolis (1214-1294);

Mikalojus iš Cusos — parašė 1436 m. „De reparatione calendarii“, karčincas (1401-1461);

Regiomontanus (Mueller) — astronomas, popiežiaus pavestas pradėjo kalendoriaus reformą, bet mirė nebaigęs darbą (1436-1476).

Kopernik — buvo užklaustas dėl jo nuomonės šiuo reikalu. Tvirtino, kad saulės metai dar nėra tiksliai nustatyti ir todėl jis negali duoti tinkamo patarimo (1477-1543).

Pagaliau, 1563 m. Tridento susirinkimas paprašė popiežių Grigalių XIII įvykdyti kalendoriaus reformą. Šis darbas buvo pavestas italų mokslininkui Luigi Lilio, tačiau baigtas jo brolio, nes Luigi nebaigęs darbą mirė 1576 m. Popiežius leido visą medžiagą įvairiuose universitetuose patikrinti ir po to išleido 24.II.1582 savo „Inter Gravissimas“.

Nuo 325 m. iki 1582 m. ir vėl pasidarė skirtumas, — senas kalendorius atsiliko lygiai 10 dienų. Atitaisyta tuo, kad po spalio mėn. 4 d. 1582 metų sekė iš karto spalio 15-oji diena. Ateityje tokiom klaidom išvengtų nustatyta, kad iš šimtmečių tik tie metai yra keliamieji, kurie dalinasi iš 400, taigi, keliamieji bus 1600, 2000, 2400 ir t.t., kai 1700, 1800, 1900, 2100 ir t.t. laikomi paprastais metais. Taikant šią taisyklę gaunama labai mažas nesutapimas, būtent, tropiniai metai yra tik 26 sek. trumpesni. Sekantis vienos dienos ištašymas reikalingas tik 4905 metais, nes laikotarpiu 3323 iš 26 sekundžių per metus susidaro viena diena. Žinoma, jeigu veiks tas pats kalendorius.

Gregorianiškas (Grigaliaus) kalendorius pirmiausia buvo priimtas katalikiškųjų kraštų — Italijos, Ispanijos ir Portugalijos. Danija ir Olandija priėmė jį 1701 m., Didž. Britanija — 1752 m., Švedija — 1753 m., Vak. Vokietija kartu su Danija, o Prūsija — 1775 m., Bulgarija tik 1916 m., o Sov. Rusija — 1918 metais.

METŲ SKAIČIAVIMO PRADŽIA

Senais laikais metus skaičiuodavo eromis, dažniausia surištomis su karalių valdymo laiku. Pavyzdžiui, kiniečiai jau nuo 5000 m. pr. Kr. skaičiuodavo eromis po 60 metų. Indijoje turėta įvairių erų, iš kurių seniausia žinoma iš 3102 metų pr. Kr. Budistų era prasideda nuo Budos mirties metų. Žydai skaičiuoja savo laiką nuo „pasaulio sutvėrimo pradžios“. Šią datą galutinai nustatė rabinas Hillel II Hannasi, būtent 359 m., kur pasaulio pradžia nukelta į 7 spalį 3671 m. pr. Kr. Bizantijos bažnyčia skaito taipgi

nuo „pasaulio sutvėrimo pradžios“, tik jos metai nebesutinka su žydų skaičiavimo pradžia, kuri nukelta į 1 rugsėjį 5509 m. pr. Kr. (nustatyti apie 630 m.). Graikai skaičiuodavo eromis — olimpiadomis, vadinasi, keturių metų laikotarpiais, iš kurių viena prasidėjo 23.7.776 m. pr. Kr. Mahometonai skaičiuoja nuo tos dienos, kai Mahometas pabėgo iš Mekos — Mediną, t.y. nuo 15.7. 622 m. (įsakyta kalifo Omaro 636). Nuo 1677 m. jų kalendorius panašus į julijoniškąjį.

Romėnai skaičiuodavo metus nuo Romos įkūrimo, kuris pagal jų padavimus įvykęs 21.4.753 m. pr. Kr. Be to, skaičiuodavo konsulų eromis, pvz., Cezario era, Diklctiano era ir t.t.

Mes savo kaledorių perėmėm iš romėnų, todėl žiūrėkim, kaip jis toliau kito.

Kai Romoje įsigalėjo krikščinybė, tai Romos įkūrimo diena pasidarė ne tokia svarbi, kaip kad pradžia paties bažnytinio mokslo. Šis mokslas yra neatskiriamas nuo Kristaus asmens, todėl ir Jo gimimo diena pasidarė svarbi. Tačiau ir tada tiksliai nustatyti tą dieną buvo sunku. Romos kunigas Dionizius Exiguus 525 metais priėmė, kad Kristus gimė 25 gruodžio, tik jis nepaminėjo kurių metų. Jo buvo priimta, kad ta data atitinka 753 m. po Romos įkūrimo. Vienok to, kaip jis priėjo tos išvados, Dionizius niekur nepaminėjo, ir po pirmųjų metų pr. Kr. pas jį sekė iš karto pirmieji metai po Kr., taip kad NUL-metai pražuvo. Gal dėlto, kad pas romėnus Nul-skaitlinės nėra.

Kaikurie mokslininkai teigia, kad Kristus gimė ne 1 metais, bet 7 m. pr. Kr. Kadangi ir iš evangelijų tuos metus tiksliai nustatyti negalima, tai visi šie bandymai vargu ar duos mums kada nors tikslų atsakymą. Ir čia galima pasakyti: visi supratimai yra reliatyvūs. Šis, kad ir nelabai aiškus. Dioniziaus skaičiavimas po kiek laiko buvo be maž visur priimtas, ypač po to, kai bažnyčios istorikas Beda Venerabilis (674-735) savo raštuose jį plačiai išgarsino. Anglijoje jau nuo 705 m. pradėta žymėti „nuo Kr'staus gimimo“, Prancūzijoje nuo 742 m., Vokietijoje nuo 876 m., Portugalijoje nuo 1422 m., o patys popiežiai vartoja nuo 1431 m. Taigi, mūsų eros „kūrėjas“ yra Dionizius Exiguus.

MĖNUO, SAVAITĖ, PARA

Žydai skaitė mėnesį nuo vieno jaunojo mėnulio iki kito. Tas laikas lygus 29,5 d., todėl jų mėnesių ilgumas buvo ar tai 30, ar tai 29 d., — tuo būdu pasiekta visiškai priimtinas išlyginimas. Mėnuo su 30 d. buvo vadinamas pilnu, kitas nepilnu mėnesiu.

Pas graikus buvo panaši tvarka iki tol, kol garsusis Solonas (639-559) 594 m. pr. Kr. įvedė kas antriems metams dar papildomą 30-ties dienų mėnesį. Padėtis pasidarė keblė, kai orakulas „įsakė“ metus pagal saulę tvarkyti, o mėnesius pagal mėnulį. Jieškota būdų tuos du laikotarpus suderinti. Pagaliau apsislota prie Metono pasiūlymo iš 433 m. pr. Kr. (žiūr. augščiau). Į Graikijos toks skaičiavimas perėjo pas romėnus, kurie vartodavo grynai mėnulinius metus, t.y. 10 mėnesių laiką, kur paskutinis mėnuo „december“ — dešimts — jau nusako metų laiką. Mėnesių vardai buvo: Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December. Paskui prisidėjo dar du mėnesiai — Januarius ir Februarius. Quintilis pakeistas į Julius (Cezario garbei), o Sextilis į Augustus (Augusto garbei). Šie pavadinimai buvo vėliau visų kitų tautų perimti ir liko kone visose valstybėse iki šiol.

Tuo tarpu kai metus ir mėnesius stengiasi pritaikyti prie saulės, visos bažnytinės šventės beliko sučerintos su pagonišku skaičiavimu iš mėnulio. Ryškiausiai pavyzdžiu yra Velykos, su kuriomis yra surištos ir kitos šventės.

Ir senais laikais mėnesį skaldydavo savaitėmis. Sumerai turėjo pirma penkių dienų savaitę, vėliau, kai įsigalėjo astrologija, buvo bemaž visur įvesta septynių dienų savaitė. Ją per Bibliją perėmė ir romėnai, o iš jų ir mes. Tokia savaitė nei su saule, nei su mėnuliu neturi nieko bendra ir mūsų moderniems skaičiavimams dešimties sistemoje yra gana nepatogus dalykas. Bet keisti savaitę galima bus tik tada, kai bus pakeistas ir mėnesių ilgumo laikas.

Mes jau žinome, kad ekliptikoje buvo sudaryta 12 žvaigždynų. Taigi, jei metai turi 12 žvaigždynų, ir juos sudaro 12 mėnesių, tai ir diena ir naktis turi turėti po 12 valandų, nes paros sąvokos tada dar nebūta. Valanda anksčiau buvo daloma į 30 dalių, lygiai kaip ir mėnuo. Babiloniečiams priėmus apskritimo suskaldymą į 360 dalių, vieno

laipsnio į 60 minučių ir panašiai, pradėta ir laiką panašiai skaičiuoti, tuo būdu ir valanda pradėta skaičiuoti po 60 min. Vienok dabar sunku pasakyti, nuo kada taip pradėta skaičiuoti.

Romėnai naktį skirdavo ir į keturias dalis po tris valandas, į vadinamas „vigilias“, kurios buvo dažniausia vartojamos visuose ir nurodinėjo mišių bei maudų laiką.

Mes skaitome parą nuo vidurnakčio iki vidurankčio. Tie gi žmonės, kurie mums tikrąjį laiką duoda, skaito parą nuo vidurdienio iki vidurdienio. Valandų skaičius eina dabar nuo „0“ iki „24“, nors mūsų laikrodžiai pasiliko tokie, kaip jie buvo iš karto sudaryti. Ir dabar astronomai atskaito „tikrąjį“ laiką iš žvaigždžių, naudodamiesi tam „žvaigždžių para“, kuri kiek skiriasi nuo mūsų, ir yra lygi 23 val. 56 min. 4,09 sek.

KALENDORIAUS REFORMOS

Nuo Babilono iki šiandien praėjo labai daug laiko. Tai, kas Babilonui ar Egiptui ir romėnams buvo tikslu ir vertinga, mus nepatenkino ir atrodo kartais pigu. Gyvenimas žymiai pasikeitė, iškilo naujų reikalavimų, tarp kitų ir laiko skaičiavimas. Nenustabu, kad reikalas sutvarkyti laiką pasidarė visai pribrečęs.

Mėginimų būta jau nemažai. Pirmas bene bus tas, kurį įvykdė Prancūzija. 1793 m. buvo įvestas vad. „Prancūzijos revoliucinis kalendorius“, pagal kurį 12 mėnesių sudarė metus, bet kiekvienas mėnuo turėjo tris savaites po 10 dienų. Tai sudaro iš viso 360 dienų. Likusios 5 (keliamuosiuose metuose 6) dienos buvo įvairiomis šventėmis įvestos taip, kad jos neįeidavo į savaitės skaičiavimą. Napoleonas, pasidaręs imperatorium, 1806 metais tą kalendorių vėl pakeitė gregorijonišku.

Antras kiek rimtesnis bandymas darytas 1911 metais, kai Londone buvo šiuo reikalu sušauktas tarptautinis kongresas. Bet tada nieko nepasiekta, nes kaip tik Anglija nenorėjo atsiskirti nuo savų tradicijų.

1924 metais Tautų Sąjunga buvo paskyrusi ypatingą komisiją, kalendoriaus reformos reikalui. Iš 33 kraštų buvo atsiųsta 185 projektai, kuriuos peržiūrėjus, tinkamiausiais pripažinti šie:

I. Savaitė iš 10 dienų.

Metus sudaro 12 mėnesių.

Visi mėnesiai susideda iš 30 dienų, arba 3 savaitių po 10 dienų.

Likusios 5 arba 6 dienos yra visiškai atskiros dienos ir neįeina į savaitių sudėtį.

Tai būtų senas „revoliucinis“ kalendorius. Juo pasiekama, kad 1, 11 ir 21 diena kiekvieno mėnesio būtų pirma savaitės diena, 2, 12, 22 — antra savaitės diena, 3, 13, 23 — trečia savaitės diena ir t.t.

II. Savaitė iš 7 dienų.

Metus sudaro 12 mėnesių, ir metai suskaldomi dar į keturias dalis: pavasaris, vasara, ruduo ir žiema.

Kiekviena dalis susideda iš 91 dienos, pirmas mėnuo turi 31 dieną, o likę du mėnesiai po 30 dienų. Savaitių būtų 13.

Likusi 1 ar 2 dienos įterpiama tarp vasaros ir rudens atskiru pavadinimu.

Kitas variantas:

Metus sudaro 10 mėnesių.

Mėnuo susideda iš 5 savaitių po 7 d.

Likusios 15 ar 16 dienos įterpiamos tarp atskirų mėnesių, neįjungiant į savaitių skaičių.

Tokie metai turėtų 300 darbo ir 65 švenčių dienų.

III. Savaitė iš 6 dienų.

Metus sudaro 10 mėnesių.

Mėnuo lygus 36 dienoms, arba 6 savaitėms po 6 dienas.

Likusios 5 (6) dienos sudaro atskiras šventes.

Šis projektas geras tuo, kad kiekvienas mėnuo turi vienodą savaitių skaičių, o savaitės lygiai paskirstytos visuose mėnesiuose. Šis projektas būtų ypač tada geras, jei būtų įvesta 5-ių darbo dienų savaitė, kuri ir dabar daug kur jau yra įvesta.

Įvedus panašų šiems pasiūlymams kalendorių ir paskyrus pastovias dienas bažnytinėms šventėms, būtų išvengta daug pačių mokyklose, fabrikuose, prekyboje ir kasdieniame gyvenime.

UNO tapgi rimtai svarsto kalendoriaus reformos klausimą ir yra vilties, kad neužilgo bus šiaip ar taip sutvarkytas. Vienok visiems yra aišku: betkokia reforma turi tik tada prasmę, jei ji bus įvykdyta visame pasaulyje ir vienu metu. Nors laikas ir yra re-

PIRŠTU ! AKI

KAS IR KĄ?

„Kodėl Ehrenburg. „Vienaaukštės Amerikos“ autorius, labai pašaipiai piešęs amerikietišką gyvenimą prieš kelias dešimtis metų, daro salto mortale?.. Jis dažnai nekalba savo lūpomis, bet atsišlieja į 19 a. rašytoją Stendhal, panaudodamas jo „Le rouge et le noir“ (Juoda ir balta) romano laikurias vietas...”

Gediminas Galva,

„Tėviškės Žiburiai“ Nr. 51-52 (415-16, 1957.XII.20.

Jeigu šitaip, tai būtų įdomu iš p. G.G. sužinoti keliaugštės Amerikos autoriai yra Ilf ir Pietrov ir kaip prancūziškai bus raudona ir juoda?

„Na, bet jie taip greitai bėgo iš Lietuvos, kad Kristus, mūsų Viešpats, nebesuskubo jų paklausti, kaip kadaise paklausė šv. Petro: „Quo vadis, Peter?“

„Laisvoji Lietuva“ 1958 m. sausio mėn. 14 d. Nr. 2. — A.J. Kaulėnas — „Ramūs apdumojimai rimtų patarimų“.

Jeigu taip, tai kas ir ką buvo paklausęs: „Quo vadis, Domine?“ Ir kodėl Kristus šv. Petro vardą „nuspelino“ angliškai?

liatyvus, bet jo reliatyvumas turi būti patogus.

Antra vertus, kalendoriaus reformos įvedimas yra labai rimtas ir iš dalies sudėtingas reikalas. Čia daug kas pakeičiama, daug kas ištaisyta, o kaip reikia ir naujai sudaryti. Pagalvokime tik apie susisiekimą žeme, vandeniu ir oru, tarptautiniai ryšiai tarp kontinentų, visų kraštų prekyba, suregulavimas fabrikų ir įmonių darbo, — žodžiu, tokia reforma liečia visą mūsų gyvenimą, jau nekalbant apie tai, kad reikės pagaminti milijonus naujų įrankių, pvz., laikrodžių,

Mums minint Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 40-ąsias metines, tebūnie leista jas pagerbti ir Justui Paleckiiui jo paties žemiau dedamu eilėraščiu:

J. Paleckis

1918 M. VASARIO 16

Jie kentė, bet pluta kantrybės skilo;
Tautos skausmai jiems drąsą pagaminė.
Ir štai žiloj sostinėj Gedimino
Liepsningo Laisvės žodžio skardas kilo.

„Laisva tu, Tėviške, vėl būsi“ — sakė
Tautos vadai, tautos garbės gynėjai.
O Lietuva, Tu parblokšta merdėjai,
Bet priešai tyčiojos, galia apakė,
Ir amžinos vergijos pančius pynė.

Nedrąsiai garsas drąsusis aidėjo,
Nelaisvėn laisvės pažadas pateko:
Jo skardui plisti nevidonas gynė.
Tik retas „Nepriklausomą“ šnabzdėjo,
Nedaugeliui vilties balsai prašneko.

(Ryga)

jei būtų nutarta priimti naują valandų skaičiavimo tvarką. Net ir toks klausimas, nuo kada būtų skaičiuojami nauji metai — gal nuo pradžios pavasario? — negali būti praleistas.

Todėl kiekvienas dabartinio laiko skaičiavimo pakeitimas turi būti vispusiškai pergalvotas, kad perėjimas būtų tikslus, patogus ir nesudarytų didelių kliūčių.

Naudotasi:

Joseph Krauss, Vom Messen der Zeit im Wandel der Zeiten.

Krauss, Himmelskunde fuer Jedermann.

KNYGŲ PARAŠTĖJE

RUDENS MISK AIS ATĖJO KATILISKIS..

Jau dažnai pasigirsta balsų, kad klasikinė opera yra mirstantis, savo amžių atgyvenęs ir dabarčiai nebetinkamas muzikos žanras. Sunku būtų taip griežtai pasakyti, ir tik toliau pagyvenę pamatysimė. Tačiau griebdamiesi kito palyginimo, turėtume sutikti, jog kas muzikoje opera, tai literatūroje — romanas. Nors rečiau, bet literatūros kritikoje ir skaitytojų pasaulyje girdėti nuomonių, kad romanas esąs taip pat jau „atgyvenęs“ literatūrinis žanras. Per du šimtus metų, kai romanas pradėjo Vakarų pasaulyje, o vėliau ir visame pasaulyje išplito, išaugo ir išnoko, — esą, jis jau išnaudojęs visus galimumus, visas formas ir visas temas. Antra vertus, dabar gyvenimo tempams ir ritmams nepaprastai pgreitėjus, romano rėmai esą per platus ir jo turinio tėkmė per lėta, per smulkmeniška nuolat skubančiam skaitytojui. Maža belikę žmonių, kurie turėtų laiko ir noro ištisas dienas ir ištisas savaites praleisti prie storų knygų. Tai, ką praėjusių dešimtmečių žmogui suteikdavo romanai ir poemos-epopėjos, dabar daug veidžiau, greičiau ir vikiau duoda kino filmai, radijas ir ypač televizija. Taigi, romano žanras literatūroje netrukus turėsias „mirti“...

Irgi tik pagyvenę pamatysimė, ar toks griežtas teigimas pasitvirtins. Tuo tarpu geri ir įdomūs romanai dar tebeturi daug skaitytojų. Bendrai paėmus, romanas tebelaikomas svarbiausia ir populiariausia literatūrinės kūrybos forma ir mūsų šimtmetyje. Kaip daugumas kompozitorių, kurių ambicijos siekia susidaryti ir palikti didelio muziko varda, svajoja būtinai sukurti simfoniją ar operą, taip ir daugelis rašytojų, pasireiškiančių įvairiuose žanruose, svajoja šalia eilėraščių, novelių, apysakiečių ar dramos veikalų duoti vieną, dešimtį ar daugiau romanų. Tegu ir naiviai, bet tuo lyg prileidžiama, jog šiais laikais kiekvienas didelis rašytojas, jei jis siekiasi tokio vardo, turi būti pajėgus parašyti romaną.

Lietuvių literatūroje romanas nėra joks „pasenęs“ žanras. Priešingai, pas mus jis nėra net savo jaunystės įkopen, tai kaip čia būtų galima kalbėti apie senatvę? Romano srityje mūsų literatūra tebėra ypaččiai nuskriausta, menkiausiai pasireiškusi. Romano sužydėjimo laikų, per 19-tąjį amžių, laikurie lietuviai ar lietuviškos kilmės rašytojai rašė romanus, bet ne lietuviškai, o mūsų kaimynų kalbomis. Spaudos draudimo keturi dešimtmečiai lietuviš-

kam romanui gimti buvo visiškai nepalankūs. Mūsų romanas ėmė gimti su V. Pietario Algimantu, Lazdynų Pelėdos Klaida, J. Dobilo „Blūdu“, nors du pirmieji nedrįsta vadintis romanais, o tik apysakomis, tiesą sakant, tarp jų nėra kokio labai esminio skirtumo.

Nepriklausomybės laikotarpiu, tiesa, buvo per trumpas, bet vis dėlto romanais daugiau nederlingas, negu normaliai turėjo būti. Romanų pasirodėdavo retai ir nedaug, ir tik gal vienas antras iš jų atitiko savo pavadinimą ir savo menine verte išliko tolesnei atečiai.

Be abejo, didžiausia kliūtis buvo — pirmataky neturėjimas, pavyzdžių nebuvimas, tradicijos stoka, o per tai nebuvimas galimybių meistriškai išmokyti vad. romano rašymo „technikos“, kuri visai buvo neaiškinama vidurinėse mokyklose ir tik labai paviršutiniškai ir vos protarpiais tepaliečiama universitete. Tokiomis aplinkybėmis vyresniesiems rašytojams tko bti pirmaisiais ledlaužiais, kas retai tegali duoti meniškai išbaigtus tobulus kūrinius, o jaunesnės kartos rašytojams stigo drąsos ir sugebėjimo perkelti dabarties ar praities gyvenimo tikrovę į rėmus tokiu plataus ir sudėtingo meno kūrinio, koks yra romanas. Padėjo ir padeda sekimas užsieninių pavyzdžių, skaitant išverstus romanus ar originalų kalbomis. Tai labai daug, bet to dar neužtenka, norint išmokyti rašyti gerus lietuviškus romanus, kur siekiama meniškai transformuoti mūsų originalų gyvenimą, sukurti mūsų žmonių charakterius, aprašyti mūsų aplinką, stilistiškai susidoroti su mūsų turinių ir surasti mūsų buities įdomias intrigas.

Lietuvių romanistui tai buvo ir tebėra labai didelės ir itin sunkios problemos. Jos ėmė kiek vykti išsprotsti tik antruoju Nepriklausomybės dešimtmečiu, buvo tęsiamos karo metais ir dabar, pasakytčiau, gar sėkmingai tęsiamos toliau, — tiek laisvuose užsieniuose gyvenančių vyresnių ir jaunųjų rašytojų, tiek ir sovietinėje Lietuvoje, kur tebėra liks ar naujai išauga keletas talentų, nors ten mirtinai žudo kūrėjų pastangas okupanto primetamoji ideologija ir reikalavimas kiekvieną kūrinių pajungti propagandai, kas beveik visuomet yra kartuvių kilpa ant kaklo meno kūrinio gyvybei.

Ir štai į mūsų retas romanistų gretas atėjo Marius Katiliškis. Nebe šiandien ir ne vakar, bet žymiai nuo anksčiau, kada

dar Nepriklausomos Lietuvos laikais viena kita jo „hamsuniška“ novelė ar apysaka pasirodydavo periodikoje. Kaip rašantis žmogus, jis yra vienas iš įdomiausių ir savotiškiausių mūsų rašytojų šeimoje. Neėjęs jokio profesinio pasirengimo rašytojo karjerai, nedalyvavęs jokiame mūsų literatūrų sąjūdyje ar grupėje, berods, net neįgyvenęs Kaune ar Vilniuje, kur tekėsi mūsų rašytojų grupės ir vyko intelektualinis bendravimas, — Katiliškis buvo mūsų giliosios, tolimosios provincijos žmogus ir darbininkas, berods, mažas tarnautojas mūsų valsčių ar girininkijų įstaigose, kurių aplinką ir nuotaikas jis vėliau taip vykusiai pradėjo skleistį savo kūriniuose. Tai, sakykime, buvo nuošalio žmogus (atokiai nuo viso kito mūsų literatūrinio triukšmo), autentiškas atstovas ir dalyvis mūsų liaudies, mūsų kaimų ir miškų, mūsų tautos, — įėjus sutiksime, kad lietuviški kaimai, valsčių miesteliai, upės, pelkynai ir miškai sudarė mūsų tautos ir valstybės pagrindą.

Ir štai jis, metams bebėgant, vis brandžiau prašneko tų sluoksnių ir tų objektų vardu. Ne, tai blogas išsireiškimas: jo lūpmis, jo knygu puslapiuose kalba tie mūsų tautos sluoksniai, tie bažnytkaimiai, viensėdijios, kumetynai, pieno nugriebimo punktai, „zimagorai“, grioviakasiai, nuovadų viršininkai, valsčių viršaičiai, aludžių verslininkai, eigučiai ir girininkai, pieningų karvių kontrolasistentai, raštinninkai, valkatos, žydiški miškų pirkliai ir miškų kirtėjai, piemenys, gaspadinės, vasaros atostogų grįžę gimnazistai ir gimnazistės, žemės melioracijos technikai, bernai ir pusmergės, kalba juos visus apgaubusi ir panardinusi gamta, šulinio retinys, upės, balos, ežupynai, beržynai ir alksynai, tilteliai per upokšnius, vėjas maldrose ir vėjas parugėse, pasipūkavę debesėliai padangių mėlyneje...

Toks pas mus atėjo rudens miškais Katiliškis, tylutėlėmis, nejučiomis, be fanfarų ir triukšmingų pareiškimų, nesistumdydamas alkūnėmis, bet kuklus, ramus, poetiškas, ir tarsi pasakė: — štai aš, gerbiame, — ir dabar noriu jums papasakoti, kaip visa buvo ir kokia buvo mano tauta, mano draugai, mano arimai, mano dirvonai, mano upės ir mano miškai...

„MIŠKAIS ATEINA RUDUO“, romanai, kurį praėjusių metų pabaigoje Čikagoje išleido Terra, ir yra mūsų čia aptariamas M. Katiliškio veikalas, kuriame jo lūpmis prakalba tie Lietuvos žmonės, jo žemė, jų vaizdai, nuotykių, svajonės ir juos supantieji gamtos daiktai.

Romanas sulaukė gražių ir bendrai patėmus veik vien tik teigiamų atsiliepiimų. Jis to neabejotinai vertas ir galbūt jis suras kelią į gyvo lietuvių namus.

Iš visų tų novelių ir romanų, kurie pasirodė išeivijoje per keliolika pastarųjų metų, Katiliškio „miškais ateinantis ruduo“ — tai gal greičiau lyg atskleidžiantis pavasaris anos naujos, moderninės, laisvos Lietuvos, poetiškas ir kartu tikras vaizdas mūsų žemės ir mūsų tautos, — ir tai bene pats meniškiausias, brandžiausias ir savo dvasia „lietuviškiausias“ romanas, kuris jau nusipelno to vardo. Jame nėra jokių didelių ir tarptautinio masto idėjų, jokių painių ir gilių filosofinių ar socialinių problemų iškėlimo (kaip jų nėra, pvz., ir G. Flaubert „Madame Bovary“...), bet jame tačiau apstu to, kas literatūros veikalui svarbiausia ir kas bendra visiems geriems veikalams ir viso pasaulio žmonėms: tikras gyvenimo alsavimas, meilės palaima ir kancija, laimės ir gerovės troškimas, bodėjimasis nesikeičiančia aplinka ir svajonė ką daugiau pasiekti, pakilti, išsinerinti iš skurdo ir nuobodžio, naudotis jaunyste, sušaukti, nors ir dirbtinai bei apgulingai, artėjančią senatvę, dirbti ir kurti, lauzyti pakelyje stovinčias kliūtis, laimėti ir palūžti, džiaugtis smagiaisiais dabarties momentais, žvelgti dievop ar velniop, niurzgėti dėl savo nedalios ir keikti už tai visą pasaulį...

Trumpame aptarime neįmanoma visko išninti. Katiliškiui tai pavyksta — grakščiai, poetiškai, autentiškai. Lietuvos gyvenimas ir naujoji kūryba, kaip jiėjo ne sostinėje, ne apskričių miestuose, bet toliau — provincijoje, raistuose, miškuose, užkampiuose, kaimų sodybose, miesteliuose, rytų Augštaitijoje, šiaurės Lietuvoje. Man yra tekę daug jaunų dienų ten praleisti, gimti ir vaikystę išgyventi ir dažnai apsilankyti, ir galėčiau būti liudininkas Katiliškio veikalo fono autentiškumo. Mat, tuos miškus ir upes, ir vienkiemius, ir „zimagorus“, ir melioracijos griovių kasėjus, ir ūkininkus, ir pienininkes, ir karčiamelių oardavėjas, girdžiu jų kalbą ir jų posakius. Jų filosofiją, ambicijas ir bėdas, jų karties troškias skaisčius ir kartais klaidingai brutolias meiles, ilgesius, heroizmą, rezignacijas ir niekšybę. Tai tikrojo gyvenimo alsavimas. Tikrovė ir draugė poeizja. — kai kūrėjas tai sugeba meniškai atkurti.

Katiliškio romanas teiktų dėkingos mąždiagos net keliems atskiriems nagrinėjimams. Gal kaikurie iš mūsų esant plankesnėms sąlygoms tai padarysime vėliau. Šis brandžiausias veikalas praėjusių metų laikotarpyje ir vienas iš stipriausių visoje mūsų išeivijos literatūroje to yra vertas.

Giliau panagrinėjus, paaiškėtų ne tik šie nuogiejį komplementai. Jie yra užtarnauti, bet visdėlto dar salyginiai. Mat, mūsų ligišioliniame lygmenyje romanas yra geras, vienas iš pačių geriausių, yra dviem atvejais: savo metodu traktuoti gy-

venimišką medžiagą meno kūrinys ir savo stilistinėmis vertybėmis, kalbos puošmenomis. Tačiau jis dar nėra toks romanas, kokio seniai ilgimės ir koks galėtų būti laikomas klasikiniu, t.y. pavyzdiniu ir pavyzdingu, kuris liktų ilgiems laikams pastoviai įdomus ir patenkintų savo žanro reikalavimus. Ir pagaliau, kad jis patenkintų dabarties žmogaus-skaitytojo savybes bei norus, kokius tasai stato dabarties romanui.

Prie tokio standarto Katiliškis artėja septynių mylių žingsniais, vadinasi, greit ir sėkmingai, ir nebelabai daug jam būtrūksta. Man skaudu tai sakyti rašytojui, apie kurio gyvenimo ir darbo sąlygas gerai nusivokiui, ir taipgi suprantu, kiek reikia valios, kančių ir tikėjimo mūsų lietuviško gyvenimo nykumoje susitelkti, kad parašius 500 puslapių veikalą, be abejo, jį ne vieną kartą perrašinėjant... Antra vertus, aš nemanau, kad knygos recenzijos uždavinys būtų mokyti rašytoją jo amato ir tuo klausimu nekartą esu pasisakęs. Tokia kritika būtų įmanoma ir reikalinga specialiaje literatūros žurnale. Tačiau jų neturime, arba tik labai retai pasirodantys, ir gal man bus atleista viena išimtis, jei šia tikrai vertinga proga mūsų bendrinio turinio žurnale trumpai suminėsiu keletą amatinio pobūdžio atvejų, kurie mano įsitikinimu būtų naudingi veikalo patobulinimui, idant jis galėtų virsti klasikiniu lietuvių literatūros romanu.

1. Jeigu autorius turės noro ir kantrybės, jis privalėtų šį romaną dar kartą gerai „supurtyti“ ir vėl sudėstyti į visumą. Tai būtina, rašant šių dienų skaitytojui. Romanas be žalos, o tik su nauda, gali ir turėtų būti sutrumpintas koki 100-150 puslapių, išmetant iš jo **veiksmai** ir **intrigai** nebūtinai ar su tuo nieko bendro neturinčias vietas, tegu savyje ir gražias, kaip eilė gamtovaizdžių, miestelio turgaus scenos ir pan. Reikėtų griežčiau apsispręsti dėl miškakirčių gyvenimo scenų: jeigu jų neįmanoma tampa įjungti į pagrindinį romano veiksmą ir intriga, kaip dabar atsitiko, tai tos scenos turėtų būti gerokai sutrumpintos. Žengtas ilgas kelias nuo Žemaitės, bet reikėtų dar toliau.

2. Autoriaus kalbos žodžingumas, stilius, jo poetiškumas mūsų literatūroje yra vieni iš gerųjų. Šiuo atveju Katiliškio stiliuje gresia pavojus nukrypti nuo vieno kraštutinumo (stiliaus biednumo ir prastumo) į kitą — perdidelį puošnumą, įmantrumą, komplikotumą, mandravojimą, tikrai perdažną būdvardinių ir prieveiksminių epitetų apkrovimą. Tai nesųkį ap sunkina sakinį, pertirština vaizdą, sujaukia minties aiškumą ir tiesioginumą. Tokį, gal dar didesnę **p r e c i o s i t ė** („maivymąsi“) savo literatūroje yra kadaise turėję prancūzai, ir tai nepaliko gero atsiminimo.

Kreipiant dėmesį, šis pavojus nesunkiai išvengiamas.

3. Romanas pradedamas ilgomis miškakirčių gyvenimo scenomis, vėliau pasikartojančiomis kituose veiksmuose, tačiau neužilgo pagrindinė veiksmo ir intrigos linija, kuri išlaiko skaitytojo dėmesį, susitelkia į Tiliaus, Gužaitės, Monikos ir viršaičio-ūkininko Doveikos „kvartetą“. Šių personų sankabingi likimai yra tikroji romano bazė ir vienintelis įdomumas. Pagal tai autorius turėtų konstruoti antrinius personažus, įvykius ir nuotykius, ir jam bus aišku, kas šiuo santykiu romane yra esmiškai reikalinga veiksmui varyti ir intrigai išlaikyti, ir kas yra tik balastas, taigi, iš gero dabarties romano šalintinas.

4. Smulkmena, bet geras romanistas ir į tai kreipia dėmesį. Katiliškio lygmens ir skonio romanistas vengtų įvesti į savo veikalą ūkininką-viršaitį, kuris beviršaituodamas rūpinosi pravesti gerą vieškelį į savo ūkį. Tai labai banali tema, nuvalkiota ne tik Cvirkos, bet ir daugelio laikraščių feljetonistų. Trijuose šimtuose lietuviškų valscų yra dirbę keli tūkstančiai viršaičių, pasikeisdami laikui bėgant, ir bendrai paėmus tai buvo vienas iš įdomiausių ir pozityviausių lietuviškos provincijos naujųjų administratorių kadras, kur paprasti ūkininkai išmoko „valdyti valstybę“, kūrė gimtąją šalį, keitė kraštą ir jo aplinką ir pačius save. Tas pats pasakytina apie policininkus, nuovadu viršininkus ir t.t. Rašytojai turėtų išsivaduoti nuo ploštybių ir demagoginių stereotipų, kuriais švaistėsi ir dar tebesišvaisto pozicinių ir opozicinių partijų rašėvos.

5. Kažkoks nepasirašęs beprotis viename Amerikos liet. dienraštyje Katiliškio romaną, kaip turintį „rizikingų“ ar „nemoralinių“ scenų, paskelbė esant neteiktiną skaityti mūsų jaunuomenei. Kyla klausimas: kokiais ablamukais jis laiko mūsų jaunuomenę, kuri dabar, kaip ir visais laikais, puikiai žino visus „facts of life“, daug smulkiau ir daug anksčiau, negu apie tai mano senuomenė? Prieingai, Katiliškio romanas yra labai jau saikingo, skoningo ir drovaus, beveik perdrovaus rašytojo kūrinys. Kur tik jis neišvengiamai prieina kiek rizikingesnę sceną, tuoj nuleidžia uždangą ir sukasi šalin arba, kaip jau banaliai įprasta, papoetizuoja kokiomis miglų bendrybėmis. Šiuo atveju ir lietuvių moderninis rašytojas galėtų būti žymiai drąsesnis ir aštresnis ir duoti spalvingesnio realizmo. Aš nežinau jokios didžiosios literatūros, kur būtų dar tiek hipokritiško davatikiškumo, melo, tušavimų ir netiesos apie žmogų ir jo prigimtį, kiek to vis tebėra lietuvių literatūroje, kur tūli autoriai mėgina vaizduoti, jog vidurvasario naktį vaikas eina slaptomis pas merginą rožančiaus kalbėti...

6. Romano pabaiga, intrigos ir veiksmo atomazga šį kartą yra atvejis, kuris Katiliškui pasisekė mažiausiai patenkinamu būdu. Lėtai, su perdideliais apkovimais ir nukrypimais, jis tačiau gana sėkmingai vedė veiksmą ligi tol, kol vienu ar kitu būdu turėjo prasidėti tikroji įtampa ir kova tarp pagrindinių romano personažų. Pagaliau, kova prasidėjo, didvyriai iš užkulisių ir slėptuvių išėjo į sceną, išsikūnėti ir toliau slapukuoti nebebuvo galima, skaitytojo dėmesys pasiekė viršūnę: kas toliau, kas yra kas ir ką jie darys, kaip darys ir kas galiausiai kiekvienam atsitiks? Ir atsitinka tik tai, kad Doveika, tas ilgai prigaudinėtas ūkininkas, lyg nebetekęs nervo, ima šaudyti, savo piemens įsakymu tampa surištas, ir uždanga nusileidžia, romanas baigiasi... Net neaišku, ar varžovas Tilius buvo nušautas ar tik sunaikai sužeistas. Moderninis romanas ir iš viso geras romanas taip negali būti baigiamas. Čia nebuvo kokių labai painių ar kontraversiškų problemų — religinių, etinių, juridinių ar socialinių, — kur kartais rašytojas sąmoningai vengia pats duoti atsakymą ar sprendimą, palieka jį neatsakytą, tuo perleisdamas teisę ir pareigą pačiam skaitytojui spręsti, toliau galvoti, išgyventi, vienatvėje aiškintis. Katiliškio romane šis įtampas ir kovos zenitas galėjo būti įdomiausias, toliau tęsiamas ir herojų likimais vienu ar kitu būdu vedami ligi aiškos logiškos ar kokios netikėtos išsprendimo pabaigos. Geras meno kūrinys tai visada gali duoti, jeigu nesakytume — privalo. Todėl kiekvieno atveju, vieton anų šimto ar daugiau išbrauktinų puslapių, autorius turėtų prirašyti 50-100 kitų puslapių, kur romano atomazga būtų ne mechanškai sustabdyta (Doveikos šūviais), bet veiksmas ir veikėjų kova logiškai ir artistiška būtų parodyta su savo aiškiu galu ir jo padariniais. Ta mano pastaba galėtų negalioti tik tuo atveju, jei šis romanas būtų pirmasis tomas ir po jo turėtų sekti antro tomo tęsinys.

7. Kad „Miškais ateinantis ruduo“ galėtų sėkmingai nueiti toliau už lietuviško skaitytojo ribų, t.y., kad jis dabar ar kada vėliau išverstas į svetimas kalbas galėtų sukelti įdomumą ir turėti pasisekimą, zultorius turėtų jau dabar jį ne tik iš pagrindų „sukratyti“ šių ir gal dar kelių kitų pataisymų prasme, bet ir romane vaizduojamam veiksmui ir personažų likimui atsargiai pateikti aiškesnius istorinius ir geografinius rėmus. Toks, koks romanas yra dabar, jis gali būti suprantamas tik lietuviui skaitytojui, gerai pažįstančiam savo tautą, savo kraštą, sąlygas ir aplinkybes, kuriomis veikalo žmonės gyvena. Kitatačiau, ypač anglų, amerikiečių, prancūzų ar ispanų visuomenei, visa tai dar būtų perdidelė ir gal įdomumo nekelianti egzotika. Tik mes vieni žinome, kada, kur ir kokie žmonės čia vaizduojami. Svetimiečiai šie laikai, vietos ir žmonės bus pakibę miglose, ir romano veiksmo fone jie neras jokių duomenų.

Galimas dalykas, kad šis Katiliškio romanas būtų vienas iš nedaugelio, kurį galėtų persispausdinti ir išleisti sovietinės Lietuvos leidyklos. Tiesa, romane trūksta vieno dabar sovietiniams rašytojams griežčiausiai statomo okupanto imperatyvo: — jame nėra nepriklausomos Lietuvos gyvenimo teršimo ir niekinimo. Yra tik gerų ir blogų, šviesių ir tamsių ano gyvenimo pusių, bet nėra niekinimo ir spaudymo savo tautai į veidą. Priešingai, visur ryški savo šalies, tautos ir jos žmonių meilė. Bet jei sovietiniai Lietuvos okupacijos varžtai kiek švelnėtų ir ten jiems susidarytų galimybė ne tik mums brukti šlamštą (šalia gerų dalykų), bet ir parodyti tautai užsienio lietuvių kūrybos pavydžių, tai Katiliškio romana būtų žymiai lengviau sovietiniam skaitytojui pristatyti už Donelaičių, Maironį ar Žemaitę ir net, labai norint, jį „marksistiškai interpretuoti“, kas būtų mažiau kvaila, negu pastangos susovietinti anodu kunigu. Žemaitę, Sruoga, Krėvę ir daugelį kitų.

Br. Raila

NAUJAS LIETUVISKAS LAIKRAŠTIS DIDŽIOJOJE BRITANJOJE

Nuo šių metų pradžios Londone pradėtas leisti spaustuvinė technika Lietuvių Profesinių Sąjungų Grupės Egzileje mėnesinis laikraštis

DARBININKŲ BALSAS.

Nuo 1956 m. D.B. buvo leidžiamas rotatorine technika, kaip biuletenis.

Naujo laikraščio 1-ame n-ryje yra įdomių straipsnių, atspindinčių mūsų socialistų pažiūras į pasaulinės politikos klausimus, ir Socialistinio Jaunimo Kongreso nusistatytosios gairės.

Redaguoja Redakcinė Komisija. Redakcijos adresas: 55, Ringmer Ave., London, S.W.6., Gt. Britain. Atskiro n-rio kaina 1/-.

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI

Jono Girdžiaus-Klausučio studija apie komunistinių heretiku bylas už Geležinės Uždangos.

Ši ypatingai gyvai ir patraukliai parašyta sensacinga knyga skaitoma vienu atsikvėpimu, kaip įdomiausias romanas, o drauge teikia skaitytojui gilų ir išsamų komunistinio nagrinėjimą.

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI — pirmasis toks platus, dokumentuotas sovietinio komunizmo nagrinėjimas lietuviškoj politinėj literatūroj — turėtų rasti kiekvieno lietuvių nepriklausomybininko namuose.

301 psl. knyga — Kaina: J.A.V-ėse ir Kanadoje 3 dol. minkštais apdarais, 3.50 dol. kietais viršeliais; D. Britanijoje ir Europos kraštuose 10 šil. ir 15 šil.; Australijoje — 12 šil. ir 17 šil.; kituose kraštuose atitinkamai kainai J.A.V-ėse, pagal vietinės valiutos kursą.

UŽSISAKOMA

J.A.V-ėse: „Dirva“, 1272 East, 71 st. Cleveland 3, Ohio.

D. Britanijoje: „SANTARVĖ“, 46, Aberdare Gdns, London, N.W.6.

Vokietijoje: K. Drunga, Tuebingen, Hechingerstr. 12/I.

Kanadoje: A. Kuolas, 49, Oak mount Rd., Toronto, Ont.

REDAKCIJOS IR ADMINISTRACIJOS adresas:

SANTARVĖ, 46, Aberdare Gdns., London, N.W.6, Gr. Britain. Tel.: MAIda Vale 9140

ADMINISTRACIJOS JAV-ėse adresas:

SANTARVĖ, c/o M. Židonis, 235, Lawrence St., New Haven 11, Conn, U.S.A.

ATSTOVAI:

AUSTRALIJOJE — P. Stelmokas, 139, Leichhardt St., Brisbane, Australia.

BRAZILIJOJE — M. Laupinaitis, Caixa Postal 118, Sao Paulo

KANADOJE — A. Kuolas, 49, Oakmount Rd., Toronto, Ont.

PRANCŪZIJOJE — J. Masiulis, 6, rue Massenet, Paris, 16e.

VOKIETIJOJE — K. Drunga, (14b) Tuebingen, Hechingerstr. 12/I.

VENEZUELOJE — V. Švabinskas, Ave Universitaria, Edf. 6 apt. 13, Caracas.

SANTARVĖS atskiro Nr-io kaina: JAV-ėse ir Kanadoje 1.25 dol.; D. Britanijoje ir

Australijoje — 5 šil.; Prancūzijoje — 250 fr.; Vokietijoje — 2 DM, Švedijoje — 3 šv. kr.; Šveicarijoje — 3 šv. fr.

SANTARVĖS metinė prenumerata: JAV-ėse ir Kanadoje — 5 dol. D. Britanijoje ir Australijoje — 20/-, Prancūzijoje — 1000 fr., Vokietijoje — 9 DM., Švedijoje — 15 kr. Šveicarijoje — 15 šv. fr.

Kituose kraštuose atitinkamai kainai J. A. V. pagal vietinės valiutos kursą.

SANTARVĖS**leidimui paremti aukojo:**

J. Menkeliūnas 1 dol., Z. Domeika 5 dol., K. Nausėda 1 dol., L. Staškevičius 3 dol., P. Tumėnas 1 dol., J. Bieliūnas 1 dol. — iš Vėnezuelos.
J. Marėėnas 2 dol. — iš J.A.V.

O. Urbonas 10 šil. — iš Švedijos.

D. Paukštienė 2 sv., A. Dauėėanskas 3 sv. 5 šil., J. Simonaviėėius 10 šil.
A.J. Dauginas 1 sv. 10 šil. — iš D. Britanijos.

Visiems aukotojams, remiantiems SANTARVĖS gyvybė, nuoširdėėiai dėkojame.

Administracija